

разбѣшак

ГОДИНА LVIII/LIX БРОЈ 259-260, 2019/2020.

САДРЖАЈ:

ОД РЕЧИ ДО РЕЧИ

ДАРКО ЦВИЈЕТИЋ

ПУСТА БОСНА

ПУСТА БОСНА 5	5
ПУСТА БОСНА 6	5
ПУСТА БОСНА 11	6
ПУСТА БОСНА 16	6
ПУСТА БОСНА 19	6

ГАВРА ВЛАШКАЛИН

ИМАТИ И НЕМАТИ

МИРИСИ	7
ИМАТИ И НЕМАТИ	10
КРОЗ ПИЈАЦУ	11

НАТАША АНДРИЋ

БОЈЕ СВИТАЊА – АКВАРЕЛ НАДЕ	14
ДОБРО, ДА ВОЉЕ НЕ МОЖЕ БИТИ	15

ЛАЗАР ВЕЉКОВИЋ

ДВЕ ПРИЧЕ

ЛУДА ЖЕНА ХОЋЕ СВЕ	16
МИГРАНТСКА КРИЗА	19

МИЛИЦА БУРАЗОР

КАДА БИХ

МИ ВОЛИМО СТРАХ	22
АПОЛОН	22
ЖЕЛИМ	23
КАДА БИ ТРАЖИО СЕБЕ	23
КАДА БИХ	24
УБОД	24

ВИДИЦИ

НЕМАЊА Ј. РАДУЛОВИЋ

ЕЗОТЕРИЧНА СТРУЈА У СРПСКОМ И ЈУГОСЛОВЕНСКОМ СЛОБОДНОМ ЗИДАРСТВУ	26
---	----

ПРОТОЈЕРЕЈ МР ИГОР ИВКОВИЋ

ЖИВОТОПИС СЕДМОГ ЕПИСКОПА ТИМОЧКОГ Г. ДР ЕМИЛИЈАНА ПИПЕРКОВИЋА	60
---	----

ДР ПЕТАР ПАУНОВИЋ

ЗДРАВЉЕ У КЊИГАМА	64
-------------------	----

ПРЕДВОРЈЕ

ПРОФ. ДР НЕБОЈША РАНЂЕЛОВИЋ

НЕГАТИВНО СЕЋАЊЕ ИЛИ СКРИВАЊЕ И ЗАБОРАВЉЕНЕ ИСТИНЕ	77
--	----

ВЛАДИМИР ВУЧКОВИЋ

БРАК	79
------	----

ТАЛАСИ

БЕСМИСЛЕНИ ЉУДИ	83
НЕПОТРЕБНА ЉУБАВ	83
ТАЛАСИ	84
КЉУЧ НЕБА	85

С ДРУГЕ СТРАНЕ

МИГЕЛ БАРНЕТ

БИОГРАФИЈА ЈЕДНОГ ОДБЕГЛОГ РОБА	87
---------------------------------	----

СЦЕНА

ВЕРОНИКА МУРЕК

ФАЈНВАЈНБЛАЈН	94
---------------	----

ОД РЕЧИ ДО РЕЧИ

ПУСТА БОСНА 5

Канта по канта свијета, залијевана земљом. Неискидива прва страница.
Огорени дио јабуке, коју си јутрос загризао.
Слике, које шестар спрема прекорачити и узети, разапет и сам.
Све пред себе има паузу.
Ништа не буде без паузе, прије себе. Као када би некуда одлазиле, ријечи које је нетко изјаукао па оставио.
Имам полицијских сатова у животу, више него сатова српскохрватског, кажем Тодору.
Неометан, започео мај.
Полицијски сат и рамазанска ноћ.
С деветог ката, по оволикој тишини, могу чути Сану како тече, како се главом забија под мост...
Нема тога у тами, кажем. Да имају и набране завјесе и набране јабуке.
И да све нестаје у грудвицама.
Изрибљаван аквариј. Као када би једном негђе рекао тати за роман.
Или када би себе могао објаснити мало више свијету, замисли.

Нема, нема тога у тами.
Само та шпагица с труле шпуле.
Којом ћеш ускоро замотати свијет.

ПУСТА БОСНА 6

Дуж читавог солитера, пред крај рата, радници погрешног имена, ("изоланти"), назидали димњаке.
Кад нетко умре, рекла је, Исус сваки пут мора сићи по дио себе.
Својег погрешног имена.
Као што је тебе хтио тужити лифт.
Око којег су зидали димњаке. Јер си му дао име, рекла је.
Неће лифт тако да се зове.
Откад има гријања, и не ложи се ватра више по становима,
ти димњаци ничији немају дим, немају име.
Ни лифт неће име.
Да сватко носи погрешно име:
У једреној тканини, у неотопљеном снијегу, смрзла се галебица. Као глумци у нијемим филмовима и њихова дубока туга, па остају задуго тихи.
Исушити слику. Као један што баца шешир у камеру, преко главе, као тежак камен.
И призори исуше слике. У неотопив снијег. Наношен по галебици.
Слани длановски зној, кажем јој, носити своје име.

Неће нитко никоме носити име.

Види, велим опет, овај из пустиње, јесте то онај од јутрос, али са земљом до лактова.

ПУСТА БОСНА 11

Ако довољно дуго шутиш,
наведеш ствари око себе да проговоре.

Све испрва помало, па све више ствари шутиш.
Сваки предмет шутиш.
Толико шутиш да давно осућено мора проговорити.
Јер ништа не би да је прешућено.

Земља како је гробоболна.
Такве ствари се не говоре баш дуго.
Па пређу у неизрециво. Гђе је све прешућено.

ПУСТА БОСНА 16

Чипка на столу притиснута лонцем врела млијека,
поцрњелог руба.
Срнелина надимљена брезовим пањем.
Сваки циркуски коњић сања Троју.
Ја сам преостао након наше сличности.

Потом благи нанос корекције.
Враћање свега у несмисливо.

ПУСТА БОСНА 19

Мајка је рекла да је знала у школи неку Зденку, и да су је на одморима хватали како једе
зид.
Неки витамин јој је недостајао, додала тета Викица, па је одваљивала помало.

Сигурно је јела зид да изађемо одавде, рекао сам.
Ја сам тако јео снијег, двије грудве, три, да бјелина уђе сва у мене.

ИМАТИ И НЕМАТИ

МИРИСИ

Мој пријатељ има продавницу за паковање поклона. Има и допадљиву, али асексуалну жену. Не да му ни да дише како он жели. Зато је, ваљда, мој пријатељ запослио две младе, привлачне девојке. С њима често одлази на кафу. Он се „отима“, али није ни свестан да је већ на „златном ланцу“, да му је огрлицу шкљоцнула око врата.

Ромињала је киша. Никога од муштерија није било у пријатељевој продавници када сам ушао. Мењала се смена.

– Здравом душом – чијем како, у одласку, говори замамна плавуша с равно одсеченим шишкатама,.

– Лепо се проводи – рече дугонога црнка. – Што више сликај, па да гледам фотографије када се вратиш.

Плавуша изађе. Звоно на вратима се огласи. Дугонога погледа ка мени.

– Хеј, изволите – рече.

– У пролазу сам, па сам свратио да погледам продавницу.

– Да, да, погледајте... – насмешила се.

Обилазио сам око рафова, губећи се и појављујући се између њих. „Интересантна девојка“, прођу ми кроз главу мисли. Пребирам по њима, док ме она посматра из прикрајка. У продавницу наједном уђе жена с дететом.

– Добар дан, изволите – слушам јој глас, а нешто у мени изненада надолази.

– Хтела бих да ми упакујете... – губи ми се у ушима.

Док јој се приближавам, гледам јој прсте којима вешто пакује поклон. Први пут је видим, а као да ми је однекуд већ позната. Не могу да докучим тај чулни доживљај. Пролазећи тик поред ње, готово у моменту, осетим њен топао дах на свом лицу, који ме подсети на неку блискост.

Миристи из прошлости су наврли у моја сећања. Све су израженији. Трудим се да их задржим. Одређене издвајам и гомилам на сигурно место. Пуним њима део себе.

У траговима хватам и мирис лепе, дугоноге црнке, с бујном и сјајном косом. Црнке са дивљооким и зеленим очима. Надахнуће буди у мени неодређени нагон. Спајам њен мирис с мирисима које осећам изнутра, у себи. Тражим нешто у њима. Подсећају ме на нешто. Не могу тачно да одредим на шта. Нешто непознато ме вуче да то радим. Миристи терају мозак на мисли, али уједно га и паралишу.

Користим тренутак да јој се осмехнем. Она ми се осмехну још лепше. Завршава паковање поклона. Дете загледа шарене кутије. Одлазим не поздравивши је.

– Здравом – чујем њен звонки глас иза леђа.

Смешим се. Она то не види. Излазим из продавнице. Звоно се оглашава.

Седам у кола, али не крећем. Лепо ми је. Ноздрве су ми пуне њених миомириса. „Да ли је пунолетна?“ мислим у себи. Миристи из ноздрва нестају. Онда се још јаснији и јачи враћају. Успевам да их скупим. Задржавам их. Почињу да раде, као да желе још нешто да подстакну у мени.

– Чујем да си јуче био у продавници. Рекла ми је Ивана – каже мој пријатељ док

седимо у кафеу.

– Пролазио сам, па свратио. Мислио сам да си тамо.

– Девојке те спомињу – говори ми док припаљује цигарету.

– Лепа ти је продавница, добро осмишљен простор – мењам тему.

Конобар прилази столу.

– Два вискија с пуно леда, да наздравимо за... – насмеје се.

Ја га предухитрим.

– За добар промет.

Смешимо се обојица. Муте ми се мисли...

– Ивани се допадаш – опет ће он.

– Којој Ивани? – питам.

Насмеје се шеретски.

– А – узвратим и додам: – Колико то дете има година?

– Двадесет – рече он. – И немој само да кажеш оно отрцано: да би могао да јој будеш.

Ћутим. И опет мириси. И моји. И њени. Ту су. Али ми се зачудо у утроби не покрећу никаква осећања. Мириси као да су одувек ту. Измешани, натопљени дубоко у мени. Утисци преко чула се гомилају. Нагоним себе на још. Више не слушам пријатеља шта говори.

Изненадио сам се када сам их угледао како улазе у моју канцеларију. Стајао сам за шанком и гледао кроз дубину просторије ка вратима. Мој пријатељ и Ивана, дугонога црнка из његове продавнице, иду према мени. Стојим и гледам. Сунчани зраци обасјавају је отпозади. Пролазе јој између ногу и чине их још дужим. Веома је изазовна и омамљива. И та дуга, црна и сјајна коса коју милујем у мислима док ми прилази.

– Здраво! – кажемо истовремено. (Она то каже помало дрско.)

Нисам их понудио да седну.

– У пролазу смо. Баш кажем Ивани да држиш књиговодствену агенцију, а она ми рече: „Хајде да ме упознаш с њим!“

Смешим се. Она ме гледа широким погледом.

Мирисе више не хватам случајно. Они су ту и сада их добро распознајем. Мириси шаљу информацију мозгу. Молекули прошлости се буде. Гледам је отворено. Погледом улазим у њу.

– Па ми се знамо! Била си у мом наручју.

Гледа ме збуњено. Правим паузу неколико секунди. Настављам:

– Држао сам те у крилу, била си несташна и упишила си ме.

Ивана благо поцрвени. Пријатељ гледа у мене зачуђено.

– Упишила си се по мени целом.

Она све више црвени, не верује у то шта чује.

– Ставио сам те у лавор и опрао. Да ме не разумеш погрешно, али већ онда сам знао да ћеш имати веома лепе ноге.

Кратко застанем, па наставим.

– Ти и твоја мајка Бранка сте пре доста година становале улаз до нашег.

У својој глави настављам да причам: „Да, ставио сам је у лавор и опрао. Онда сам јој намазао гузу кремом. Добро размазао и утрљао да се кожа не оједе.“

Не скидам поглед с Иване. Она благо обара главу. Мој пријатељ се збуњено смеши.

- Док је твоја мајка кувала кафу, ја сам те преповијао – настављам.
- Идемо – одједном се оштро обрати Ивана мом пријатељу – закаснићемо.
- Драго ми је што смо се видели – кажем.

Ћути. Пружа ми неспретно руку. И ја њој. Посматрам је у одласку. Има лепу задњицу, мало издигнуту. Њише њоме док хода.

Враћам се двадесет година уназад: у Бранкине зреле године и своју необуздану младост. Мирис из Бранкиних набреклих груди лебди простором. Надошло јој је млеко, груди су јој постале веће него што у ствари јесу. Бранкин поглед је топао, пун љубави. Зној јој с површине коже испарава и титра по топлој соби. Прија ми тај мирис. Седи у столици за љуљање и доји ћерку. Напољу веје. Након дојења, запирам малу Ивану. Она плаче, па гуче. Живахно ногицама млатара по води. Уживам у измешаним мирисима бебе и дечијег сапуна. Пелене миришу на мраз. Бранка прилази шпорету. Кашичицом ставља шећер у топлу воду. Спуштам Ивану у кревет. Стављам јој у уста цуцлу, па је вадим. Играм се. Она се буни. Онда ју је зграбила ручицама. Гурнула ју је у уста и снажно сисала.

(Та њена уста! Гледао сам их малопре. Ништа се нису променила. Само су постала већа, пунија, изазовнија.)

Бранка ставља кафу у кључалу воду. Просторијом се шири пријатна арома. Мешају се мирис бебе, која задовољно гуче у колевци, и мирис просутог млека. Бранка ме мазно љуби, а ја јој узвраћам пољупцима док се сједињујемо у љубавном заносу.

- Ивана, врати се! Хтео бих нешто да ти кажем! – вичем за њом.
- Она застаде испред самог излаза.
- Мама је пре две године умрла – допрле су њене дрхтаве речи до мене.
- Не окренувши се, изађе на улицу.
- „Зашто, зашто сам те пустио да одеш?“ чујем сопствени глас.

ИМАТИ И НЕМАТИ

Брига ме шта ће људи рећи, под условом да не говоре о мени. Једно је кад дете откине красту на колону да још једном размаже капљицу минулог бола, сасвим друго кад ти незараст ране пакосни људи одржавају – солићи је.

Човек је биће које воли да јадикује и хукће. По томе личи на парни воз коме је доста и шина, и прашина на свом путу. Али изнад тог кукајучег гнезда лете и птице брбљивице којима је сваки комадић вашег дуго освајаног задовољства драг плен. Ако га и не могу отети, макар ће га оштетити или опоганити. Грактањем - „Све се нема“ брусе кљунове своје зависти.

Волим врућ хлеб, мек кô душа и тек сишао са пекарске лопате. Осећам да је прављен за мој нос и укус, нагињем се над његову чаролију и пуштам да ми замагли стакла наочара, јер, свеједно, поред топле векне, ништа више и није пажње вредно. Али то што ја не желим да приметим стварност, не значи да ње и нема. Ево је у најбаналнијем облику, пошто ми познаник, чак с друге (неосунчане) стране улице довикује: „Шта је, Вајагићу, све се нема, а хлеб се сваки дан купује?“

Стиже и лето. Облећем око посластичарнице, читам егзотичне називе сладоледа, размишљајем шта ли се крије у којој ледом оперваженој посуди, све бојећи се да не пренаглим и узмем неки укус који ће ми се само истопити на језику, а не и уписати у његове осетилне квржице. Коначно, натоварим корнет куглама, боје се мешају и залуђују, спремам се да зажмурим и уроним у слатке снежне наносе, кад ме пресече нечији одалам по леђима, толико снажан да једва успевам да сачувам целину слатког аранжмана. „Све се нема, а сладолед се лиже!“, чујем иза леђа, без жеље да се окренем и утврдим од ког уљеза потиче овај упад у тајне ходнике мојих летњих жеља.

Наручим пилиће од колеге. Изборим се за плаћање у више рата и тако избегнем судбину преклане кокоши, а нешто се, на крају крајева, мора и јести. Одем да му помогнем, он патентирао неку черупаљку за пилиће, језиву справу, а, опет, мање сурову од пословично злочиначких људских руку. Дакле, упалимо ми то чудо, пилићи се бацакају у некој вангли, остају без перја, а и шта ће им, кад већ главу немају. Усред све буке, кркотања и смрада шуревине, ето ти преко плота једног путника-/зло/намерника: „Шта је просветари, све се нема, плате вам мале, а пилићи се, кô у Агрокомерцу, чепушају?“

Једном приликом стане ми аутомобил. Једноставно, откажу му сви виталитети, зарисао, нема снаге ни да испусти ропак. Покуњим се, купим, нагутам дима из мотора, дозовем некако такси да ме, макар, одвезе кући, па да оданде видим може ли ме ко шлепом из буле ишчупати. Бленем у таксиметар, аон добио неко убрзање - како трепнем, оде пар динара горе. Све се некако разрогачујем, довијам да и не трепћем, мислим, помоћи ће. На семафору, већ ми се слошило, кад из суседне траке неко свира, отвара прозор. Наврве оданде смех и пођебавање: „Све се нема, а таксијем се вози!“

Шта да вам више причам, прошлог априла пукла ми цев у купатилу, умало не потописмо целу зграду. Долази водоинсталатер, хвата се за главу. На то се ја, као по команди, хватам за срце. Прва жртва, међутим, биће новчаник. Скупило се ту некаквих младића, мајсторских шегрта, ваљда. Скинули се до пола, брекћу мишићи, одваљују неким чекићима и крамповима зид, кад провири један млатимудан с тречег спрата, само нос му видим, пишти оданде: „Све се нема, а цеви се комплет мењају, а комшија?“

На крају приче, остаје ми да се повучем у потпуну илегалу, пошто је очигледно да ће ускоро и за дисање почети да ме прозивају. Од данас, ето, више нећу једном месечно

децу частити ћевапима код Градимира (све се нема, а ћевапи се млате), престаћу да водим, па да је сто пута непокретан, болесног оца у Матаруге (све се нема, а бање се обилазе), а наћи ћу и неки други начин да се решим трулог воћа и поврћа (све се нема, а пола лубенице се баца). Одрећи ћу се друштвеног живота (све се нема, а пиво се у `ладовини цепа), бријања (све се нема, а чекиња се најбољим жилетима струже) и купања (све се нема, а када се до врха пуни). Поломићу чаше од кристала, почупаћу утикаче од порцелана, прецвикаћу све жице и струне које ме са заједљивцима вежу. Кад све то постигнем, има да ме има... или ме неће бити!

КРОЗ ПИЈАЦУ

Сисата на празилуку, трећа тезга десно – гласи СМС који је, у склопу својих редовних активности, Невинка пресрела. Често она тако чепркари. Провалила би лозинку и Чаку Норису, а да неће рођеном смотанку. Узбуњивач и подстрекач је, наравно, Пеца Шлајфна – пола човек, пола пијачни барометар. Поред тога, он је доброћудни црв у брачној јабуци Мамаљуга. Вражја посла никад нису превише транспарентна, те се жена устручава од реакције, иако би најрадије ловца на празилук одмах свукла са ЊЦ шоље и сатерала му мобилни у грло, све са дугмићима. Али, као што изузетак потврђује правило, тако и памет понекад претекне љубавни гнев.

– Мицика моја, мушкима мораш допустити да се мало издивљају. Нек проландарају том својом стварчицом што им не да мира, наравно, под условом да је држе у гаћама. Некад се чудим како је бог то наопако уредио. Створио жену, савршенство природе, да би је упутио и, такорећи, нахушкао на мушког кукавца. Ама, кажи поштено, шта видиш у том примитивном облику живота? Неее, не непријатеља, ма какви, нису они дорасли томе. Видиш, душо, мајмуна који је савладао пар основних цивилизацијских цака: сам веже пертле, једе кашиком, вози бицикл, чупа длаке из ушију... А мало га пусти, већ виси са лијане и гули своју банану. Такви су они, забрани им нешто, изјешће, с опроштењем, рођена муда док то не прекрше. Данас му направиш сцену што комшиници ренда купус, сутра већ из освете рендише њену ћерку и изиграва Траволту по студентским журкама, само да ти превуче штриклу преко носа – опомиње је, захватајући и из бунара сопствених осквннутих жеља, колегиница с посла, Мицика.

Да је бацање бидермајера признати спорт, она би свакако пребацила олимпијску норму, јер се чешће хвата матичарског наливпера него судопера. Мада, бар је до најситнијег параграфа упознала превртљиву душу мушког примата, као таквог.

– Сви они, кад тад, добију излив курви у мозак – наставља с експертизом – Е зато морамо бити увек за штиклу испред њих, капираш? Нек потеря кера, али само ако је поводац у нашим рукама.

Ова надахнута поента поколеба Невинку. Иако би проблем најрадије решила старим, добрим увртањем јаја, ипак прихвата суптилнију тактику. У духу одобреног патента о толеранцији Цвеле добија дозволу да једном недељно напаса очи, пуни цегере и ваља бакалучке досетке. Рачуница је следећа: цвеклолике укротитељке карфиола, већином затечене с погрешне стране средњих година, лајавим језиком ретко пребацују преко обичног флерта, тим пре што су углавном, из неког камиона или оближње кафане, под сталним напором кућног домаћина. Простодушне као ћурке, ипак нису лако черупљива роба. Не обарају лако цену ни сопственим дражима, које нуде само маркетиншки. С те стране, сва је прилика, опасности нема. Њихова красота можда јесте непрскана, но ипак су женски просек, јако кило од 800 грама, што би се рекло на тржничко-српском.

А Светозару је и то, вероватно, сасвим довољно, јер нити има високе критеријуме нити довољно мушке куражи!

Ландарају они, нема шта, тражећи партнерку за игру „купца-шаликупца“. Обигравају вашариштем, роваре и њушкају, преврћу робу, зановетају и мангупаре се за све паре. Избегавају смркнути погледом обележене енклаве бркатих накупаца, у разроком луку заобилазе и мешовите продавачке посаде. Једино кад примете неки добар, а небрањен комад сељанке, насрнуће без обзира на губитке.

– Је л’ то јутрошња мужа? – ево, заскачу једну румену млекарицу док из торбе вади пластичне флаше, нагињући се таман колико да својим квалитетима искипи на све стране.

– А што те то па занима - узвраћа снајка осорно – оваквог млека нема у радњама.

– Зато и питамо, одмах се види, свеже и природно, да речемо – право из вимена. Него, би ли нам показала тај прстохват, неки кратак курс и тако то?

– Види овако, брале, ако ти се баш музе, Сретко је ту негде, па нек те научи, кад се већ интересујеш.

Пошто је разговор овим корозирао, веселници се повлаче, праћени поспрдним погледом руменке:

– Ало, курсације, куд сад бегате, роткву му пољубим?

– Стварно, што не помузе Сретка, кад толико волиш? – пита друга Цвеле.

– Ћути тамо, ти си крив, облизујеш се ко неки манијак, поплаши се жена. Их, што нисам био сам, прихватила би она штафету младости – глагоља новинарско бенетало.

Али, узајамне прозивке престају чим лоцирају наредну жртву.

– Богами су ти повелики, пуне руке посла – не одустају од голицавих асоцијација ни на пункту с краставцима.

– Е, мој господине, код нас на селу то су омањи, преметала сам ја и веће – загонетно одговара продавачица, па брже-боље утрпа сав изложбени асортиман у кесу коју им, буквално, силом претрпа у торбу.

– Вала, следећи пут кад буде берба, слободно јави – испрси се омалени Цвеле.

– Немаш ти кила за мене, вид’ какав си? Иди, бре, да ми пандркнеш међу ногама и шта ћу онда. Таквих ја по тројицу претурим, без да имам проблем – показа му разбијачица натегнути бицепс.

– Пала мува на међеда – поколебано прогунђа Цвеле, видевши каквој мечки је дошао на рупу.

– Фале ли вам јаја – добацују, изненада, две живинарке, које наврћу ашик-воду на свој жрвањ. – Понесите госпођама, можда су се ужелеле. Хеј, новинар, оћеш ме окинути за дуплерицу? – препознаје Пецу једна од њих грувајући шпицасти лактом сусетку, која болно кмекну.

– Мани њу – умеша се она гвоздених мишица – сува је ко харинга, поплашиће ти читаоце.

– Богами, и твој Драгиши су се тресле гаће – загонетно репетира мршава, после чега се распламса галамцијски жар из ког се две добричине евакуишу без икаквих утаначених аранжмана, али сваки са по двадесет јаја.

Ситуација је ванредна, а тад и Цвеле дреши кесу. Прошли пут је жени за Осми март купио дивне саксије на гвозденом вртуљку за које се испоставило да су левци за клање пилића. Ипак, др(а)жи их потрошачки дух: разгледају ручно ђељкане вишекратне чачкалице, претурају остале непотрештине, окрећу ка сунцу неке сланине-сапуњаре и коментаришу текстуру, цењају се око сатова за које се продавац куне да су „антиквинтети“.

Ускоро се циркусу прикључује и пијачна маскота, Абидага, прозван тако јер што се

прехрањује по тезгама, а богами и испод њих. Брзих је прстију, са сваке стране нешто проба, праметне или украде: овде смокву, тамо главицу лука, онде, богами, и качицу сира. Цепови му набрекли од ораса, из јакне му расте целер. С јасном намером се налепио на заводнички дует: они пуне устрептала срца сељанчица (једна им, управо, уписује телефонски број на лист купуса), он своје дробне резерве.

– Занима ме секси женски веш, па реко’ да ми препоручите нешто, онако, од свиле... провокативно, што бисте и ви, можебити, обукли? – упетљава се Цвеле пред једном плавојком која, премда помлада, одише становитим искуством.

– Не држимо толико велике бројеве, него, да ниси ти, свилени, од оних „обук’о сам халтере, сад ћу мешам малтере“? – пакосно, цитирајући актуелни народњачки хит, удара цуретак по његовој мужевности.

– Не, то никако – нелагодно се кези Светозар – него за поклон једној финој дами.

– Могу мислити. Код мене само боксерице и пристojна роба, танге су тамо, у свекрве, друга тезга, све ће вам она објаснити – скрши гњаватора као соколица цверглана.

– Узима меру и за накурњаке – тријумфално цвркуће, наслађујући се знатижељом осталих пијачара који грохотом оголише зубне крњетке, показујући здраву, на пођеб спремну, народну душу. Такву каква је, бољу народ нема.

Пенушају узвици, претње, мириси, дан таласа у карневалунзима. Ођедном, урлик из мегафонског ждрела на тренутак заледи све присутне:

– Ево чудотворне стварке, на-пици, тоници, чисто биљни, код доктора фармацеута, цењеног у целом свету и Паризу. Акооо, боли нога, боли дууша, цепају курје очи...Ако боли глава, боли срцеее, боли рука...бооли дупеее... ту је фармацеут Драгослав да помогне. Навали, остало батали, и снашицу собааали! Ооооој, јооооој.

– Интелектуалци, може ли једна, превенције ради? – точи им примаријус преваре по чокањче, пељешећи пацијенте који врве у буљуцима.

– Ово је једино што имам, а да сигурно лечи – признаје гостима, намигујући. - Деде, на екс, па да заржемо, јесмо коњи или људи? Затим, оквашене губице, опет телали кроз мегафон: - Ајмо, народееее, све ручно брано, све дојеееебаано!!!

Док се Цвеле замлаћује пијачним збркама, Нинка има свој ритуал. Намешта фризуру, удара глазуру дневне шминке, истура груди кô цивџан коленца. Зна да пијачарке по природи посла слабо маре за фини гланц. Лети скапавају под пржином небеском, а од зиме се бране утрунтане у турбане шалова, штрикане капе и шарене рукавице изрезаних прстију, те више личе на оне комите што их Леши капетан вија преко Шар-планине него на јебезовнији пол. Жени је јасно да над њима има бројне компаративне предности на рачун којих ће и мужу, кад добауља кроз шљивике и винограде, овако напирлитана изгледати као Шерон Стоун. А шиљак за лед свакако чува испод јастука, ако великодушно даровану слободу понесе песма, па се распева мимо расписаних партитура...

Наташа Андрић

БОЈЕ СВИТАЊА – АКВАРЕЛ НАДЕ

Ко преживи ове паклене године у Србији, ова лудила од медија, политике, лажи, вируса, болести, пандемија, протеста, политичара, а остане ментално и физички здрав, тај је озбиљан херој. Није изазов ни лагати тамо где је лаж устоличена. У здравом телу здрав дух је лош превод духа жедног преко воде. Будимо луди, шамарајмо истинама због којих се гине. Равнодушност је душевна заосталост која је првобитно настала из претеране активности. Као што је спарина заосталост савршеног летњег јутра.

Само да преживим овај дан, кажеш себи. И тако дан по дан док једног дана не схватиш да ниси живео, него преживео живот. Враћам се тако неким местима, као што се убица враћа на место злочина. Тражим доказе. Из ког оружја је убијен и да ли је пристojно сахрањен мој некадашњи осмех? Понадам се, можда је ипак преживео. Тражим доказ, место. Не проналазим, што ме на неки чудан начин испуњава спокојем. Пао ми је мрак на ноћи. Нема праве љубави док траје лето. Љубав у коју се не сумња је у јесен. Пролеће су хормони, лето је зној, а зими свака топлота изгледа као права. Јесен је или љубав или усамљеност... Чекајте јесен за те ствари. Иронија је да мало шта иде од руке онда кад иде од срца. Ако вам се жеља не уклапа са могућностима, нек клечи мало на кукурузу.

Мисли које највише разарају, понекад је довољно само рећи наглас, без саговорника, па да изгубе ону предимензионираност на којој је и почивао њихов унутрашњи интензитет. Ал' чик их изговори! Знам да негде, под сунцем, зрију крупне лубенице. И то ме чини мирном. Чудо су и четинари и цврнци. Море нећу ни да помињем, оно је више од чуда. Потпуну слику о себи представиш само ономе ко ће знати да је урами.

Ја своје тајне причам наглас. Парадоксално, али онда нико и не слуту да су то моје најскриваније и најчуваније тајне. Тако никада неће моћи да их ода другоме. Нико и не помисли да ће неко оно што треба да сакрије носити отворено и сигурно на лавиринтима својих дланова. За неке ствари сам се покајала и пре него што сам на њих помислила, и пре него што су се у глави оформиле као мисао, одлука или чин. А ипак сам их на крају крајева учинила. Шта ти је нарав... И свакако, генетско наслеђе... Највећи страх је остао: да погледам човека у очи и да тамо не видим никог. Важи ли курата срећа за мушкарце или жене?

Гледам овај свет око себе и имам онај осећај "хоћу кући". И кад водиш битке са самим собом гледај да победи онај бољи део тебе. Моралнији и праведнији. Да се сутра победе не стидиш. Сетих се примера (ваљда из Бергсонове књиге Материја и памћење) како је у близини једног француског војника пала бомба и он је последњом снагом рекао доктору: „Како је ово глупо". То се сетих пред спавање.

Леп српски обичај из црногорских крајева: гостима кад одлазе, уместо поздрава, рећи: „Праштајте”.

П. С. На свако "ко зна зашто је то добро", имам предлог чиме би било добро да обогатите јеловник.

ДОБРО, ДА ВОЉЕ НЕ МОЖЕ БИТИ

Дан је непристојно леп. Све ме срамота што га начех. По календару Природе, када је Дан овако лудо леп, не ради се. Црвено слово. Глава ми у облацима нестала, још се није вратила. Како ћу сад овако обезглављена. А ноћ само чека да подвуче црту дану. Кад сабереш, да знаш колико си себи остао дужан. Одувек сам била на ратној нози са сном. Никако нисам умела да прихватим стања у којима смо живи, а нисмо живи. Одувек сам веровала да нам се све што преспавамо неће ни догодити. Осим смрти. Њу не можемо да преспавамо. Зато и не волим стање сна. То ми је некако смрт на рате.

Има људи предивно живих. А има и оних који су живи из пристојности према онима који их воле, а то већ није живот, то је тегоба и тескоба. Опет ме обузима тај осећај за који немам адекватан израз. Само знам да је тежак као камен око врата, понекад воденични камен и вуче на дно, понекад брилијант. Али увек некако мирише на усамљеност, на неразумевање. Ако бих га представљала бојом, био би љубичаст. Као модрица. Толико су нам се очи навикле на мрак, да више не примећујемо да уопште нема светла.

Увек ме је фасцинирало колико ствари можеш сазнати само ако си довољно незаинтересован. Србија је толико НАПРЕДНА да код нас велике стогодишње поплаве долазе сваких пет година. Прворођени прешао игрицу. Причао са роботом. Каква вештачка неинтелигенција! Ово време вапи за ЈЕДНОМ МОТКОМ, а руке никад млитавије. Ипак, Србија је земља изобиља. Оскудевамо само у капи која је прелила чашу. Ма зашто су углавном Марјанова? И ко је тај Марјан?! Решићемо. Изговарање ове речи је идеалан начин да на неодређено време одложиш решавање неког проблема. Често са предикцијом будућих догађаја који се никада неће десити.

Никад не чух псовку попут, „'бем ти ђавола“. Ипак је човечанство архетипски, копитарски, обазривије према чудотворцу но према творцу. Имам ту неку тугу која се скаменила у мени и не да се исплакати. И ђабе јој окрећем леђа, стрпљиво ме чека. Као смрт. Волела бих да ми неко држи руке док одустајем. Оно кад те нико не шиша... јер не уме. Судбина оних ствари које човека у једном тренутку задиве често је таква да се, након што мине првобитна драж чуђења, срозају у ред ствари које су обичније од обичних, да би потом из доживљаја неповратно ишчезле. Само да ме не напусти моћ радовања малим стварима и уживања у ономе што имам.

Грмљавина све ближе... Опет невреме. Гледам у небо и угледам моју бабу...Гледа у облаке и моли се богу. Помислим, има ли шта теже од гледања у небо, са свешћу да је довољно да падне град, па да све што мукотрпним радом гајиш и од чега живиш буде уништено?

Ништа нема више стрпљења од неизбежног.

П. С. Не треба нико да угаси светло кад крене одавде. Овде неко треба да пусти воду.

ДВЕ ПРИЧЕ

ЛУДА ЖЕНА ХОЋЕ СВЕ

Две људске фигуре у просторији. Једна прича, друга слуша. Она која прича је у полулежећем положају, помера уста и шаке, док је фигура која седи окренута ка првој, клима главом и повремено записује. У току је посвећена примопредаја речи. Старац на лежају очигледно је деценијама уобличавао говор руку и лица које богато употпуњавају његово приповедање. Млађи, озбиљне браде, прати. Положајем тела и немошћу поручује да упија.

„Живот, младићу, то ти је само успутна ствар у којој смо силом прилика заглављени док не прође. Тако ми искуство говори. Моја жена то види другачије. Она воли да каже да је живот ничим изазвана туристичка посета постојању, и не заврши на том месту своју мисао него настави како је на нама да ли ћемо да му се дивимо и уживамо у путовању, или ћемо да кукамо, да се снебивамо. Све је ствар става, каже. То њено не пије воду, младићу. Ја бих, да имам избора, пре био нека животиња. Не бих морао да размишљам, не бих ни знао да сам заглављен у овој, у најбољем случају, нелагоди. Она тврди, и то упорно као слон, да су баш животиње заглављене за разлику од људи, да су оне, како каже, између непостојања и људи, да су тачно на пола, да су то неостварења бића, недостижну људи. Врло антропоцентрично размишљање, ако ме разумеш. Зар не? Уме редовно тако да лупета и ајде то, сви вала умемо, него онда поносна на себе то понавља, па разрађује, па те гледа са неким узвишеним и милосрдним сажалењем јер не разумеш њену мисао. А није да не разумеш већ се не слажеш. Али то код ње не може, ако се не слажеш то значи да не разумеш. Тврдоглав створ. А тек што воли да чита популарну психологију, јао. Ено пола стана нам је натрпано тим глупостима. Шта сад ја да радим са толиким бесмисленим књигама? Да нећу ваљда у овим годинама да изађем на улицу да их продајем? Луда жена. Прошле године, када је већ скроз била везана за кревет, и када је престала да босим табанима гази по плочицама посутим афричким песком по који сам иначе лично ишао до Египта, само за њу, да би она могла, како каже, да хода по тлу наших давних предака... Дакле када је престала да боса хода по афричком песку јер није могла више да устане из кревета, пред сам крај, тада су је опет нападе њене бубице. Увек нешто ново. Увек нека лудост. Тражила је свеску и оловку и онда је у паузама између напада болова и спавања писала. Нисам могао ни натенане да се испричам с њом тих последњих дана. Седела би наслоњена на јастуке и ућуткивала ме јер, каже, мора добро да размисли, па да не заборави, да запише, па је писала и прецртавала и опет писала и прецртава и све тако. Већина свеске је прецртана. Тетоваже, то ју је спопало. Постала је опседнута тетоважама. Одлучила је под старе дане да се тетовира и онда је записивала идеје и жеље. Кад сам је питао јел одабрала коју тетоважу жели она се згранула, како то мислиш јел сам одабрала, каже, па све ћу да их урадим. Луда жена хоће све. Ево је та њена свеска, покој јој души, ево има и наслов, погледај: Када победим смрт! Са све знаком узвичника. Да ли можеш да замислиш брак од пола века с том женом? Пријавићу се за орден, само да сазнам где треба. Сматрам да је најбоље да ти све прочитам јер свеску не бих да дајем у туђе руке, ништа лично. Ево списка, ево шта је она све ту навела, слушај:

Кактус. Издржљив и снажан. Јединствен, упечатљив, борац. Представља пустињу,

безакоње, револвераство, одметништво. На листу леве ноге, мала тетоважа. Ванземаљац. Да буде баш мали али са огромном главом. Не могу да одлучим да ли да буде зелен или сив али битно је да изгледа препаметно, да је петсто пута паметнији од људи. Десно раме.

Велики пипци хоботнице али уместо њене главе, људски мозак. Мозак из кога се природно настављају дугачики пипци као у хоботнице. Мора да буде јасно приказано да се ради о мозгу. На месту где се спајају врат и леђа да буде мозак а пипци да се шире по горњем делу леђа. Цела горња половина леђа за ову тетоважу! Ум је тај који је главни и који све остало покреће и одлучује. Досеже свуд, обухвата све!

Формулар са огромним бројем ситно исписаних питања. Уоквирено као да је на листу папира. Питања на формулару: Место рођења? Место десетог рођендана? Омиљена пастелна боја? Омиљена историјска личност? Припадност некој странци (и зашто)? Просечни број оргазма месечно од двадесете до педесете године живота? Спанаћ или блитва (и зашто)? Колико уживате у испуштатању гасове док мокрите на скали од 6 до 10? Смртна казна: да или не? Ко би победио у борби између пилета величине коња и хиљаду коња величине пилета? Образовање? Изнад нумерички поређањих питања да стоји наслов формулара: Формулар за пријаву покретања процеса за добијање дозволе за прелажење улице ноћу ван пешачког прелаза. Лево раме и лева мишица до лакта.“

Старац наставља да чита из свеске лежећи. Човек озбиљне браде седи у столици поред, слуша и хвата белешке. Не проговара. Идеје се нижу а с њима и старчеви коментари на исте добијају на садржини.

„Слушај даље младићу, молим те:

Три пастува у галопу. Мој муж када сам га упознала. Прави снажни и грациозни мужјак. Животиња у најбољем смислу те речи. Код оба своја љубавника сам препознала исто то што и он поседује — психофизичко пастувство. Импресивно ми је када тако нешто уочим само физички или само психички (као што је био случај код њега последних двадесетак година) али то није то. Хоћу да када уживам у некоме, да знам да може да оплоди читав физички и метафизички космос. Хоћу све! Хоћу да осетим ту величанствену моћ како жуди баш за мном и у мени налази задовољство и смирај. Не кајем се што сам имала само три мушкарца у животу, имала сам три моћна пастува и најбољег од њих и даље волим, ево и сада док ово записујем и гледам како му бала цури низ усну док хрчући стеже даљински управљач. Он је мој први и мој послећи. Нека он на тетоважи буде средњи пастув, главни. Нека буде импозантнији од два са стране. Велика тетоважа на грудном кошу. Леви и десни доњим делом могу и преко груди. Један од тих са стране нека буде видно млађи и нека изгледа паметније од осталих, а други са стране нека буде мишићав и пркосан. Средњи мора да буде баш по средини, ту где је грудна кост, ту где је душа.“

Чују се шкргутање вештачких зуба и кратки, напрасити издаси кроз нос као из ноздрва бика док гледа мадатора и црвену манту. Наборана рука на тренутак је гужвала па опет отпустила део свеске коју држи.

„Када сам прочитао ова део било ми је јасно што ми није дозвољавала да читам свеску док је била жива. Нисам знао за љубавнике, можда нисам морао ни да сазнам. И даље ми је утруба изврнута од овог дела и у том ће положају да остане заувек. Дан када сам прочитао умало нисам клонуо на лицу места. Признаћу, одмах сам се обукао и кренуо да пљунем на њен гроб. Нисам. Плакао сам. Запалио сам јој свећу и плакао. Нисам сигуран да ли је ово њена освета или последња исповест али ја сам од тада почео да псујем као кочијаш и то ми је вентил. У три лепе пичке материне и она и њени снажни пастуви и

њене исповести. Опрости, младићу. Наставићу даље, само да се мало смирим. Срце. Црвено, филмско, с великим шавом по сред среде. Као да је поцепано на пола па је ушивањем једва спашено. Представља две ствари. Прва је срчани удар који сам преживела. То је мање битно. Друга ствар је битнија. Знала сам за сваку његову превару, за сваку нову жену у његовом животу. Неке су остале анонимне а неке сам проклјувала по понашању. Како коју. Било је и оних из нашег ближег окружења. Неке су се много чудно понашале према мени у одређеним периодима, било превише топло, превише хладно, или збуњено и са страхом у очима. Ти периоду су били периоди прељубе. Такве су биле његове две колегинице и она ружна од преко пута. За неке сам, међутим, схватила по начину на који се односио према њима. Једна од њих је његова стара пријатељица. Знала сам тачно и када се први пут нешто десило међу њима. Био је то дан када смо били на ручку нас двоје са њом и њеним мужем. Тада је први пут, наочиглед без разлога, био безобзирно индиферентан према свему што је она причала и тада се први пут у животу није шалио на њен рачун, што је била главна одлика њиховог пријатељства, а њу сам тада такође први пут у животу чула да се мужу пред нама обраћа са „драги“. Онда су ту биле и његове докторанткиње које је менторисао. Не свака. Далеко од тога. Бирао их је пажљиво. Не по изгледу и шарму већ по нивоу поузданости за тајна посла. Тада сам схватила да су за њега те ствари искључиво егоистична постигнућа кроз физичко задовољство. Када би направио неку грешку која је њему деловала као да може да га ода, у трену би променио љубавницу. Није правио велике ризике. Ипак му је наш брак био најбитнији. Временом сам научила да ушивам своје срце јако добро и брзо, и без обзира на све. Количина његове љубави према мени киптела је и кипти на свим пољима мимо физичке верности, знам то, и то је помагало зацељењу. После неког времена срце се није цепало већ би се само мало рашило па бих ја то брзо ушила. Ову тетоважу желим мало испод грла. Да буде изнад главе средњег пастува.

Како? Како је могла све да зна? Како је могла све да зна и да о томе цео живот као заливена ћути, да ли можда ти младићу можеш да ми оговориш? Не можеш. Ја бих само о овоме могао да размишљам до краја, док не легнем поред ње. Застрашујуће ми је све то, увек себи морам да скренем мисли да не бих полудео. Наставићу даље, опрости:

Бабушке. Оне дрвене, лакиране, руске лутке које иду једна у другу. Мора да буде бар шест њих. Свака представља једну генерацију. Највећа је моја бака или ако може прабаба. Сећам је се и даље онако слепо и виспрене док се љуља у столици и добацује. Ја сам средња бабушка, мој лик је њен лик. Претпоследња представља моје две ћерке а последња је моја унука и друге унуке ако их буде било. Ова тетоважа мора да буде прелепа, уметничка. Доњи део леђа, онај који износи сву тежину тела и без кога би тело било непокретно. Уз кичму и око кичме, од средишњег дела леђа на доле. Једна из друге. Женски низ.“

Знак упутника и узвичника. То је мој отац. И даље нисам сигурна шта мислим и осећам према њему али се често питам и осећања су и даље снажна. Његова враћања била су болнија од његових одлазака, као и што је његова нестална љубав била опаснија по мене него ли да је био просто заувек одсутан. Мала тетоважа на листу десне ноге.

Срна. Крхка. Нежна. Брза. Опревна. Прелепа. Паметна и независна. Своја. Зна шта хоће. Неповерљива. Кума јој је дала најистинитије име. Срна, моја старија ћерка. Велика тетоважа, лева бутина.

Тигрица. Љута и опасна. Правична. Неустрашива. Незаустављива. Поносна. Страх и трепет. Мајка која крволочно убија ако неко погрешно погледа њено младунче. Велика спавалица великог срца. Свађалица која сикће. Пожртвована. Сара, млађа ћерка. Велика

тетоважа, десна бутина.

Динамит. Као на цртаним филмовима са фитиљем који је при крају. Да делује опасно као да ће да разнесе сва говна овог света. Велика, на задњици.

Луда жена, кажем ти. Ево остала је још једна:

Млади Месец и звезде. Слобода, ноћ, креативна енергија, истраживање своје мрачне стране. Не треба бежати од себе и својих жеља. Испуњавати снове! Хтети све! Задњи део врата, близу косе, мала тетоважа.

Ето, то је све оно што је остало непрецртано. Све сам прочитао. Шта кажеш, младићу. како ти се то чини? Хоћеш ли моћи?"

По зидовима просторије налазиле су многобројне скице и фотографије исцртаних тела. На столу је стајала опрема. Млађи мушкарац је коначно проговорио.

„Невероватно. Ваша жена је стварно била чудо. Остао сам без речи. Реците ми само шта желите да вам истетовирам?"

„Не могу да одлучим да ли да ванземаљац буде зелен или сив, шта ти мислиш, младићу?"

„Значи хоћете ванземаљца. Одлична одлука! Без бриге, изгледаће супер, обећавам! Ја гласам за зеленог, увек замишљах ванземаљце као мале зелене."

„Не, мислим да се нисмо разумели. Само сам се двоумио за боју ванземаљца, а хоћу све."

„Хоћете све???"

„Хоћу све."

МИГРАНТСКА КРИЗА

Никола, познатији као Џони Кева

Субота, око два поподне

Е тебра, знам да ниси у фазону гласовних али доста има, не могу да типкам кеве ми, а фазон хоћу све да ти испричам. Знаш који флеш ми се десио мало пре. Забо да преспавам код Саре па се као враћао после дваестројком на Брдо. Мислим класика али пази, био сам пун кеша, ували јуче коначно целу кесу оном лику. Стојим обневидео у бусу, Сара ме исцедила, гланс ми ољуштен фазон, мислим знаш и сам каква је, ока склопили нисмо, значи гужва у бусу, ја пун а коматозирани, не знам ни који рац гужветина у један ујутру суботом. Тебра кеве ми, пензоси мртви се устремили као у нападу зомбија, не знам јел деле бесплатне сендвиче негде суботом, де су кренули, нек решавају укршетене речи гајби, забранити им бусеве кеве ми, јебо их и Чићву и Кркобабић а и Тито. Е пази, значи стојим скроз напред, прилепили ме фосили за оно стакло код шофера, не могу да дишем, добро се нисам вратио на Брдо ко рода, на једној нози, друга утрнула ко после фасовања пендрека, кеве ми.

Зипа, ту креће лудило. Прво сам помислио де мене да обрадиш поред ових непокретних мумија, е извини тебра нисам мислио ништа лоше за непокретне, знаш шта сам хтео да кажем, значи кеве ми да ли луд је батица баш мене да оцепари а после сам сконто да је то паметно, реално, јер ко од ових јадника има било какав кеш. То све распала сиротиња јебига. Ти знаш да у тренерици носим само моб и новчаник. Чим сам извалио да ми је леви џеп лакши знао сам колико је сати. Окрећем се нагло, ту јебига направим домине ефекат јер сам гурно бабетину па се сви заталасали ко у шутки и приметим смрада чамугастог. Мигрант неки се ушуњао међу њих, маму му јебем, мислио ћуне га видим. Скочим ту на кеца на њега и кренем да му проверавам џепове док га држим за масну,

смрдљиву косу, а он се усро пичкица муслиманска и моли ме нешто на енглеском. Ту сам га квалитетно забо главом у нос и реко гив мани бек циганине одвратни. Одма му њушка прсла и потекла чорбица. Тад видим тебра мој новчаник пада низ његову ногу на под. Ууу, ту сам тек прсо. Држим и даље смрада за косу једном руком и терам га да се савије да ми врати то што ми је марно. Знаш како се усро. Крено да плаче пичкица. Како је знао одма шта треба да уради, није пиглу уопште. Чучнуо, узо га и дао ми. Ту дам новчаник тој бабускери да придржи и кренем бум, бум, десна, лева, десна, падне лик, шутнем га у фацу муслиманску, лоповску, па још једном, па још једном, не знам колико пута и ту крену пензоси као да ме раздвајају од лоповчине, овај лежи не сме да мрдне више. Стао бус, шофер се дере нешто, ту истрчим напоље нормално, мало променим руту до гајбе и ево ме сад. Значи брате знаш какав гас лудачки. Причаћу ти уживо. Још ме пуца андреналин. Флеш, а? Него ћеш ти да цимаш да гледамо те самураје што се секу? Таман и ми да посечемо фино беоњаче овом албанком што сам уштекао из кесе. Јел си ти уопште варио од саобраћајке? Како беше си реко се зове филм, није покемон него како беше? Рашомон, да јеботе, Рашомон! Ае тебра зови брата свог из краја кад се вратиш из бање.

Загорка, познатија као бака Зага и професорка Горка

Недеља, око поднева

Гроб ти је чист, драга. Одржавају га. Донела сам ти омиљено цвеће да ти мирише на наше шетње. Ништа се посебно није десило, баш размишљам шта све могу да ти причам. Ама баш ништа, сем онога што сам доживела јуче у аутобусу. То ћу ти сад лепо у детаље све. Ево донела сам ти и мало кафице.

Знаш већ како изгледа превоз суботом тамо после поднева. Ми пензионери се дамо у пијачне потраге и посете као да нисмо слободни радним данима. У нашим годинама викенд је само добар доказ шта значи чврста навика, зар не? Шта ћеш, радило се пола века, за то време тешко које правило не постане природно стање. Колико ли мртвом човеку треба да се навикне на своју смрт? Јеси ли се ти навикла, душо? Не мораш ништа ми одајеш драга, сазнаћу свакако. У превозу је била гужва јер се око један већ и младеж разбуди и размили. Још кад је леп дан као што је био па кад похрле сви на прву шетњу у сезони, ма знаш и сама како изгледа Ада у ово време, божанствено.

Стајала сам јер не могу пензионере да дижем, једино да се неки деда џентлмен понудио као што није. Ставила слушалице у уши и слушам нашег Хари Мата Харија кад ме ођедно неко тако силно гурнуо да сам морала целом тежином да се ослоним на жену поред а она се јадна једва одржала на ногама држећи се за шипку и за неког збуњеног човека, странца. Видело му се по лицу да је уплашен. То је један од ових миграната са Блиског Истока, напаћени људи. Рекла бих да је можда неки Иранац или Ирачанин, ко зна, доста тамнији тен има и лепе црне очи. Ја сам се загледала у њега кад сам га опазила а он је мене гледао као да је за нешто крив, као да му се суди, и испало је да јесте крив. Драга, ти знаш да ми просветне раднице умемо то да препознамо. Тад сам схватила да ме је гурнуо неки дечко јер је био покраден па се нагло окренуо. Ту је настала права пометња. Кад га је дохватио тај наш дечко па још кад је видео да га је овај стварно покрао, драга, јој, јако немила сцена. Тако га је насилнички истукао да се тај странац онесвестио, комирао. Једва смо зауставили ово дете да га остави. Ко зна шта је било са том избеглицом, хитна га је на крају одвезла таквог без свести. Ја сам увек против насиља, ти то знаш. Не може се насиљем ништа решити. Зато постоје закони и зато постоји полиција. Украо је, то не

сме, још је нашао да краде у туђој земљи, то може само неко без образа и без морала, али зато је ту суд и затвор а не да ми узимамо правду у своје руке. Не знам, драга, чини ми се да је боље да добије затворску казну или да га пошаљу тамо одакле је дошао а не овако, то није цивилизовани начин. Ми нисмо они, морамо културно да се понашамо. Ми смо Европа.

Велимир, познатији као Веља Шофер

Субота, мало после један поподне

Па шта ако је украо? Па и ја бих крао да сам у срању као он. Стоко умишљена! Јао како би јебао матер овом напаљеном клинцу. А ви људи што га не задржите јел видите да ће да убије човека? Јел сте бре ви нормални? Шта бленете само? Јесте украо па шта? Шта би сте ви радили јебем вам лебац да вас неко протера у неку пичку материну далеко од своје земље? Дај бре зовите хитну! Нек неко зове хитну ја не крећем опет док не стигне хитна. Чули сте шта сам рекао! Само да нам не умре овај мученик. Не дао бог ником да међу вама буде нападнут. Шта је бре? Ма пуши бре курац баба! Како те није срамота? Што ниси реаговала него му и новчаник придржаваш? Ти си саучесница, иста си ко онај. Што га и остали нисте лепо напали и шутирали док лежи, ево можете и сад, не мрда човек! Да умре јадник што покушава да преживи јер му нико од нас не помаже. Е мој народе! Па неко после нек добаци да возим ко да возим кромпир, па не возим кромпир него говна!

Абдул Музани, познатији међу својим говорницима фарсија као Абдул Лепи а међу јужњачким говорницима паштоа као Коњушар са Севера

Субота, око десет преподне

Најдража, јављам се опет да ти кажем да је све у реду и да сам нажалост и даље у Београду. Пишем ти из оног истог интернет кафеа за нас које нисмо успели да пређемо границу. Како су нам деца? Да ли сте сви на сигурном? Данас сам сазнао како да градским превозом стигнем до хиподрома. Пријаће ми да скренем мисли са свега и да опет бар мало гледам коње као некада у прелепом Кабулу. Страшно је колико овде жене показују своје тело и занемарују свој дух, жао ми их је. Паре ми полако нестају али се сналазим, не брини. Утеху налазим у молитвама и мислима о деци и теби. Побринућу се да имате где да дођете, буди храбра и стрпљива. Када ти је тешко сети се мудрости Мухамедове из Курана: О верници, тражите себи помоћ у стрпљивости и молитви. Аллах је доиста на страни стрпљивих.

Твој Абдул

Милош, познатији као Миш

Субота, око девет увече

Хеј Јоле, па где си ти, човече? Како ко матори, па Миш, Дорђолац! Нисам те видео још од оне ноћне акције пре коју годину, да не причам преко моба те ствари. Е само сам хтео да ти кажем да сам на нету налетео на клипове протеста који си организовао против ових придошлих џихадиста па реко да поделим са тобом радост: гледао сам како један обријани напаљенко у градском скаче по лобањи гостујућем терористи. Јесте да сам морао да се опростим од дневног улова али јебига, вредело је сваку пару. Оцепарио сам тог малог, погубљеног дебила наложеног, знаш како му је дебео новчаник маму му јебем, и онда видео да је стартовао овог пустињског циганина па сам му наместио. Кратко је трајало јебига али је било слатко, ух. Него кад сам те већ позвао: да немаш пар црвених на зајам?

Милица Буразор

КАДА БИХ

МИ ВОЛИМО СТРАХ

Играјмо се надања и маштања
док нам уши не изгоре,
кожа не отпадне;
Укрстимо три симетрије тела
док не постанемо омамљени
од усисавања цветног праха
и забодених ноктију на крвавој кожи;
Заронимо у плодне дубине,
док не сперемо грех и исцелимо рану;
Зауставимо време до врхунца
јер ми волимо страх.

Дојим сваког мрава који попуњава
рупу на мом телу
и стискам сваку жилу мртве ћелије;
Иза уха уздаси ме баце у врт
длакавих ружа,
на врату се коље дивљач,
испод коже танго игра.

Играјмо се зачећа и рађања
док не саградимо цркве;
Прочитајмо учење вечно
на златном иконостасу
јер ми волимо страх.

АПОЛОН

Аполоне,
да ли си се вратио из свемира,
да ли носиш лиру и китару
или си изгубљен у равници смеха;
Да ли знаш да си вера невервном човеку
и блаженство јаду;
У уху ти шушти звоно нестанка,
нек уништи ти сваку сласт,
само да брујање не одагна моћ слуха;
Аполоне,
излечи последње наде,
стрељај лукове неверних прстију
што пале траву и језиком лижу бетон;
Заустави ток, помножи безброј и бескрај,

усидри наду што плови изнад твог свемира;
Погледај тело порочног човека
са три главе и једним ухом

.....

О, Аполоне,
зашто си нем?

КАДА БИ ТРАЖИО СЕБЕ

Када би тражио себе
ноктима би гребао бетон,
зубима ситнио стабло.

Желео би да упоаш
страхове изгубљених
што прсте грчевито подижу,
желео би да утишаш
плач голих
што молитвом траже
последњи мирис крина,
желео би да разбијеш
звезде крвљу умазане,
да угушиш месец
у тегли страховите језе.

Када би тражио себе
јурио би лутања,
чекао чекања,
и нигде споја трага и тела.

ЖЕЛИМ

Будим те
са талогом кафе
око очију.
Грлим те
са наранџином кором
на образима.

Желим да у жару простора
дижемо руке увис,
све док нас
прсти не издају,
све док нам
очи не изгоре
у пламену врућег додира.

Желим те
са опекотинама на телу,
са ноктима испод коже,
расковником међу зубима!

КАДА БИХ

Када бих
завесом прекрила облаке,
стискала јежа,
гутала маглу

Када бих
грлила јутра,
умивала лице песмом,
искидала жице

Када би
возови јурили ,
војници бежали,
земља упијала

Када бих
паковала живот
у кесе, шерпе, флаше...

Када бих...
О, да сам само
искидала дно!

УБОД

Змија једе пету,
сан гута спознају.

Њена кошуљица лечи,
убод није смртоносан,
сан није мора.

Падам на колена,
ширим прсте,
стискам главу.

Нестаје, кроз врисак у шуми,
парче меса,
постаје рупа за реп.
Змија милује кожу,
јава снива одају.

ВИДИЦИ

ЕЗОТЕРИЧНА СТРУЈА У СРПСКОМ И ЈУГОСЛОВЕНСКОМ СЛОБОДНОМ ЗИДАРСТВУ¹

Потребно је пре свега направити разлику између неколико термина који се у проучавању домаће масонерије често не одвајају, што не треба неминовно узети као замерку јер се и историјски преклапају. Могуће је говорити о масонерији код Срба, што укључује, или чак на првом месту подразумева, присуство Срба у страним ложама. Такво би било чланство Срба у немачким и угарским ложама у 18. и раном 19.в. Могуће је потом говорити о масонерији на тлу Србије. То је појава која може, али и не мора укључивати Србе-масоне. Ако су почетком 19. в. заиста постојале турске ложе у Београду, оне би биле пример за масонерију на подручју данашње Србије, са српским члановима или без њих. Касније, у оснивању ложе «Светлост Балкана» у Београду не срећемо ниједно српско име, што се ускоро мења.² И јеврејска организација Бенај берит би исто спадала овде, ако је подведемо под парамасонске групе. Ложе које су крајем 19.в. – почетком 20.в. деловале под заштитом страних великих ложа («Побратим», «Слога, рад и постојанство», «Шумадија», «Уједињење») јасан су прелаз ка српској масонерији. Напослетку, постоји и српска масонерија као самостална организација (1912; потом опет по паду комунизма). Када је реч о званичној самосталности, онда је за период између два рата неопходно говорити о југословенској масонерији, јер је постојала само једна призната Велика ложа Краљевине СХС/Југославије. Могуће је, ипак, писати и о српској масонерији у том периоду, али не као о посебној организацији, већ као о феномену српског друштва и културе. Ово су смернице за будућа истраживања. У овом раду узимамо српску масонерију у смислу ширем од званичне самосталности. За међуратни период је неопходан југословенски контекст: како због поменутог постојања једне велике ложе, још више због односа српских и хрватских масона који се, како ћемо видети, непосредно тиче насловне теме.

А за ту тему усвајам терминологију италијанског социолога религије и проучаваоца езотеризма Масима Интровињеа, који унутар масонерије разликује две струје: „хладну“ и „топлу“.³ Хладна следи идеје деизма, рационализма, хуманизма, релативизма, наглашава етику и хуманитарни рад, неретко је везана за антиклерикализам (у католичким, романским земљама) а може и показивати непријатељство према езотеризму. Топлу струју чине они масони који су заинтересовани за езотеризам, укључујући и оне облике езотеризма који се од 19. в. могу подвести под заједнички термин окултизам. Топла

1 Приликом писања овог рада на различите начине помогли су ми: Лео Бернар, академик проф. др Василије Крестић, др Сузана Марјанић, проф. др Слободан Г. Марковић, Живомир Жика Ракоњац, др Станислав Сретеновић, др Каролина Марија Хес. Свима најсрдачније захваљујем.

2 Слободан Г. Марковић, Један век Велике ложе СХС «Југославија», Београд, Регуларна велика ложа Србије, 2019, 24.

3 Massimo Introvigne, *Il cappello del mago. I nuovi movimenti magici, dallo spiritismo al satanismo*. Milano, SugarCo Edizioni, 2003, 22-40. Интровиње се ослања на терминологију коју је на марксизам применио Е. Блох: топла струја је утопијска и хилијастичка, а хладна материјалистичка и рационалистичка. Сам Интровиње нипошто није марксиста већ Блохове називе узима по аналогiji. Упада у очи и сродност са Леви-Стросовим «топлим» и «хладним» друштвима, барем терминолошки.

струја среће се често око розенкројцерске симболике и темпларских легенди виших степена,⁴ а посебно око оних облика масонерије који се описују као гранични и/или нерегуларни.⁵ У том смислу је вероватно најутицајнији обред Мемфис-Мицрајим.⁶ Како Интровиће истиче, многа окултна друштва, укључујући она посвећена ритуалној магији, потичу из топле струје слободног зидарства, нарочито нерегуларног. Херметички ред златне зоре, *Ordo templi orientis*, неомартинистички редови, вика (*Wicca*), да поменемо само најпознатије појаве, у свом су настанку били испреплетени са филијацијама у таквим ложама. Подела на две струје јавила се још у 18. в, с једном везаном за деизам и просветитељске идеје толеранције, и другом која је алхемију или мартинизам видела управо као средство за борбу против утицаја просветитељства (рецимо Ред златног ружиног крста у Пруској). Та струја сврстала се у онај покрет који је Исаија Берлин знаменито крстио противпросветитељством.⁷

Овде намеравамо да истражимо постојање топле струје у српском слободном зидарству. Досадашња истраживања слободног зидарства код Срба усредсредила су се на друштвену и историјску улогу масонерије (радови Зорана Ненезића, Андрије Раденића, Димитрија Вујовића, Ранке Гашић, Слободана Г. Марковића). Исто се односи на радове који говоре о слици слободног зидарства у јавности и антимасонским активностима (Надежда Јовановић још 1971). Ово је сасвим оправдано: масонерија код Срба јесте великим делом била друштвени клуб, често везан за националну политику. О езотеричним тенденцијама више је писао хрватски проучавалац Иван Мужих, чија је тачка гледишта је отворено полемичка с католичких позиција.⁸

4 Не нужно, јер у плавој масонерији може бити ложа заинтересованих за окултизам.

5 Поред суштински интерног масонског термина нерегуларан, постоји и енглески *fringe* (итал. *frangia*) који није лако превести у овом контексту. Мада је сам израз «нерегуларан» масонски (дакле емски), овде га користим ван контекста међумасонских (не)признавања, као историјски термин, за оне облике масонерије које не признају велике ложе које изводе своје признање од Велике уједињене ложе Енглеске, са свим што то укључује у ритуалном раду и организацији. Друге термине користим етски, дакле не онако како се користе у слободном зидарству: иницијација се унутар СЗ користи само за први степен; ја је, следећи Ван Генепа, видим као обред прелаза који лежи такође у основи обреда других степена, па говорим о нпр. иницијацији на трећи степен; користим изразе организација и чланство исл. Сам термин масонерија данас може звучати антимасонски, али у периоду о ком говоримо користе га и сами домаћи масонски аутори.

6 Историјат овог обреда сложен је због разних шизми и ривалских филијација; у сваком случају припада тзв. «египатској» масонерији, која своје окултне теме приписује наслеђу ове древне цивилизације. Неизоставно име у генеалогiji јесте египатска магијска масонерија Каљостра у 18.в.

7 Дакле, противпросветитељство нису само католички или антирационалистички писци попут Доноса де Кортеса, Хердера или Хамана, већ и низ езотеричних аутора и група 18.в. Када се појам нијансира, постаје јасније место једног маистра противпросветитељства, какав је био Де Местр, у слободном зидарству.

8 Због утицаја и поновљених издања, књигама Мужиха и Ненезића треба посветити детаљнију методолошку анализу, чему овде није место и што је домен историографије. Један пример (макар и заснован на посредној изјави) везан за изворе: М. Шваб наводи како му је Надежда Јовановић изјавила да су Мужих и Ненезић користили њене исписе из масонског фонда Архива Југославије који је постао доступан тек 1987/1988. (Mladen Švab, „Pregled literature o ulozi slobodnih zidara u povjesti hrvatskih zemalja. II dio“, Časopis

Када је реч о периоду до формирања ложе „Слога, рад и постојанство“ и „Побратим“ на терену смо нагађања и о самом постојању неких ложе, а камоли о езотеричним активностима појединих Срба масона. Драшковићева опсерванција, којој су припадале ложе у Осијеку, Лици, Будиму и Пожуну, била је заснована на вишим степенима, укључујући темпларске; међу члановима се читало дело као што је *Opus mago-cabbalisticum et theosophicum* хришћанског езотеристе Георга фон Велинга, а изгледа да је једна лока у Будиму имала и алхемијску лабораторију.⁹ Срби којих је у таквим ложама било, могли су се упознати и са овим идејама. У будимској ложи Драшковићевог система били су тако генерал Павле Давидовић, парох Ђорђе Миливоин и учитељ Стефан Вујановски.¹⁰

Истраживање Љубинке Тошеве Карповић утврдило је да је један од чланова грчко-руске породице Мелисино умро у Ријеци као руски конзул. Други Мелисино, Михаил, оснивач је темпларско-алхемијског обреда који по њему носи име. Сматрало се да је постојао само у Русији, и то краткотрајно, али Тошева оставља отвореном могућност да је породични обред пренет у Ријеку, штавише да је био везан за српску цркву у том граду. Наиме, темпларски (највиши) степен посвећења Мелисиновог обреда, одвијао се управо у цркви, а ауторка повезује мозаик у ријечној цркви св. Николе са симболиком овог обреда.¹¹ Ова врло смела претпоставка би, ако се додатно докаже, указала на везу ријечких Срба са огранком темпларског обреда.

Другде смо изнели претпоставке да су писци Атанасије Стојковић и Сима Милутиновић Сарајлија могли бити упознати са оваквим струјањима у масонерији, ако не непосредно, а оно преко литературе, као што је иницијацијски роман, који је у 18. в. под великим утицајем масонске симболике.¹²

Када је о 19. в реч изгледа да првенствено можемо говорити о личном интересовању појединих слободних зидара за езотеризам. Према недавном истраживању М. Милинковића, Михаило Валтровић, припадник ложе „Слога, рад и постојанство“ наручивао је књиге о кабали, хиромантији и алтернативној медицини.¹³ Писмо књијару Цвијановићу показује да је реч о књигама *Philosophie des Vegetarismus* Фридриха Јасковског (Jaskowski), *Die Kur aller Kuren*, *The Study of Palmistry for Professional Purposes* и *Le science cabalistique* Лазара Ленена (Lenain). Ова последња је писана почетком 19. в., укључује и магију и астрологију, и не припада хебрејској кабали већ савременом окултизму у ком је стекла популарност. Срећемо и једну књигу о грофу Сен Жермену и астролошке алманахе - *Raphael's Almanach*, *Zadkiel's Almanach* (други је објављивао енглески астролог Ричард Џејмс Морисон ком је Цадкиел био псеудоним).¹⁴ Овоме

за *suvremenu povijest* 29.2 (1997), 282).

9 René le Forestier, *La franc-maçonnerie templière et occultiste*, Paris-Louvain, Aubier-Nauwelaerts, 1970, 266-267.

10 М.Б, «Ријеч о животу и раду митрополита Стефана Стратимировића», Шестар 15, 9-10 (1936), 130-131.

11 Ljubinka Toševa Karpovič, „Georgi e Michele Mellisinò“, *Quaderni –Centro di Ricerche Storiche*, Rovigno-Trieste XIV (2002), 415-425. За Мелисинов обред: René le Forestier, *La franc-maçonnerie templière et occultiste*, 155-156; Eugen Lennhoff, Oskar Posner, *Internationales Freimaurerlexikon*, Zürich-Leipzig-Wien, Amalthea Verlag, 1932 („Melissino-Ritus“).

12 Немања Радловић, Подземни ток. Езотерично и окултно у српској књижевности, Београд, Службени гласник, 2009.

13 Михаило Милинковић, «Михаило Валтровић, професор и Столни Старшина», у: Слободан Г. Марковић, Један век Велике ложе СХС «Југославија», Београд, Регуларна велика лока Србије, 2019, 211.

14 Писмо М. Валтровића С. Цвијановићу од 14. Фебруара 1913 (Архив САНУ 10785/3).

желим да приложим један податак из личног поседа: књига Рамакришне *Wissenschaft des Atmens* (Наука дисања, наука даха) у издању немачке секције Теозофског друштва, носи Валтровићев потпис.¹⁵ Ипак, слободно зидарство била је једна од Валтровићевих многобројних активности и не мора нужно бити везана за ову лектиру.

Други пример би могао бити лекар Сава Петровић,¹⁶ који је припадао ложи «Побратим» (од 1893, на предлог Петра Убавкића). Након преласка у Француску посећује ложу „*Les amis triomphantes*“ (вероватно је афилиран), али је наставио да одржава везе са српском ложом која га је и даље водила као члана. Дочекивао је госте из Србије, који су долазили у мисије код француских масона, а види се да је био активан око политичко-националних питања. Одликован је Орденом белог орла (1909) и легијом части. За време Првог светског рата отишао је у Србију и као члан санитета прешао Албанију.¹⁷

Према сведочанству француског пионира природне (алтернативне) медицине Пола Картона, управо га је извесни доктор Петровић из Београда упознао са «натуристичком» медицином. Приликом путовања у Француску 1913. Петровић му је, како каже, «отворио очи» тако што му је препоручио Менталну сугестију Јулијана Охоровича¹⁸ и упознао га са Албером Кајеом, аутором неколико окултистичких радова, који је самом Петровићу позајмио књигу. Доктор Петровић је био у «потрази за духовним животом», а Каје је напустио материјализам у светлости података «правог окултизма». Отуда се и Картон, сопственим речима, окренуо окултизму.¹⁹ Само је претпоставка да је овај др Петровић идентичан Сави: Картон не даје име доктора, а о учесталости српског презимена не треба ни говорити. Картон помиње да је његов доктор умро током повлачења преко Албаније, док је Сава Петровић преживео прелазак и умро у Паризу 1924.²⁰ Можда Картон више није био у контакту са њим, па није ни знао тачну годину смрти; ако Картонов доктор Петровић није лекар Сава, наше истраживање о езотеричној масонерији код Срба губи једно име, али га не губи шира историја алтернативне медицине и окултизма код нас.

Податак да је Ђорђе Вајферт прихватао разна веровања о рудама и закопаном благу, ипак је пре анегдотског карактера, а ако је тачан вероватно је више везан за народна
15 «Хвала Вам на послатим ми књигама о гатању с дланова. Задржаћу и француску и немачку поуку у тој занимљивој вештини. У њима има за мене доста тога новог. Благодарим вам на пажњи према мени, у овом случају на пољу хиромантије» (Писмо М. Валтровића С. Цвијановићу од 26. Августа 1913, Архив САНУ 10785/5)

16 Не треба га мешати са Савом Петровићем, личним лекаром краља Милана и ботаничарем.

17 Архитектонске табле ложе «Побратим» за 1.03.1893; 3.5.1893; 1.11.1893; 12.2.1896 (АЈ 100, ф. 6-23). 17.11.1908; 30.11.1909; 21.12.1909 (АЈ 100, ф. 7-24); 17.10.1911 (АЈ 100, ф. 7); 2. 01. 1912 (АЈ 100, ф. 8-25). Кћерка Маргарита се удала за доктора права Милорада Недељковића 1911. у Паризу (1910-1912) (АЈ 100, ф. 11-34)

18 Пољски филозоф, који је истраживао спиритизам и онај скуп појава који се данас подводи под парапсихологију. Није прихватао спиритистичке погледе, већ је наводне феномене објашњавао хипнотизмом.

19 Paul Carton, *L'apprentissage de la santé. Histoire d'une création et d'une défense doctrinale*, Saint-Amand, Brévannes, ауторско издање, 1937, 47; 51-52. За њега окултизам није црна магија и вештичарство, већ истине универзалног реда какве су у Златним стиховима Питагоре и у основи слободног зидарства. Од Картона је 1929. Вегетаријанско друштво „Лав Толстој“ у Београду објавило књигу Три отровне хране.

20 Неимар му објављује некролог 1925 (јул-август, књ. 4, бр. 41-42, с. 382-382), а Енциклопедија Станоја Станојевића, такође слободног зидара, као годину смрти наводи 1924.

веровања.²¹

Предавања која су се држала у ложи «Побратим» била су везана за теме као што су васпитање деце, развитак масонерије у 18. в; о раду и одважности у слободнозидарским дужностима; о ревности и савесности у животу; о правичности²² - ништа особено езотерично. Из истог погледа на свет долази и рад српских масона на изградњи култа Доситеја крајем 19. -почетком 20. в.²³ Наговештај неких интересовања јесу одлуке да се набави књига Мистично зидарство;²⁴ реч је о немачком преводу Џ. Дјуи Бака, америчког хомеопате и теозофа, који у том делу теозофски тумачи масонство. Српска масонерија је пре 1914. радила на увођењу виших степена и један број масона стекао је 18 (Витез ружиног крста), 30 (Витез Кадош) и 33 степен, тако да је напослетку формиран и Врховни савет. Али без обзира на настанак розенкројцерског капитола и степене везане за темпларску легенду, не делује да је ово утицало на већи интерес за езотеризам. Према једној каснијој изјави Душана Миличевића, шкотски обред је уведен из жеље да се оствари што већа и пунија самосталност и успоставе везе у свету.²⁵ Односно, била је то претпоставка ширем раду на политичко-националном пољу – за то је масонство је требало да буде заокружено, независно и светски умрежено.

Након Првог светског рата и стварања нове државе, окултни миље се проширује. Уз спиритизам који је постојао од раније и који се наставља кроз удружења и часописе и шири се све до спајања с народном религијом,²⁶ појављују се нова друштва, која су у другим земљама постојала и пре Првог светског рата. Група антропозофа окупила се у Земуну још 1925. у кући социјалдемократског политичара и министра Витомира Кораћа, који је под псеудонимом превео Штајнерову књигу Како се стичу сазнања виших светова. Г. 1928. званично је формирано Југословенско антропозофско друштво. Његово језгро чинили су математичари с Београдског универзитета (Јован Карамата, Милош Радојчић, Станимир Фемпл) и загребачки лекари Станислав и Клара Жупић. Број чланова је био неколико десетина; активност је махом била предавачка, објављивали су и преводе и часопис Упознај себе. Француска окултна група Братство поларника, која је сматрала да је у астралном контакту са Тибетом путем једне аритмозофске методе, имала је и београдски огранак.²⁷ Нови религијски покрети такође су нашли следбенике. Ако је раније било речи о протестантским групама које су наишле на одјек међу радничким и сеоским слојевима, сада се грађани окрећу некој алтернативи другачијег реда, као што је Хришћанска наука (Christian science). Димитрије Ђорђевић помиње да јој је приступила његова

21 Милан Јовановић Стојимировић, Силуете старог Београда 1, Београд, Просвета, 1987, 138.

Извештај ложе Љубав влижњег о раду ложе «Побратим» 14 јул 1907 (АЈ100, ф. 5-21)

23 Н. Радуловић, «Још једном о Доситеју и слободном зидарству», у: Доситеј у српској историји и култури, ур. Душан Иванић, Београд, Задужбина Доситеј Обрадовић, 2013, 276-278.

24 Архитектонска табла ложе «Побратим», 5.05.1908 (АЈ 100, ф. 7 – 24).

25 Предлог ложе «Гроф Иван Драшковић» Великој ложи за уједињење Велике ложе и Врховног савета Југославије; мишљење Душана Миличевића (АЈ 100, ф. 13-47).

26 Детаљно у студији Радмиле Радић, Народна веровања, религија и спиритизам у српском друштву 19. и у првој половини 20. века, Београд, Институт за новију историју Србије, 2009.

27 Немања Радуловић, «Поларно братство (La Fraternité polaire) у Београду», Зборник Матице српске за књижевност и језик 65. 2 (2017), 619-639.

тетка, удовица историчара Михаила Гавриловића.²⁸ Бахајску религију популарисала је Драга Илић. Богдан Поповић је 1928. анонимно превео спис Дванаест основних учења Бахау'лахових који је у Београд донела међународна представница покрета Марта Рут (1872-1939). Марту Рут је у Београду исте године у Двору примила румунска краљица Марија, мајка југословенске краљице Марије (Mignon), врло наклоњена бахајцима, можда и преобраћеница.²⁹ Г. 1933. Поповић је написао ентузијастичан предговор за превод књиге Џ.С. Елмонта Бахау'лах и ново доба – онај Богдан Поповић који је запамћен као симбол галоманског рационализма. Поповићев предговор преведен је на енглески и објављен у бахајском гласилу, с његовом сликом и похвалама М. Рут.³⁰ Књизи је Ксенија Атанасијевић посветила један врло благонаклон приказ.³¹ Бахајце је приказао Стеван Јаковљевић у роману Смена генерација, као људе који су у новој вери пронашли некакву компензацију за животни неуспех. Постојали су окултисти и међу руском емиграцијом. Док је Николај Рерих имао контакт са југословенским естаблишментом, један круг руских следбеника био је посвећен учењу агни јоге, у преписици са Јеленом Рерих. Поред рериховског часописа Окултизам и јога, Руси су објавили више других књига о окултизму у Београду и другим градовима. Међу њима је изгледа постојала и група посвећена ритуалној магији, Братство архангела Варахиела.³² На крају, независно од група, излазе књиге и часописи посвећених окултизму, прорицањима, парапсихологији, алтернативној медицини. За нашу тему од веће важности је оснивање Теозофског друштва.³³ Док је седиште антропозофске организације било у Београду, Теозофско друштво имало је центар у Загребу. Још 1912. су представници Реда звезде Истока³⁴ долазили у Загреб, али нису наишли на одзив. Почетком двадесетих година појединци су се учлањивали у аустријску подружницу и ишли на конгресе. Група интелектуалаца окупила се око ове идеје 1924. и основала Југославенско теозофско друштво (даље ЈТД), са 28 чланова. Председница Јелисава Вавра, која ће га водити све до своје смрти после Другог светског рата, отпутовала је наредне године у Индију, где је срела Ани Безант и добила оснивачку повељу: тако се као званичан почетак рада води 14.09.1925. Теозофско друштво било је активно првенствено у хрватској и словеначкој средини - имало је ложе у Чаковцу,

28 Димитрије Ђорђевић, Ожиљци и опомене 1, Београд, Српска књижевна задруга, 2001, 16.

29 Martha L. Root, „Tea With a Queen and a Princess“, *The Baha'i Magazine. Star of the West* 19.1 (1928), 170-173.

30 Martha L. Root, „Appreciations from Yugoslavia“, *The Baha'i Magazine. Star of the West* 24.1 (1933), 208-210.

31 Ксенија Атанасијевић, «Алтруистичка учења Бахау'лахова», Српски књижевни гласник XLIV.3 (1935), 235-238.

32 Немања Радловић, «Рерихов покрет у Краљевини Југославији», Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима 11 (2015/2016), 31-67; Konstantin Burmistrov, „Russian Emigration of the 1920s-1930s in Yugoslavia and Esotericism“, *Esotericism, Literature and Culture in Central and Eastern Europe*, ed. Nemanja Radulović, Belgrade, Faculty of Philology, 2018, 143-152.

33 Наредни подаци према часописима Југославенског теозофског друштва; извештајима сланим међународном годишњаку Теозофског друштва; списак чланова и према централном регистру ТД у Адјару.

34 Организација везана за Теозофско друштво која је промовисала Кришнамуртија као новог Светског Учитеља. Двадесетих година имала је око 30 000 чланова. Кришнамурти се одрекао мисије које му је наменило Теозофско друштво и распустио Ред 1929.

Карловцу, Крижевцима, Цељу. Главна ложа била је загребачка «Склад». Централни регистар чланова (Архив Теозофског друштва у Адјару) показује чланство и у другим градовима: Добој, Неготин, Бања Лука, Сврљиг, Сарајево, Вршац, Суботица. Сви се воде као припадници «Склада», тако да је очигледно реч о индивидуалним чланствима подведеним под централну ложу у местима где није било засебних ложа. У Београду је постојала ложа «Исток», а у Крагујевцу је 1939. деловала дечија ложа «Пролећни сан». Према међународном годишњаку ТД г. 1938. имали су 311 чланова у 15 ложа. Објављивали су часопис и билтене (Теозофија, потом Из теозофског свијета и Теозофски радник) и преводе теозофских аутора. Председник Друштва Џорџ Арундејл их је посетио још док је био секретар Безантове 1925, а потом 1936. као председник, са супругом Рукмини Деви, индијском уметницом. Г. 1938. ЈТД угостило је скуп Европске федерације теозофских друштава. У Друштву је деловало мноштво секција (за заштиту животиња; за уметност; за карму и реинкарнацију; Круг витезова; Ред служења; Мајка света; Лига за словенску културу; Лига за светски мир) укључујући и Езотеричну секцију.³⁵ Имали су и библиотеку од неких 600 књига. Од сателитских организација,³⁶ сем комасонског реда Људско право (о ком ће више бити речи) и Реда звезде Истока, постојала је и Либерална (некад писано и Слободна) католичка црква, (даље ЛКЦ) која и данас делује у Хрватској и Словенији.³⁷ Седиште јој је било на истој адреси где и Теозофско друштво. (Интересантан је податак из хронике рада да једној седници ЈТД присуствује и Марко Калођера, бискуп Старокатоличке цркве). Међу познатијим члановима били су глумица ХНК Нина Вавра (сестра председнице Друштва), вајар Даворин Хотко, сликарка Мира Клобучар, научник Стјепан Мохоровичић, адвокат и политичар Хинко Хинковић, писац и књижевни критичар Милан Марјановић, српски драмски писац Ђуро Димовић.³⁸ Као огранак међународног друштва, имали су и стране контакте. Међу члановима медитативне ложе «Сава» срећемо више страних теозофа и функционера покрета. Југословенске теозофе је 1937. посетио Џон Кордес, бискуп ЛКЦ и први генерални секретар онима који су пре оснивања ЈТД били чланови аустријске секције. Вавра је више пута срела Безантову и Кришнамуртија. Планирано је да њих двоје, као и Ледбитер, посете Југославију, али се те посете нису оствариле. Југословенски делегати ишли су на окупљања Реда звезде истока

35 Замишљена као унутрашњи круг теозофа, елитно језгро Друштва посвећено окултизму. Приступање је подразумевало барем једногодишње чланство у ТД, одрицање од алкохола и вегетаријанство.

36 Ове организације су формално независне од ТД и чланство у њима не захтева припадност ТД, али углавном су чланови истовремено и теозофи.

37 Основана 1916. након што је теозоф Веџвуд примио рукоположење за бискупа од старокатолика, а потом је он рукоположио теозофа и некадашњег англиканског свештеника Чарлса Ледбитера. Црква спаја католички литургизам са теозофском и окултном интерпретацијом хришћанства. Безантова је подржавала ЛКЦ јер је ту видела могућност стварања црквене организације за будућег месију. ЛКЦ је обично једина верска организација која има просторије у седиштима ТД. За живота Безантове ЛКЦ је пролазила кроз кризе због сексуалних скандала око Ледбитера и Веџвуда (Bruce Campbell, *Ancient Wisdom Revived. A History of the Theosophical Movement*, Berkeley, University of California Press, 1980, 126-128).

38 За Димовића: Централни регистар архива у Адјару, књига 10ц 1925. стр. 202; Хотко: 13а, 1930, стр.59; Клобучар: 13ц 1932; Мохоровичић: 10ц 1925; остали се помињу у гласилима.

у Холандију.³⁹

Где се у томе налази српско слободно зидарство? И у међуратном добу оно већински припада хладној струји. У издањима за јавност као и у интерном материјалу нагласак је на етичком и друштвеном усавршавању, хуманитарном раду и националном и политичком деловању. У темама предавања у ложама, које су нам сачуване, срећемо углавном осврте на друштвена питања, било актуелна, било општа.

Представа о масонима у јавности је посебна тема. Досадашња истраживања слике о масонима највише су била посвећена антимасонским активностима⁴⁰. Дobar пример је поменути Јаковљевићев роман у ком је масонерија приказана као друштвени клуб. Када главни негативац постане утицајан, масони га зову да им приступи, што Јаковљевићу омоућује да читаоцу пружи једну драматичну сцену иницијације. Међутим, када се нови масон превише уплете у афере, браћа перу руке од њега. Према послератном сведочанству некадашње секретарице ложе, роман је (очекивано) изазвао незадовољство код масона («Тражено је неко разјашњење од Јаковљевића али се он није обазирао»)⁴¹. Како су сами масони себе видели и представљали у јавности можда добро показује друго књижевно дело, роман На стрампутици (тако) Срете Стојковића, аутора књиге о слободном зидарству (три издања) чија је намера била управо на широком читатељству представи ову појаву. Роман је мање познат од књиге Слободно зидарство, али му је циљ исти. Радња се дешава пре Првог светског рата, тако да се Стојковић из послератне перспективе критички осврће на ранији период. Трговац Никола, масон, има две кћерке, стармалу Наду и млађу, својеглаву Веру. Вера је суочена са «модерним идејама» као што су деколтеи, енглеске сифражеткиње или студирање «женскиња» на универзитету. Другарице заражене «модом» лоше утичу на њу и Стојковић је озбиљно забринут над тим што девојке интересује мода и што им се допадају балови. Са модерним егоистичним идејама долази и један ловац на мираз, али у последњи час здруженим напорима позитивних ликова Веру спасавају, и ту на крају роман од једне полуморализаторске, полуљубавне приче постаје масонски. Спасена Вера удаје се за младог масона Гојка, очевог пријатеља, а свој морални преображај описује у првом лицу, као врхунац посете масонском храму. Ту се од егоизма модерних идеја преломила ка пожртвовању. Када читалац зна како се све описују масони у разним романима и теоријама завере, мора готово бити разочаран што уместо неких луциферијанских оргија и сплетака налази једно

39 И ЈТД и Ред звезде Истока не пропуштају да изразе лојалност властима. То се види у гласилу где се упућују поздрави владарској кући и помиње присуство представника власти на седницама. Након марсељског атентата Теозофија излази са краљевом сликом на насловној страни. Ред звезде истока шаље 23.5.1928. поздравни телеграм краљу: «Osnivajući organizaciju za ostvarivanje ideala svjetskoga učitelja udruženje Reda zvijezde pozdravlja Vaše veličanstvo i kraljevski /sic/ dom Vaš što je od iskona bio ostvarivač najuzvišenijih ideala. Neka živi Vaše veličanstvo naš kralju neka živi Njeno veličanstvo naša kraljica neka živi Njegovo veličanstvo naš prjestoljonasljednyk /sic/ i sav slavni dom Karadjordjevića. Jelisava Vavra, narodni organizator (AJ 109-351; у оригиналу све великим словима). Министарство унутрашњих дела јавило је канцеларији краља да нема препрека да се одговори на поздравни телеграм (AJ 109-350, телеграм од 5.6.1928).

40 Нпр- Надежда Јовановић, «Однос окупатора и квислинга према масонерији у Србији 1941-1942», Годишњак града Београда 18 (1971), 77-107; Никола Жутић, „Антилиберализам код Срба у Краљевини Југославији 1934-1941“, *Dijalog povjesničara-istoričara* 6, Zagreb, Zaklada Friedrich Naumann, 2001, 229-246.

41 Разговор с Љубицом Анастасијевић AJ 100, ф. 15-53.

досадно, конзервативно придиковање. На роману смо се дуже задржали зато што је један од ретких примера масонске књижевности код нас, а добро илуструје слику масона о себи и слику коју су нудили јавности. Да није реч само о самопредстављању намењеном профанима, показује једна реченица из приватног писма Душана Николајевића, која сажима схватање о сопственој улози у националној историји: »Онда је јасно да Србије не би било без масонерије» (подвучено у изворнику).⁴² Колико је ово историјски поуздано питање је за историчаре. Али важно је као сведочанство о сопственој слици, а она је првенствено слика једне моралне и националне институције.

Стварање југословенске масонерије укључило је један број хрватских масона који су били заинтересовани за окултизам и који су приметно увели топлу струју. Од њих су свакако најутичајнији Хинко Хинковић и Милан Марјановић. Поред тога што је био адвокат (бранилац у Велеиздајничком процесу) и политичар (прво члан Хрватске странке права а касније члан Југословенског одбора), он је још од раног 20-в. и пропагатор спиритизма. Писао је о хипнотизму, који је схватао месмеристички и окултистички, као пренос флуида, не онако како га је већ тад одредила савремена психијатрија.⁴³ Уређивао је спиритистички часопис Ново сунце (1901-1914), заједно са Густавом Гајем, и држао јавна предавања о спиритизму. Сарађивао је са српским спиритистима Анком Анђелковић и Симом Станојевићем, а у Лондону учествовао на сеансама са Чедомиљем Мијатовићем. У часопису су се сем уско спиритистичких повремено појављивали и прилози из теозофије (превод А. Безант) и астрологије. Имао је прилике да присуствује сеансама са чувеним медијумом Флоренс Кук – том приликом је и пољубио материјализовану руку духа једне девојке...⁴⁴ Заједно са Мијатовићем присуствовао је материјализацији Вилијема Стеда недуго након његове погибије на Титанику 1912.⁴⁵ Из једног од јавних наступа настала је 1902. књига Рај и пакао.⁴⁶ Њом напада догме о вечности пакла и чистишту, а заступа идеје углавном из француске верзије спиритизма. Према њему се у тренутку смрти дух буди из «протрнулости» и пред новоумрлим се одвија цео прошли живот. Зликовци виде призоре својих прошлих недела и доживљавају то као пакао о ком говори Црква. Несавршеност «перисприта», неке врсте овоја душе, спречава спознају правог положаја. Индивидуална есхатологија објашњава се реинкарнацијама. Цео свемир, пун светова, насељен је духовима и подложен закону еволуције. Анђели и ђаволи су такође људске душе, а на крају инкарнација дух ће се потпуно ослободити. Душа и сад латентно поседује снаге које се откривају у стањима попут «магнетног сна».

Хинковић је био један од првих чланова Теозофског друштва, као и председник круга «Блавацки», а масон још од пре рата. Српски Врховни савет му је доделио 33 степен због лакших контаката за време рата. О својој пропагандној делатности у страним ложама у ратно време отворено пише у мемоарској књизи Из великог доба. Премда сведочењу

42 Писмо Душана Николајевића Вељку Рамадановићу 1.09.1940. Архив САНУ, Фонд Виктора Новака, Masonica, фасцикла «Архива ложе Побратим».

43 Нпр. «Трилби», Мисли и дојмови 3, Загреб, Наклада пишчева, 1902, 141-147; «Дервиши и факири», Мисли и дојмови 4, Загреб 1902.

44 Хинко Хинковић, «Зашто се разговара у медиумистичким сједницама», Ново сунце, 3. 11 (1904), 163-164.

45 Chedo Miyatovich, „Two séances with Mrs. Wriedt“, у: W. Osborne Moore, *The Voices* [1913], 5-6; Count Miyatovich, „Why I became spiritualist: my paranormal experiences“, *Light* XXXV 27-II 1915, 103; Čeda Mijatović, „Ima li života posle smrti“ (preštampano iz beogradske štampe), *Novo sunce*, 13. 5-6 (1914), 105-117;.

46 У уводу доноси и писмо подршке српског спиритисте Симе Станојевића.

католичког клерика Белухана, Хинковић се пред смрт вратио Цркви. И загребачки масони су признали у некрологу да је умро као верник.⁴⁷ (Иначе је био из јеврејске породице, али је формално постао католик. Његова супруга је, опет према Белухану, такође била антиклерикалка, која се уочи смрти преобратила). Белухан бележи Хинковићеву изјаву да се разочарао масонима и да је напустио теозофију, као што је раније оставио спиритизам.⁴⁸ Видимо да је још 1925. краткотрајно обновио Ново сунце. Што се масонерије тиче, новембра 1927. добио је редовну разрешницу из загребачке ложе «Праведност».⁴⁹ (Разлог овоме може бити и његова промена става према новој држави, па онда и према Великој ложи).⁵⁰ Још 1928. поклонио је Теозофском друштву стотинак страних књига, а крајем исте године изабран је за почасног члана; тестаментарно је сваком члану Друштва оставио по један примерак своје књиге Из великог доба. Друштво га се свакако није одрекло јер му је објавило читуљу на насловној страни свог гласника.⁵¹ Ако је раскинуо са својим езотеричним интересовањима, онда је то изгледа било недуго пред смрт и није изведено драматично.

Милан Марјановић, критичар хрватске модерне, драмски писац и песник, аутор политичких и историјских расправа, југословенске оријентације, директор Централног пресбиороа (1929-1934), после Другог светског рата и члан ЈАЗУ, био је врло посвећен окултним темама и активностима. Још као гимназијалац бавио се спиритизмом, учествовао на сеансама и читао Хинковића и Густава Гаја, Кардека, Ди Прела и Аксакова. Марјановић ово приказује као интерес целе своје генерације, незадовољне позитивизмом старијих. «На хиљаде је било спиритиста по нашим крајевима».⁵² Масон је постао још пре рата.⁵³ Његов пут према теозофији ишао је преко масонерије, тачније преко напомене једног масонског писца да у Централној Азији и данас има Учитеља⁵⁴ који су се уздигли на виши ниво развоја и руководе човечанством. Јасно, реч је о теозофској митологеми махатми/учитеља. Током боравка у затвору читао је Ширеа (Божанска еволуција) и Бергсона. Већ 1919.-1920. у периодици је објављивао чланке о окултизму. Почетком двадесетих година држи јавна предавања у Загребу («Окултизам и есотерија»; «Кришна, Буда, Крист»; «Езотерија Вагнеровог Парсифала»). У целом међуратном периоду активан је у Теозофском друштву. Држи и отворена и интерна предавања (нпр. «Кришнамурти, нови месија»; «Дарма»: «Теозофија и знаност»; «Братство свеопштег мира»; «Ани Безант – њезино научавање поредбено са научањима Криншађијевим»; «Реинкарнација»; «Темељице теозофске науке»). Г. 1927. реферише о конгресу Реда звезде Истока у Холандији, тако да претпостављамо да је био један од југословенских делегата, које је примио и Кришнамурти. Налазимо га 1929. на месту потпредседника круга «Блавацки».

47 Иван Мужих, Масонство у Хрвата, Загреб, Накладни завод Матице хрватске, 1989, 283-284. (Према Гласнику ложе «Љубав ближњег», који ми је недоступан).

48 Milan Beluhan, *Obraćanje dra. H. Hinkovića*, Zagreb, 1934, 17. Белухан говори и о предсмртним конверзијама Гаја, Матоша, Шимића, Кршњавог.

49 Окружница Велике ложе Југославија бр. 189, 2.12.1927. АЈ 100, ф. 4-17.

50 Вид. и Мужих, 283.

51 Теозофија 2.2 (1928), 44-45; 3. 1-2 (1929), 29; 2. 5-6 (1929).

52 Милан Марјановић, Окултизам и есотерија, Загреб, Вид, 1923, 10.

53 Г. 1908. налазимо га на списку пријављених Символичке велике ложе Угарске (АЈ 100, ф.1-1).

54 Теозофски термин Master на енглеском је двосмислен: он означава учитеља, у смислу гуруа, али га Руси, рецимо, преводе као „владика“ (господар); не би био погрешан ни превод „мајстор“ у масонском смислу.

Један је од организатора конгреса 1938. Г. 1939. Теозофско друштво му као свом дугогодишњем члану честита шездесети рођендан. Превео је и књигу Ани Безант Темљеи морала и братство религија (1933). Двадесетих година Марјановић је објавио неколико књига о окултизму. За нас су занимљиве првенствено у оним деловима где спаја окултизам и масонерију. У Окултизму и есотирији (засновано на предавањима из 1921) показао је велико познавање историје новијег окултизма и његових текстова (с књижевне тачке гледишта интересантно је да је читао и Мајринка). Књига је суштински детаљно излагање теозофских учења. Јасно је његово сврставање уз правоверну теозофију, јер је дистанциран према дисидентима попут Штајнера и Хајндла, а врло позитивно говори о Реду звезде Истока. У осврту на САД за америчку масонерију примећује да на вишим степенима посебно негује езотеричне науке. Исте године излазе Четири еванђеља религије релативнога где проповеда религију «свеопштег релативизма», толерантну и адогматску, чија је суштина иста као и код старих култова: Све је Једно. То подразумева и откриће Бога у себи и људима и постајање Богом. Марјановићево схватање релативности очигледно је део велике рецепције Ајнштајнове теорије након 1918, када је ова научна теорија - која не подразумева никакав епистемолошки или етички релативизам – стекла нов вид у широј култури и филозофији. »Све је релативно за то, јер је све у међусобној релацији, пошто је дио једне цјелине, која се непрестано мијења, будући да је жива и у њој ничега мртвога нема».⁵⁵ Поред других појмова он се позива и на масонско тројство Мудрости, Снаге и Лепоте, као на основу сваке културе.

Ове су идеје развијене о књизи о слободном зидарству, такође из 1923, где је масонерију приказао кроз окултистичке, прецизније, новооткривене теозофске концепте. Према њему, основни принципи масонерије су релативност свега и повезаност свега; та се повезаност изражава кроз хармонију која открива закон еволутивног усавршавања. Под јединством мисли суштински на оно што је најјасније изразио ведантински монизам, а што би био принцип и слободног зидарства и свих езотеричних удружења. Масонерија није настала у 18. веку већ наслеђује старе мистерије и стара тајна удружења (мада сама припада «нижим мистеријама»). Она је једна од грана окултних школа и братстава. Зато се никако не може свести на хуманитарно удружење, већ симболи у њој имају кључну улогу. Треба признати и шире братство и узвишене Мајсторе који руководе развојем света и човечанства. Марјановић специфично масонским темама даје теозофско тумачење. Масонски антидогматизам, у ком се често, нарочито код критичара, види епистемолошки релативизам, он не види као знак савремености, већ из њега изводи спиритуални монизам, какав од Шопенхауера, Дојсена и Вивекананде интересује Европу. (Није тешко наћи замерке овим схватањима. Чак и ако су неке већ све појаве у односу – што би се могло сматрати и труизмом - однос између њих још не значи не значи да су исте суштине, а поготово није доказ усавршавања). Други добар пример је «религија у којој се сви људи слажу». Изворно је реч о «ноахитској вери», што у контексту 18.в. значи најмањи заједнички садржалац који може да окупи људе различитих вероисповести. Андерсон је оваквом формулацијом већ зашао у деизам, односно природну религију. Марјановић, међутим, усваја схватање модерног окултизма о једној великој скривеној традицији која се пројављује у различитим периодима, а коју кроз векове чувају тајна удружења. Андерсонов израз – који су већ у 18.в. критиковали неки масони недеисти – за Марјановића постаје универзална религија коју исповедају езотерична братства. Очигледно је Марјановић пошао од идеје о једном окултном братству – теозофском белом братству или великој белој ложи - ком је могуће прићи преко његових кракова, а

⁵⁵ Марјановић, Окултизам, 63.

масонерија је један од њих. Он пише о вежбама којима се развијају више способности, о медитацији над симболима и самим собом (што води откривању божанске суштине и свеопштег јединства), концентрацији мисли и колективној сугестији, што би све припадало окултистичкој пракси, а не масонском ритуалном раду.

Не делује да је са оваквим интересима Марјановић био на маргини масонског удружења, напротив. У Шестару је књига похвално поменута.⁵⁶ Виктор Новак, и сам масон, у некролошком тексту - врло отворено за 1957 - помиње да је Марјановић ишао у САД као представник југословенске масонерије да тамошњим ложама објасни ситуацију у земљи.⁵⁷ Једно писмо Грге Богића Новаку помиње Марјановића као једног од «најбољих масона» (потцртано у изворнику).⁵⁸

Г. 1938. Марјановић објављује збирку песама које су настајале претходних двадесетак година, где одзвањају исте теме. Песма «Знам...» говори о јединству и истоветности Бога, космоса, свега и «ја»: «Он је сав што је Све». «Генеза» из 1915. очекује месију боље вере, Новог Човека. У «Збору» је тај нови месија описан као човечанство: «сви Бог смо, кад једно смо сви...а споро се Реч инкарнира / јер Тело јој-то смо сви». Песма «Свест» говори: «...ја сам – Свест / Без Света нема Мене, без Мене нема Њега / По Њему Ја Постојим, по Мени: Он јест...свих светова ја сам и стваралац и створ,/...Ја, жариште што Ништа је а крозањ тече Све».

Почетком 20. в. у српској и хрватској култури ведантински монизам ужива одређену популарност међу интелигенцијом, а овде треба поменути барем двојицу с којом је Марјановић био у контакту: Димитрија Митриновића и Тина Ујевића. Двадесетих година нов замах овом монизму дала је популарност Тагора, од ког се није читала само поезија, већ и неоведантинско дело Садхана. За Марјановића је и теозофија, која такође монистички учи о божанствености људске суштине, била један од извора оваквих схватања. Говор о новом колективном месији разумљив је у авангардној поетици новог човека, али подсећа и на теозофска учења о доласку нове коренске расе. Песмом «Шаста», Марјановић се прикључио култу ове планине у Калифорнији, која од теозофије до њу ејца важи за једно од кључних места «алтернативе» у Америци. Он је помиње као остатак Атлантиде, а успон на њу као ходочашће.

Издвојили смо Хинковића и Марјановића као истакнута имена топле струје. У периодици (Неимар и Шестар), у издањима за јавност и интерном материјалу (предавања у ложи и масонска издања) такође се провлаче езотеричне теме. Чланак «О симболима старих Египћана и њиховом значају»,⁵⁹ чији је аутор највероватније архитекта Ђура Бајаловић,⁶⁰ говори како је Рама, након што су га протерали друиди, отишао у Египат где је инциран. Важна тема учења је ослобађање духа од материје, након чега божанска искра у човеку наставља еволуцију у другим световима. Напомена (испод наслова)

56 «Реферат о десетој посланици Великог мајстора у ложи Праведност», Шестар 3. 5-8 (1924), 54.

57 Виктор Новак, «In memoriam. Милан Марјановић», Историјски часопис VII (1957), Београд, 484.

58 Писмо Грге Богића Виктору Новаку 1.08.1940, Архив САНУ, Фонд Виктора Новака, Masonica.

59 Неимар 1. 6 (1922), 285-296

60 За разрешења ослањам се на документ „Дешифрована имена која су у Шестару од 1924-1927 потписана иницијалима“ (AJ 100, ф. 12). Мада се односе на други часопис и ограничен период могу се применити и на Неимар и на шири временски оквир. За Ђ.Б. наводи се и име Ђурђе Бошковић, али са знаком питања, а једном и прецртано и замењено Бајаловићем.

«по француском» и сам садржај упућују на Ширеа као на извор. Чланак «Инкарнација душе»,⁶¹ који је изгледа писао Валтровићев син Божидар, заговара реинкарнацију као најпотпунију и најлогичнију есхатологију. Реинкарнација је схваћена прогресивистички: душа напредује и може да развије своја божанска својства јер је део Божанства. Млађи Валтровић писао је и о старим кинеским удружењима које види као претечу слободног зидарства,⁶² а превео је и масонску драму «Вавилонска кула», аутора под псеудонимом Тубалкаин, смештену у средњи век.⁶³ „Сила и материја“⁶⁴ (Јована Алексијевића?) позива се на Упанишаде и поменуто Тагорино дело Садхана, чије се идеје пореде са открићима савремене физике. Преведени су «Масонограми» немачког окултисте који је писао под именом Бо Јин Ра.⁶⁵

У Шестару је приметан пораст оваквих тема. И аутор који дистанцира масонерију од окултних наука, очигледно не одбацује окултизам како бисмо га ми дефинисали, већ у масонерији види откривање божанске суштине у човеку, описано алхемијским термином Велико Дело.⁶⁶ Пуно пажње посвећено је античким мистеријама и симбологији. Елеузинске мистерије виде се као извор хришћанства.⁶⁷ Поставља се питање откуд симболи античких обреда код масона - преко темплара, митраизма, тајних друштава? Пламена звезда (симбол другог степена), повезује питагорејце, алхемијско наслеђе, говори о пет елемената, што новим терминима потврђује и савремена физика (субатомске честице одговарале би елементима древне филозофије). «Индијска езотерија» учи што и «данашња наука».⁶⁸ У симбологији се узима широка компаративна перспектива.⁶⁹ Говор «брата В» (очигледно Вељка Томића) на Ивањдан спаја националну мистику и својеврсну неопаганску обнову. Све религије потичу из култа сунца – чак и хришћанство, јер симбол крста чува симболику еквиноцијума и солстицијума у зодијаку. Пошто је масонски празник Ивањдан соларне природе, као и Видовдан, југословенски масони треба да оживе Световида, као домаћи културни тип, да обнове оно што је народно и масонско и да Ивањдану дају видовданско значење.⁷⁰ Један говор у ложи «Перун» прикладно имену ложе позива на неговање «славенске митологије» у масонству и уопште на уношење «славенског елемента» у њега.⁷¹ (И Михаило Лукић у једном предавању у ложи исто се залаже за стварање словенске масонерије наспрам германске, англосаксонске и латинске,⁷² а Марјановић у наведеној књизи види задатак југословенске

61 Неимар 4. 40 (1925), 285-296, потписано са Б.М.В.

62 «Трагови слободног зидарства у Кини» Неимар, 4. 44-45 (1925) 491-494, потписано са Б.М.В.

63 Да је преводилац заиста Божидар (Михајла) Валтровић потврђује и архитектонска табла «Побратима» за 29.09.1924 (АЈ 100, ф. 8-25), када је читао превод.

64 Неимар 1. 6 (1922), 296-314.

65 Неимар 1. бројеви 4,5,6 (1922), 167; 246; 327.

66 Вл.Нов. «Разматрања о слободном зидарству», Шестар 17. 1-2 (1938), 1-3.

67 «Мистика у кршћанству» Шестар 17. 1-2 (1938), 4-8. Вид. и Ж.П. «О пореклу симболизма код слоб. зидара» Шестар 1938, 17. 1-2 (1938), 8-12.

68 У.М. «Елементи елемената у знаку наше «пламене звијезде» Шестар 15. 9-10 (1936), 139-142.

69 «Симболи и легенде у слободном зидарству», Шестар 8. 4 (1929), 45-56; «Симболика бројева у слободном зидарству», Шестар, 18. 1-2 (1939), 8-11.

70 «Ивањдан-Видовдан. Говор брата В на Ивање 1922», Шестар 2. 1-2 (1922), 8-14

71 Е.Р. „Бесједа код освећења ложе Перун, Загреб 9.VI.1929“, Шестар 8. 7 (1929), 131.

72 АЈ 100, ф. 12-41

масонерије у обликовању новог, младог народа).⁷³

Другде се објашњава да је астрологија основ најстаријих религија, а да зодијачка симболика – скривена и у Библији – говори о реинкарнацији и нирвани. «Панкосмичка трагедија» која живи у макрокосмосу, херметички кореспондентном микрокосмосу, везана је за мит о соларном божанству. Ово је ушло у масонерију, као и алхемија, астрологија и кабала. Она стога није религија већ религија над религијама која учи како да се проживи и схвати мистерија целог космоса.⁷⁴ Разматра се питање сведуше, космичке душе и душа планета⁷⁵ и објашњава како је чежња човека-микрокосмоса за космичким јединством створила мистерије и езотеризам старог века.⁷⁶

Сличан материјал налазимо у предавањима у ложама, уз напомену да је тај материјал само делимично очуван. Док је грађа ложе «Побратим», на пример, добро сачувана, друге имамо само фрагментарно. Тако је Михаило Лукић⁷⁷ одржао више предавања која показују у најмању руку амбивалентан став према езотеризму. С једне стране је критичан према теоријама о древности братства и одбацује апсолутну истину и могућност спознања – на шта га упућује и теорија релативитета.⁷⁸ С друге, преводи француски текст који говори о одувек присутном езотеричном предању које су људи чували и преносили поред званичне религије. У њему је извор старих мистерија и масонерије, а међу преносиоцима су и темплари.⁷⁹ У објашњењу симбола Лукић у делти види езотерични смисао имена Јахве, а у пламеној звезди смисао који се губи «у ноћи херметичких мистерија». Мада звезда није старија од 18-в, сматра да се ипак може објаснити херметички.⁸⁰ Кратко предавање Окултизам и масонерија⁸¹ признаје да је тешко искључити реч окултизам кад се гледа масонска симболика. Али, то је филозофски окултизам у ком нема ничег мистериозног нити апсолутног (апсолут се, видимо, опет јавља као проблем). Окултни узроци су они који се не виде, као што су радиоактивни зраци. Вулгарно схваћен окултизам је спиритизам и прорицање, док је слободно зидарство усавршавање. Религијски езотеризам се временом изметнуо у догме које су у служби привремене превласти црква. Древна мудрост је у рукама римске цркве постала антропоморфни идол којим лажни апостоли прогоне мисао. Укратко, ред антиклерикализма и науке, ред древне мудрости. Предавање Арсена Чубинског «како ће новак (нови члан) постати прави слободни зидар», од 28.01.1930. одзвања одређеним мистичним тоновима: иницијација поседује «магнетску снагу»; путем медитације треба одгајити «мирисан цвет истинског посвећења», тражити скривени смисао у симболима

73 У Теозофском друштву 1935. Марјановић држи предавање поводом «Словенског дана» где је «предочио тежњу свију Славена за сједињењем нарочитим погледом на свијетли лик преминулога Краља као на Славенскога Суверена» (Теозофија 8. 2-3 (1935), 31)

74 «О симболици Зодиака Предавање Ј.Д. у ложи Праведност 1.12.1925», Шестар 5. 5 (1926), 84-91.

75 Ј2, «Душа космоса», Шестар 13. 1-2 (1934), 199.

76 М.П., «Тајна слободног зидарства», Шестар, 18.3-4 (1939), 33-37.

77 Лукић (1877-1933) је био математичар, професор у гимназији а касније на Војној академији, један од зачетника соколског покрета, институције у којој су такође били активни масони (према: Српски биографски речник 5, Нови Сад, 2001).

78 АЈ 100, ф. 12-41 (из 1926)

79 АЈ 100, ф. 12-41

80 «Посвећенички симболи», АЈ 100, ф. 12-41

81 АЈ 100, ф.12-41.

и ритуалима.⁸² (Наравно, не треба у сваком оваквом исказу трагати за «топлом струјом». За организацију која поседује обреде, од којих је иницијација темељни, и симболе, који се објашњавају, неминовно је да и највећи рационалиста у њој понекад уђе у тумачења која због самог широког присуства неких симбола могу деловати као да су зашла у езотеричну егзегезу. Зато овде трагамо за непосреднијим изворима, као што је теозофија). У ложи «Доситеј Обрадовић», беседник, познати историчар Станоје Станојевић, одржао је говор у ком је доживљај гнозе истакао као суштину слободног зидарства. Гноза овде није антички гностицизам, већ шире схваћен езотеризам, какав је постојао увек код затворених група попут питагорејаца, а какав се крије и у хришћанским тајнама.⁸³ Говор је штампан у Шестару. Није случајно што баш у ложи «Доситеј Обрадовић» наилазимо на овакав говор, јер је њен оснивач, Војислав Кујунџић био један од београдских масона склон топлој струји. Станојевића са Кујунџићем повезује и то што је био члан његовог крематистичког покрета «Огањ».⁸⁴ Ако је разрешење иницијала исправно, горе наведени чланак Алексијевића и овај Станојевића показују трагове езотеричних интереса код два истакнутија српска масона.

У загребачкој ложи «Праведност» објашњавало се да соба изгубљених корака потиче из египатских и елеусинских мистерија,⁸⁵ а да је у човековим грудима усађена божанска искра.⁸⁶ Виктор Новак је у ложи «Драшковић» требало да одржи предавање о историјском истраживању Митриног култа⁸⁷ – формулација звучи сасвим научно, али је контекст ипак ванакадемски. Угледни масон Адолф Михалић оставио је три предавања за трећи степен где порекло слободног зидарства изводи из мистерија старог века које деле исте симболе. Римски цехови усвојили су источне мистерије које су християнизоване. (Михалић ипак признаје Исусу значајно место у «објави универзалног божанства»). Иза легенде о Хираму крију се Озирис и мит о смрти и обнови соларног божанства. Са ширењем хришћанства зидари су узели лик Хирама и пренели на њега старију причу. Астрономија је извор и идеје демијурга – начела, духа, који овладава материјом. И на индивидуалном плану присутан је дуализам, јер божански дух у човеку постаје помешан с нечистом материјом.⁸⁸ Приметан је дуализам, како на космичком тако и на антрополошком плану. Михалић је изгледа близак оним схватањима која у појму Великог неимара виде демијурга, не творца, што одговара платонским и манихејским схватањима. Дуализам духа и материје присутан је и у књизи В. Л. Вилмсхерста Значење слободног зидарства, преведеној и објављеној у Осијеку 1938. којом се масонерији приписује учење о силаску преегзистентне душе у материју. И један чланак из Шестара

82 АЈ 100, ф. 13-43.

83 «Беседа коју је 31. Маја 1926. На раду мајстора ложе Доситеј Обрадовић у Оријенту Београд одржао беседник брат Ст-Ј.Ст». Шестар 5. 10 (1926), 176-181. Разрешење иницијала према документу разрешених иницијала Шестара.

84 Некролог Станојевићу на насловној страни Огња који га помиње као старог члана и потпредседника, Огањ 4.8 (1937). Вид. и Огањ 4. 4-5 (1937), 32, о избору у управу. Био је и председник друштва када је ово обновило рад 1921 (Живомир Жика Ракоњац, Епоха вечне ватре. Монографија поводом 115 година од оснивања удружења Огањ, Београд, Удружење крематиста Огањ, 2019, 56).

85 Рад на суровом камену. Само за браћу слободне зидаре. Загреб, 1934, 133.

86 Исто, 147.

87 Писмо ложе Драшковић Виктору Новаку од 4.05.1939; од 13.10.1939. Архив САНУ. Фонд Виктора Новака Masonica.

88 АЈ 100, ф. 12-41; Задатак слз мајстора АЈ 100, ф. 12-41.

такође у зодијаку види симбол односа духа и материје.⁸⁹

Оваквим радовима посебно се истакао загребачки масон Вељко Томић. Рецимо, у једној свечаној беседи он одбацује догматизам «старе религије» и материјализам науке, те најављује нову веру која не чека месију, већ се ствара колективно (што подсећа на Марјановићеву песму). «У тој тежњи лежи главни узрок интересовању за мистериозностима и појачавању наших радова». Та вера може се наћи у крилу масонерије која је синтеза религије и науке. Овај последњи став окултистички писци обично користе за дефинисање окултизма. Полази се од супротстављања науке и религије, карактеристичног за 19.в, а окултизам се нуди као синтеза. Томић то примењује на слободно зидарство.⁹⁰

У чланцима и предавањима држаним у ложама а која су штампана као чланци у Шестару или као књиге⁹¹ он опширно пише о езотеричним учењима, посвећењима, инкарнацијама, односу духа и материје, првенствено у древности, пружа описе мистеријских обреда. Основна је теза постојање једне езотеричне традиције с Истока, с посебним нагласком на Индији и Египту, присутној у мистеријама, које су се преко Грчке пренеле у Европу и наставиле у зидарским цеховима. Питагора је био египатски свештеник који је спојио грчки и египатски свет, као што је Зороастар спојио ирански и халдејски, а обојица црпу из «индијске спекулације». На тај начин се онда код Томића реинтерпретира и европска библијска култура. Монотеизам је у Египту био езотерична наука коју је Озирисов свештеник Мојсије пренео Јеврејима у вулгарној форми. Европски поглед на свет је аријанизација семитског духа. Што се хришћанства тиче, он Христу налази индијске паралеле или открива соларни мит иза новозаветне повести или проглашава Христа есенским учеником. Било је најављено да ће у ложи «Прометеј» (отцепљеној) држати предавања «Зороастар и аријска спекулација»; «Митраизам»; «Борба богова»; «Библија»; «Долазак кршћанства».⁹² Књига Хирамов мистериј види у легенди трећег степена мит о Сунцу, персонификованом у Хираму, Христу и Озирису, а примењеном на човека који се духовно изграђује. Све су религије соларне, а порекло сунчевог култа потиче из данашње поларне области. Постоји и езотерично учење о реинкарнацији, на овој или некој другој планети. Сем идеје о поларном пореклу, на окултистичке, понајвише теозофске, изворе Томићеве егзегезе упућује и читање акације, из хирамске легенде, као акаше или објашњење да «масонски» обреди код Аборицина потичу са несталог континента.

Као извор Томић отворено наводи Едуара Ширеа, француског окултног аутора популарног почетком 20.в. Шире је преузео и у литерарно приступачнијој и привлачнијој форми изложио макроисторије француских окултиста Фабр д' Оливеа и Сент-Ив д' Алведа. Прво је био теозоф, а касније се прикључио Штајнеру и антропозофији. Томић је био теозоф од почетка покрета у земљи,⁹³ тако да је и ту држао предавања о истим темама. На првом конгресу југословенских теозофа 1930. говорио је о Питагори, Бруну и

89 «О симболици Зодиака. Предавање ЈД у ложи Праведност 1.12.1925», Шестар 5. 5 (1926), 84-91.

90 Архитектонска табла шесте годишње скупштине Велике ложе Југославија у Оријенту Београд одржане по ритуалу на ученичком степену 22.04.1923 у Загребу (АЈ 100, ф. 4-17)

91 Мистерија Египта и грчке (према Е. Ширеу). Предавање које је В.Т. држао у ложи Иван Драшковић», Шестар 3. 5-8 (1924), 37-52; «Елементи европског назирања на свијет» 3. 9-10 (1924), 84-102; Питагора и његов систем ВТ (у два дела), 5. 4 (1926), 49-59; 5. 5, 73-84; Питагора и Зороастар, Загреб, Ложа Љубав ближњег 1929 (ова последња је штампана након одвајања од Велике ложе «Југославија» али је заснована на предавању држаном пре и суштински се подудара са другим чланцима).

92 Уводна напомена у књизи Питагора и Зороастар.

93 Архива ТД у Адјару, Централни регистар ТД, књига 106, 1924-1925.,

египатским мистеријама.⁹⁴

Треба рећи коју реч и о везама са страним масонима из топле струје. Постојао је контакт са познатим масоном и езотеричним писцем Освалдом Виртом. Вирт је као млад припадао париском окултистичком миљеу *belle époque*-а, где је као секретар познатог окултисте Станисласа де Гиита имао прилике да се упозна са протагонистима овог света и да се уплете у њихове размирице.⁹⁵ Његова књига о тароту остала је популарна до данас. О масонерији је написао неколико књига, које се на француском подручју и даље прештампавају и читају, где слободнозидарску симболику тумачи алхемијски. Српски масони су још пре Првог светског рата могли чути за њега јер је 1910. послао циркуларно писмо ложама у свету којим позива на претплату за часопис *La lumière maçonnique*, а оглас едиције Акација наводи и његову књигу о тароту.⁹⁶ После рата је Миша Цукић у Паризу претплатио Велику ложу на Виртов часопис Симболизам. Михаило Лукић је прочитао првих десет бројева и савесно реферисао о садржају, укључујући симболизам бројева, спиритизам и „браманску филозофију“, те Виртово схватање Великог неимара. „Брат Вирт“ окарактерисан је као „мистик, теозоф“.⁹⁷ Виртове радове пратио је и касније јер о њима реферише и 1927 (о књизи «Иницијацијски идеал»),⁹⁸ 1929. и 1930. па тако говори, рецимо, о Виртовом предавању на састанку пријатеља симболизма с темом религијске обнове (што је објашњено као замена једне религије другом, бољом). Његово становиште оцењено је као «идеалистичко».⁹⁹ У Шестару је објављен и реферат члана ложе Теба у Паризу (познате по окупљању езотериста) посвећен Виртовој књизи о тароту,¹⁰⁰ где је симболика дефинисана као облик расуђивања окултних светова. Поред карактеристично окултних идеја подстакнутих Виртом (астрални свет, суптилни свет, више димензија), референт истиче и да се у личној комуникацији са инициранима, као што је старешина ложе Теба, уверио у предсказивање будућности.

Контакти са Виртом били су и лични: поменут у ложи као „наш велики пријатељ“ он је посетио Београд у јесен 1929.¹⁰¹ Када је на једном раду ложе предложено да се масони и Католичка црква зближе пред комунизмом, Војислав Кујунџић је као потврду такве активности навео да се Вирт у Загребу срео са представником бискупа Бауера, монсињором Светозаром Ритигом, али без успеха.¹⁰²

Док су контакти домаћих масона са неким странама, попут Еугена Ленхофа били познати, ови с Виртом нису били помињани. Пажње је вредна и блискост са Алфонсом

94 Теозофија 3. 6 (1930), 105

95 Christopher McIntosh, *Eliphas Lévi and the French Occult Revival*, State University of New York Press, Albany, 2011, 169-170; 182-184.

96 AJ 100, ф. 11-37.

97 Предавање из 1926; О Великом неимару 1927 (AJ 100, ф.12-41).

98 Из наших радионица, Шестар 6. 7 (1927), 159 (извештај из Београда потписује управо М.Л.)

99 Архитектонска табла ложе «Побратим», 27.03.1929; 30.09.1930. AJ 100, ф. 8.

100 «Ученички рад бр Тх-, члана ложе Thebah у Паризу. О симболици тарока», Шестар 14. 1-3 (1935), 20-21.

101 Архитектонска табла ложе «Побратим», 29.10.1929: Душан Миличевић саопштава да је у Београд допутовао «наш велики пријатељ» Освалд Вирт, на путу за Софију и Цариград. Због слабости не може да присуствује данашњем раду, али ће по повратку одржати предавање. (AJ 100, ф. 8). У фебруару 1930. В. Кујунџић помиње посету од јесени (исто)

102 Архитектонска табла ложе «Побратим», 4.фебруар 1930, AJ 100, ф. 8-25. У ложи је с рефератом о зближавању пред «радикалним марксизмом» изашао Хоровиц, а Кујунџић је потом саопштио овај податак.

Мухом. Славни сликар био је суверени и велики командер Врховног савета те земље. Управо је југословенска велика ложа „осветлила“ велику ложу Чехословачке, а том приликом је Муха у говору величао краља Петра и српску војску.¹⁰³ Приликом пута за Свету Гору Муха је био гост београдских масона.¹⁰⁴ Тамо је путовао због рада на циклусу Словенска епопеја, чија једна слика представља и Атос. Због лошег стања зграда које је видео, предложио је поправку манастира, тако да је масон Душан Миличевић одвео Муху код Војислава Маринковића ког су замолили да се заузме код председника парламента Љубе Јовановића. Преко Јовановића се и краљ Александар заинтересовао за иницијативу.¹⁰⁵ Познатог масонског писца Срету Стојковића Муха је прогласио за заступника чехословачког Врховног савета при Великој ложи «Југославија».¹⁰⁶ Ово би било интересантно као прилог познавању веза великог уметника с нашом средином и његове иницијативе за обнову Хиландара – још занимљивију због канала којима је ишла – али би остало ван наше теме да Муха није пливао управо топлим струјом масонерије: интересовао се за спиритизам, био је и теозоф и председник Рериховог друштва у Чехословачкој. Мада је његов контакт са домаћом масонеријом био институционалан, ово треба поменути. Спајање словенофилских тема и теозофије можда је присутно и у завршној слици Словенске епопеје, где су Словени нека врста будуће духовне расе.¹⁰⁷ То би била једна верзија теозофског словенског месијанизма, која подсећа на позиве домаћих масона топле струје на стварање нове (југо)словенске масонерије.

Приметно је да тема ове грађе није специфично масонска симболика, већ управо модерни окултизам. Доминира неколико идеја. Једна је универзализам симбола, односно схватање да симболи из различитих традиција садрже исто езотерично језгро. Пажња се ту највише посвећује високим културама старог века (Индија, Египат, Вавилон и Асирија, Грчка). Набрајање мноштва примера из старих традиција, када је о симболима реч, открива да иза овог компаративизма стоји вера у једну, заједничку повест и порекло. Отуда друга теза, да је савремена масонерија настављач мистерија древности. Јасно је да су ове две идеје повезане тако да се универзалистичко схватање симбола не објашњава неким антрополошким схватањем истоветности људског ума већ постојањем једне макроисторије, универзалне традиције, у коју се укључује и слободно зидарство. Међу тим иницијацијским и мистеријским центрима древности привилеговано место има Египат, што не чуди ако знамо за везу египтоманије и слободног зидарства још од 18.в. Ово срећемо првенствено код загребачких масона. Мада је унутрашњост барем једне београдске ложе имала украсе у египатском стилу, како сведоче фотографије,¹⁰⁸¹⁰⁹

103 Архитектонска табла ложе «Побратим» од 5.11.1923, АЈ 100, ф. 8-25.

104 Архитектонска табла ложе «Побратим» 21.04.1924, АЈ 100, ф. 8-25

105 Архитектонска табла ложе «Побратим», 29.09.1924, АЈ 100, ф. 8-25

106 Архитектонска табла ложе «Побратим», 14.05, АЈ 100, ф. 13-41.

107 Massimo Introvigne, „Artists and Theosophy in Present-day Czech Republic and Slovakia“, у: *Esotericism, Literature and Culture in Central and Eastern Europe. CEENASWE 2*, ed. By Nemanja Radulović, Belgrade, Faculty of Philology, 2018, 216 (215-223).

108 Репродуковане у више радова о историји српске масонерије (З. Ненезић, С.Г.Марковић, као и код антимасонског аутора Бостунича), као и у књизи Зорана Николића Масонски симболи у Београду (више издања). За поглед на ту декорацију као на део домаће презентације Египта вид. Вера Васиљевић, «Стари Египат у нашем културном наслеђу?», Етноантрополошки проблеми 8 (3), 2013, 825-844, нарочито 836-838.

109 И не само фотографије. Срета Стојковић у поменутом роману овако описује унутрашњост: „На дуварима беху измолване разне митолошке слике и египатске

идеје о египатском пореклу срећемо првенствено код масона у Загребу. Трећа идеја је схватање слободног зидарства као посебне религије или надрелигије, која наставља езотеричну традицију. Уочљива је фасцинација космоизмом – соларним, зодијакалним, панкосмичким - било да је реч о истраживању порекла култа, било о позиву на обнову. Та истовремено древна и нова религија у наведеним тумачењима као језгро има космичку, понајпре соларну основу. Само по себи ово не мора бити специфично езотерично. Још су антирелигиозни полемичари 18. в. сводили историјске религије на култ сунца. У 19. в. велику је популарност уживала школа природне митологије која је митове древности тумачила соларно. Ипак, ове соларне теорије, које су у 19. в. сем озбиљних научника, попут Макса Милера, популаризовали и многи дилетанти, утицале су и на езотеризам¹¹⁰ а контекст у ком их овде налазимо није рационалистички. Отуда кроз 19. в. и код масонских аутора наилазимо на идеје о соларном пореклу.

Хладна струја, коју чине махом београдски масони, заузела је критичан став према оваквим тезама. Масони тог тока порекло братства виде у средњовековним зидарским еснафима. Срета Стојковић у својој познатој књизи намењеној јавности, још 1893. одбацује питагорејце, египатске и грчке мистерије као извор и наводи да већина аутора усваја средњовековне радионице као место настанка. Ова су места у послератном издању проширивана. Извесне сличности он објашњава истим околностима деловања малих група у различитим периодима «Данас је несумњиво за историке да постанак Слоб. Зидарства треба тражити у зидарским радионицама Средњег Века».¹¹¹ Међутим, Стојковић не одбацује тако одлучно идеју о темпларском пореклу. У првом издању сасвим кратко: «Веза са Слободним Зидарством тражена је и код многих научних и религиозних удружења Средњег Века, а понајвише код крстоносних Темпловаца. За то је давала повода њихова велика сличност по спољашњем обреду и унутрашњој организацији».¹¹² У дорађеном издању напомиње да се о континуитету храмовничког реда након укидања не може говорити поуздано,¹¹³ па ипак их помиње поводом шкотског обреда, без прецизирања да ли су осамнаестовековни темплари исти као и средњовековни.¹¹⁴ На ово је могло утицати и то што је и сам Стојковић стекао више степене: још пре 1914. витеза ружиног крста (18°),¹¹⁵ а после рата га, како смо видели, налазимо у Врховном

фигуре, стубови, обелисци, пирамиде, сфинге и јероглифи, поред разних зидарских справа – угломера, шестара, мистрија и др. Покушавах да нађем у њима какав значај, смисао, али ми то без оциног објашњења беше немогућно. Њихов је значај, свакако историски“ (На стрампутици, 278).

110 Литературе о теоријама соларног мита има доста, овде издвајам само један наслов који говори о утицају ових митографских спекулација на езотеризам: Joscelyn Godwin, *The Theosophical Enlightenment*. State Univeristy of New York Press 27-48. Свим Годвиновим књигама заједничко је што пате од одсуства икакве методологије, али су корисне због препричавања слабо доступне грађе.

111 Сретен Стојковић, Слободно зидарство, Београд, Алма, 2011, 85 (репринт издања из 1926).

112 Издање из 1893, 58.

113 Слободно зидарство, 2011 (1926), 80.

114 Слободно зидарство, 2011 (1926), 96. Напомена: и С. Николајевић у говору «сестрама» прави паралелу између слободног зидарства и средњовековног витештва – сасвим етичку, али.....(Николајевић, Слободно зидарство и жена, 1892, 24-25).

115 Архитектонска табла о раду на 18° 6.04.1910. у Долини Саве и Дунава, АЈ 100, ф. 8 - 25. И други записници за 1910. и 1911. на истом месту.

савету 33°. Овај историјски став ушао је и у катехизис првог степена који је саставио Јован Алексијевић. Критичким, историјским тоном он саопштава да су средњовековни еснафи имали своје обреде, а да су хуманисти, познаваоци слободних вештина, образовали своје задруге, такође с правилима и обредима. Преузимали су симболе зидарског еснафа, да би преко њих сакрили своје слободумне, антидогматске и хуманистичке идеје у нетолерантном времену. Имена која Алексијевић наводи као примере слободне мисли – Галилеј, Бруно, Спиноза, Коперник – јесу канон популарног прогресивизма. Тајно значење симбола узроковано је нетрпељивошћу времена, не езотеричним садржајем. Сродност са древним мистеријама, Алексијевић објашњава историјски: како су као људи класичног образовања познавали антику, узимали су обреде и симболе из грчких мистерија и питагорејског савеза. Уместо макроисторијског континуитета, он нуди тумачење у контексту ренесансног откривања текстова. Симболи и обреди, према њему двојаки су по пореклу: а) они који потичу из средњовековних еснафа и који чине основу и б) они који су унети накнадно и случајно, из података о антици.¹¹⁶ Уношење у катехизис показује да је реч о званичном ставу. Објављен још 1909, овај катехизис је прештампан и за нову југословенску масонерију. Још више обавезује формулација у првом члану Конституције Велике ложе: «Масонски је Савез удружење слободних људи, чије порекло потиче из средњовековног грађевинарског братства». Адолф Михалић који у интерном спису за трећи степен, како смо видели, заступа тезу о настанку масонерије из античких мистерија, у књизи за јавност (1927) пак саопштава да организација потиче из средњовековних грађевинских братстава.¹¹⁷ Код Михалића је јасно реч о два нивоа знања: нижем и профаном где се понавља званичан став и вишем, намењеном посвећенима, на највишем јовановском степену. Михаило Лукић у предавању се такође критички осврће на антикизирајуће теорије: «Али како су њих [знаке, симболе и обреде-Н.Р.] зидарска братства позајмљивала у току векова и с различитих страна, то није чудо што некоја браћа, наклоњена мистицизму, износе и за мене, смела тврдјења да СЗ потиче из древне прошлости».¹¹⁸ Уместо препирања о прошлости он позива да се гледа у будућност. Коста Петровић, аутор једног Катихизиса за ученике, у књижици Системи масонерије такође заступа тезу о пореклу из грађевинских братстава, штавише шкотске степене описује као деловање стјуартоваца и језуита, оспоравајући им шкотско порекло.¹¹⁹ Историја масонерије загребачког историчара Милана Прелога, која је била «полузваничног» карактера,¹²⁰ такође одлучно одбацује древно порекло савеза.¹²¹

Што се симболике тиче, а и езотеризма уопште, можда је најбоље навести опаске самих масона. М. Лукић у једном предавању примећује да се «код нас» слабо баве

116 Јова Алексијевић, Катихизис за слободнозидарске ученике, 1909, 13-19; Јова Алексијевић, Катихизис за први ступањ слободнозидарских ложа под заштитом Велике ложе Срба, Хрвата и Словенаца Југославија, друго издање, Београд, 1924, 10-11; 13-14; 16-19. 1924, 10-11; 13-14; 16-19.

117 Адолф Михалић, Савез слободних зидара. Упуте онима који се за то друштво занимају, Београд, Алма, 2018, 30.

118 АЈ 100, ф. 12-41; цитирана реченица Ф 12-179.

119 Коста Петровић, Системи масонерије, Суботица, Ложе Стварање, Stella polaris, [1932], 5.

120 С.Г. Марковић, Један век, 65.

121 Милан Прелог, Историја слободног зидарства, Београд, Алма, 2012, 7. О Прелоговима погледима говори и то што је обред Мемфис Мицрајим описан као „дјетињски несмисао“ (74).

историјом и симболиком организације, штавише да неки то сматрају неозбиљним послом и «гужвањем мозга», јер треба гледати будућност.¹²² Књижевник Божићар Ковачевић је – додуше касније, и то у изјави Недићевој полицији – приметио: «Скупови су својом слабом садржајношћу пре личили Друштву за улепшавање Врачара, него клубу мудраца». Чланови су долазили због вечере или изласка пре састанка у кафану, тако да их назива «сфинга без тајне».¹²³ Судија, Владимир Курилов који је стигао до четвртог степена (1937) приметио је да начин рада није био једнак – неки су се интересовали «окултном страном, старо-древним маштаријама, симболиком, космологијом».¹²⁴

Ово разилажење хладне и топле струје, које се преклапало са српским и хрватским ложама, прецизније београдским и загребачким, није остало само на питању различитих теорија о пореклу, него је изгледа утицало и на расцеп унутар братства, када се 1926-1927. једна група загребачких ложа издвојила да би формирала Велику ложу «Либертас». Упркос напорима, она је остала међународно непризната до самог краја југословенске масонерије. Овај раскол је привукао пажњу већ првих проучавалаца масонерије у комунистичкој Југославији (иначе, када се погледају осврти на масонерију у радовима о другим питањима, првенствено историјским, види се да је ова тема у том периоду помињана више него што се мисли). Изношени су различити фактори као пресудни, од политике и национализма до личних односа.¹²⁵ Једино је Мужичић поменуо разлику у већем интересу за езотеризам која је постојала код Загрепчана,¹²⁶ али ни он није сигуран да ли се истицање езотеризма било само фасада за хрватски национализам (чак наводи писмо неких чланова «Либертаса» Павелићу из 1941). Има ту још недовољно јасних питања: рецимо припадници «Либертаса» оптужују се како за антисемитизам, тако и за јеврејски утицај; ложи «Либертас» припадао је и Србин Ђуро Димовић;¹²⁷ питање је да ли су током свих тих година чланство, политика и обред „Либертаса“ били исти или су се мењали. Овде ћемо говорити само о езотеризму као о могућем узроку раскола, колико нам приступачни извори допуштају. Обе стране, легитимистичка и сецесионистичка, објавиле су више публикација, везаних првенствено за правни и регуларни статус ложе «Љубав ближњег». Материјала ту има доста, углавном правног, све са подацима о земљишном власништву, али езотеризам се помиње узгредно. Међутим, у изјави коју је дала ложа «Прометеј» (новоформирана загребачка, која се врло брзо одвојила од Велике ложе «Југославија» да би учествовала у оснивању Велике ложе «Либертас») већ у првом ставу се каже: «Полазећи са гледишта, да је данашње сл. зидарство потекло од древних езотеричких култова, чији карактер сл.зска симболика носи и данас, Ложа Прометеј посветити ће своје Радове нада све студију сл.зске идеје и њезинога филозофскога развоја, затим проучавању масонских симбола и њиховог етичкога и езотеричкога

122 AJ 100, ф. 12-41.

123 AJ 100, ф. 17-56.

124 AJ 100, ф.17-56.

125 Mladen Švab, „Pregled literature o ulozi slobodnih zidara u povijesti hrvatskih zemalja“, *Časopis za suvremenu povijest* 10.2 (1978), 69-91, нарочито 80-82. Шваб користи литературу међуложинских полемика и архивску грађу; за Хрвоја Матковића (Hrvoje Matković, „Prilog proučavanju masonske organizacije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Historijski zbornik. Šidakov zbornik*, XXIX-XXX (1976-1977), 534-535) загребачка масонерија успротивила се „великосрпском хегемонизму“. Ненезић истиче првенствено политичке и националне узроке (Ненезић, Масони у Југославији, 374-385).

126 Мужичић, Масонство у Хрвата, 289-290.

127 Распуштање слободно-зидарских ложа у Загребу 1940-1941, AJ 100, ф.14-48.

значења, истраживању старих култова и њихове мистике, те у вези с тиме његовању етике и идеализма у филозофији и животу».¹²⁸

Одговор Велике ложе осврће се и на ово питање. «Наша Радионица никад није дошла на мисао, да је за њене савремене циљеве неопходно потребно упуштати се у истраживање првобитног порекла наше установе већ ни с тога, што су сви такозвани историски подаци о томе магловити и већином засновани на претпоставкама, те никад нису добили своју коначну, научну потврду....Друго је питање зашто је масонерија усвојила прастаре облике и у своје обреде унела исвесан део из установа прошлих векова. Свакако с тога, што је то било ближе тадањем духу времена и што је то било брже и лакше но пронаћи нова.» Велика ложа сматра трагање за пореклом непотребним и јасно истиче хуманитаризам модерности као на срж масонерије. «Што се тиче старих Култова, они не могу издржати савремену критику ни по узроцима постанка, ни по својој примитивној садржини. Наш век поставља нове захтеве и кида сваку везу са застарелим појмовима, а што се тиче мистике од ње се имамо клонити, јер ми као поборници истине и културе духа, немамо и не треба да имамо с њом ничег заједничког. Ми сматрамо за велики грех и за једну врсту болићиве реакције, увлачити браћу – као слободне људе – у царство бајки и маштана». Годишњи извештај Велике ложе «Југославија» за 1926. прихвата критику коју је старешина саставио поводом архитектонске табле «Прометеја» тако да је његово гледиште «подигнуто на одлуку ложе» - браћа се не слажу са ставовима «Прометеја» које су великим делом засноване на «античком мистицизму».¹²⁹ С једне стране стајала је фасцинација древношћу; с друге – прогресивизам и рационализам

Велики беседник Дамњан Бранковић поменуо је неколико пута након раскола езотеризам загребачких ложа крајње критичким тоном. Масонерија је «извор напредних идеја» од 17.в, али се повремено у њеном унутрашњем животу јавља «реакција у гностичко-кабалистичком, мистично-романтичарском и космополитском правцу...» Он, додуше, допушта да је суштина масонерије склад између мистичног романтизма и рационализма, али сецесионистичке ложе несумњиво оцењује као реакцију.¹³⁰ Те «теозофско-мистичне сањарије» ложе «Прометеј» чак га наводе на предлог да се убудуће разматра душевна уравнотеженост кандидата.¹³¹ Обузетост езотеризмом је, према њему, настала међу Енглезима који су се антрополошки бавили различитим културама, одакле су «прионули» елементи «страних, нижих и преживелих култура». «Зато су се они идејно највише саживели са езотериком, гнозом, митологијом, мистиком, кабалом, романтиком, симболиком и Библијом». Све ове категорије Бранковић заједно одбацује и даје предност савременој филозофији и науци. Враћање езотеризму је ругање савременој науци: што је морфијум за тело, то је мистика за душу. Масонерија треба да васпита савремене људе, а не да их, «проживљавањем симбола» пребацује у «век мрака и незнања». Уз ово он додаје да рационалистичка масонерија (каква је и француска, која

128 Декларације праве и птп. слз. Ложе „Прометеј“ у Ор. Загребу поводом њезине свечане инаугурације дне 17 липња 1926, АЈ 100, ф. 5-319.

129 Годишњи извештај Велике ложе Југославија 1926, АЈ 100, ф.8.

130 Дамњан Бранковић, Свечана беседа одржана на годишњј скупштини Велике ложе Југославија 23.3.1930. у Београду, 4-6. (Примерак из Народне библиотеке има посвету аутора краљу Александру). За ту идеју склада вид. и говор на немачком у Сомбору 1.11.1930 (Говори старешине ложе Побратим Д.Ј.Б, Београд, Планета, б.г.)

131 Свечана беседа на редовној годишњој скупштини Велике слободнозидарске ложе Срба, Хрвата и Словенаца 25.3.1928 у Београду, 1928, 3-4.

прати науку) у складу с практичним духом нашег народа.¹³² Бранковићеви говори делују као да су дошли из неке француске ложе Треће републике.

У светлу изнетих података не изненађује што на месту великог мајстора Велике ложе «Либертас» налазимо управо Вељка Томића – штавише, он је у једном спису супротне стране означен као «вођа сецијониста».¹³³ Ипак, нису сви проезотерични масони приступили отцепљеној ложи – Марјановић и Михалић остали су легалисти – а између Михалићевог и Томићевог објашњења легенде трећег степена нема суштинске разлике, мада је Томић своју објавио након одвајања. Ложа «Либертас» објавила је неколико књижица: Томићева предавања, од којих су нека раније објављена у часописима и књиге Драгутина Либермана о тајним друштвима и високим степенима, обе прилично трезвене, а према високим степенима и критичне.¹³⁴

У Загребу се појавила још једна нерегуларна група, комасонска¹³⁵ обедијенција *Le Droit Humain* (даље: LDH) Ложа „Питагора“ основана је 1932, а један део њених чланова одвојио се, са сагласношћу осталих, да би 1935. формирали и другу, *Humanitas*. Водећи чланови, са осамнаестим степеном, иницирани су у бечкој ложи „Хармонија“. (Један немачки обавештајни извештај говори о заједничкој југословенско-аустријској јурисдикцији *Le Droit Humain*).¹³⁶ «Људско право» и «Либертас» имали су исту адресу (Мошинског 22) и срећемо иста имена у обе, мада однос чланстава у њима тек треба разумети у јаснијем хронолошком оквиру.¹³⁷

Загребачке комасонске ложе познате су досадашњим истраживањима. Оно што је остало готово неуочено јесте да су многи чланови LDH истовремено били и чланови Теозофског друштва, што се може проверити у регистру чланова ТД (у архиву у Адјару), као и у теозофским публикацијама које су излазиле у Југославији: Ивица Барловић, Виктор Шек, Михаела Шрам, Ивка Роковић, Милан Хојка, Милица Суден, Милена Шишић.¹³⁸ Треба издвојити нека имена. Дугогодишња председница ТД, Јелисава Вавра,

132 «Говор старешине ложе Побратим 12.1.1931, «Енглеска, француска масонерија и ми» у: Говори старешине ложе Побратим Д.Ј.Б, Београд, Планета.

133 А. Михалић, Рукопис само за браћу слободне зидаре (б-м, 1927, примерак из Народне библиотеке Србије публикацију води под овим насловом), 26.

134 Постоји двосмисленост и око овог питања: Либерман их критикује, док је Томић оптужен да је покушао да стекне капитал Шкотског обреда мимо реда (Ложа Прометеј о суспензији, Загреб, 1927, 14); касније је у LDH стекао осамнаести степен. Могуће да и ово има везе са ставом према Београду, где је био и Врховни савет, али видимо и да је систем високих степена негативно оценио и К. Петровић.

135 Чији су чланови и мушкарци и жене.

136 Internationaler allgemeiner Freimaureorden Le Droit Humain – An den Chef des Sicherheitshauptamtes 27.03.1939, AJ 100, ф. 29-116. Питање је колико су ови извештаји поуздани јер се уместо назива „Питагора“ у овом, и у неколико других докумената, као име ложе наводи „Парацелзус“.

137 Тако “Либертас”1928. обавештава Уједињену велику ложу Енглеске да је усвојио принципе енглеске масонерије (S. G. Marković, „The Grand Lodge of Yugoslavia between France and England 1919-1940“, *Balkanica* L (2019), 269-270), што је неспојиво са комасонеријом, односно пријемом жена у ложу.

138 Списак чланова према архивској грађи (Хуманитас. Пријава почетка рада и обавештење о престанку делатности; Питагора. Записници 1935-1936, AJ 100, ф.14, 48. Једним делом према: Branko Šömen; Goran Krstić, *Biografski leksikon slobodnih zidara Hrvatske. III Ljepota* (Zagreb: Hanza Media, 2017), који се позива на недоступну ми грађу из Загреба; уп. и Мужих (288). Сајт савремене хрватске LDH даје полупоуздану историју, али је занимљив податак да је последња предратна чланица, Елеонора Ковачић, умрла 1994.

била је у ложи «Питагора». У LDH била је и Валерија Мајерхофер, иницијатор основања ТД и дугогодишња активисткиња. Милан Рајхниг био је не само масон (LDH) и теозоф, већ и свештеник Либералне католичке цркве. Веома активна теозофкиња и масонка била је Милица Градишник, која је водила неколико секција, међу њима и мексиканску ложу „Сава“. У њој су се, барем формално, водили и међународни чланови. Свакако треба поменути младог студента филозофије Чедомила Вељачића, припадника ложе «Хуманитас», у којој је стекао први степен 1936, а други 1937.¹³⁹ Био је члан Вегетарског друштва које је сарађивало са ТД - на годишњој скупштини ТД 1935. поздрављен је као представник једног од «братских друштава».¹⁴⁰

Вељка Томића опет срећемо у LDH (18° је стекао 1937 у Оријенту Беч), где је био старешина.¹⁴¹ Предавања у LDH посвећена су феничанском и египатском погледу на свет (Томић), езотеризму Чаробне фруле (Градишник), теозофији (Виктор Шек, иначе председник Лиге за загробни живот ТД).¹⁴² Срећу се имена брачних парова, али имамо и пример историчара Ферда Шишића који је био у регуларној ложи, док је његова супруга Милена била у LDH, као и у ТД.

Иначе је питање женског чланства неколико пута постављано у међуратном периоду.¹⁴³ Поводом те теме предвиђене за међународни масонски конгрес 1921. требало је да Војислав Кујунџић спреми реферат.¹⁴⁴ Г. 1923. велики мајстор упутио је посланицу којом се све ложе позивају на дискусију о новим појавама укључујући и ову.¹⁴⁵ Поменуто је да у једном делу француске и америчке масонерије избија «жив покрет у прилог женскиња као активних савезница» па се у оквиру позива на дискусију о либералној струји, отвара и ово питање.¹⁴⁶ Писмо великог мајстора (11.3.1924) закључује да још није упутно учешће жена, било у самосталним, било у мешаним радионицама.¹⁴⁷ Ипак, 1930. једна од обедијенција поново поставља питање женског чланства тако да Хоровиц подноси реферат о становишту југословенске масонерије.¹⁴⁸ Наравно, у српској масонерији пре Првог светског рата одржавале су се «сестринске вечери», банкети где су поздрављане супруге и женски чланови породице масона, али то је далеко од ритуалног учешћа. Пример за тадашње ставове јесте говор Светомира Николајевића који позива жене да буду «савезнице» тако што ће уносити љубав у срца мужева – односно, поставља их на место супруга.

У хрватској масонерији, како је већ уочено, постојала је дуго отвореност за женско учешће.¹⁴⁹ Индикативно је да је у међуратном периоду управо Милан Марјановић у

<http://slobodnozidarstvo.com/povijest.php>

139 Картон Вељачића у АЈ100, ф. 22-531.

140 Теозофија 9. 3-4 (1936).

141 Распуштање слободно-зидарских ложа у Загребу 1940-1941, АЈ 100, ф. 14-48; картон Вељка Томића 100, ф. 22-456. Један извештај каже да је добио разрешницу 1926. и да отац није члан ни једне ложе већ се бавио теозофијом (АЈ100, ф. 19-442).

142 Питагора. Записници 1935-1936 АЈ100, ф.14- 48.

143 У београдској ложи «Светлост Балкана» је 1879. предлагано да се оснује женска ложа (Марковић, Један век, 24; 167).

144 Архитектонска табла за 26.04.1920 (АЈ 100, ф. 8-25)

145 Архитектонска табла за 5.11.1923 (АЈ 100, ф. 8-25)

146 Посланица великог мајстора 1.11.1923, АЈ 100, ф. 4-17.

147 Грађа ложе Врховац, АЈ 100, ф. 5-21

148 АЈ 100, ф. 12-42.

149 Ivan von Bojnić, *Die Freimaurerloge „Ljubav bližnjega“ in Zagreb, Zagreb, Freimaurerloge*

својој књизи позвао на пријем жена, додуше не безрезервно. Његов предлог није био само принципијелне природе, већ и практичан: хтео је да избегне натурање одлуке ложама које то не желе, већ је као компромис нудио мешовите ложе под заштитом Велике ложе. Био је потребан теозофски утицај да би се појавила комасонерија – отприлике како је и предлагао Марјановић, али у нерегуларној ложи. LDH је настала у Француској као суптински прогресивистички покрет. Након што је иницирана Ани Безант, LDH је почела да стиче популарност међу теозофима. Очекивано, ове групе су биле заокупљене окултизмом. И у југословенском случају приметно је преклапање чланстава карактеристично за Теозофско друштво и његове сателитске организације, али и за окултни миље уопште.

Што се Београда тиче, постојала је једна теозофска ложа, «Исток», коју је водио масон Војислав Кујунџић. Он је био *spiritus movens* низа удружења, покрета и часописа: Ротари клуба, скаута, Гајрета, Насушног хлеба, Радио клуба, Словенске музике, Пријатеља Пољске; уређивао је неколико часописа и основао прву медицинску лабораторију.¹⁵⁰ Предлагао је и увођење заједничког југословенског писма (латинице реформисане неким ћириличним словима).¹⁵¹ Г. 1937. налазимо га заједно са другим масоном, Милошем Ђурићем, у «Словенском покрету», изгледа једној од словенофилско-месијанистичких група, која се у визији словенске будућности позивала на Теслу, Мештровића и Шпенглера.¹⁵² Најпознатији је сигурно по пропаганди крематизма и оснивању друштва Огањ.¹⁵³ У ложу је ступио у Бечу 1912. преко Карла Вајгта, чију је књигу о кремацији превео још 1905. Дакле, није Кујунџића масонерија одвела крематизму, већ обратно. Треба обратити пажњу и на породичну везу, пошто му је теча био Срета Стојковић.¹⁵⁴ Јован Алексијевић га је увео у «Шумадију» 1919, где је 1921. постао мајстор. Једно време био је одвојен од Велике ложе са ложама «Препорођај» и «Доситеј Обрадовић», а по реинтеграцији био је и старешина ложе «Шумадија» (1930).¹⁵⁵ Као представник ротари клуба путовао је у САД.¹⁵⁶

Теозофска ложа «Исток» није била многобројна. Архив из Адјара сем Кујунџићеве супруге Љубице даје још неколико имена (Данило Јовић, Света М. Суботић, Радмила Николић, Живко Љ. Поповић, извесни Некљудов, пар Шчербакови, Дмитриј Афанасјев). О неким знамо и нешто више. Стаменко Ђурђевић је вероватно познати вајар (аутор споменика трећепозивцима у Карађорђевој парку; погинуо у бомбардовању 1941). Милован Антуновић-Коблишка био је рударски инжењер и преводилац с енглеског (Киплинг) и немачког (Цвајг). Антоније Залони, чиновник, био је активан и у Огњу. Према биографији у гласилу друштва рођен је у Дубровнику 1887. а после 1918. је прешао

Ljubav bližnjega, 1917, 85; 93; Мужич, Масонство у Хрвата, 144-145.

150 Српски биографски речник 5; Кујунџићева изјава полицији у АЈ 100, ф. 17-56.

151 Војислав Кујунџић, «Право југословенско јединство», Народна одбрана 4. 48 (1929), 791-793.

152 АЈ 100, ф. 13-47.

153 Детаљније у наведеној монографији Ж. Ракоњца. О њему и о историји крематизма у последње време је више радова објавила Александра Павићевић (нпр. «Друштво Огањ за спаљивање мртваца у Београду. Развој, идеје и симболи», Гласник Етнографског института САНУ 54 (2006): 289-303).

154 Иначе му је брат по оцу био Милан Кујунџић Абердар, а сестра Јелена била је супруга Стојана Новаковића.

155 Архитектонска табла ложе Шумадија, 11. Март 1930, АЈ 100, ф. 13-43.

156 Архитектонска табла ложе Шумадија, 16.09.1930, АЈ 100, ф. 13-43.

у Београд. Крематиста је постао након што је прочитао приповетку теозофа Франца Хартмана о човеку живом сахрањеном. Залони је напустио Римокатоличку цркву и приступио старокатолицима.¹⁵⁷ Био је у управи Огња¹⁵⁸ и превео је више чланака за часопис друштва, као и једну брошуру. После рата га опет налазимо у управи друштва.¹⁵⁹ Владимира Газиводу, чиновника, такође налазимо на списку чланова ложе «Исток» и у управи Огња.¹⁶⁰

У извештајима о раду које је објављивао часопис Теозофија за ложу «Исток» редовно стоји „нема извештаја“. Једном је томе придодат коментар („знамо само да постоји“); други пут је означена као *dormant*. Додуше, г. 1928 помиње се да су имали 24 састанка.¹⁶¹ Чудан је податак из 1929. да је круг «Исток» први пут послао представника на главну скупштину ЈТД и то тако што је одредио пољску (!) делегаткињу да их заступа.¹⁶² Очигледно круг није био нарочито активан или је Кујунџић – описан једном приликом као «помало настран и својеглав»¹⁶³ – сарађивао колико је он хтео и како је хтео. У другим бројевима, међутим, налазимо и податке о посетама које су «Истоку» чиниле Вавра и друге чланице уз Загреба (Милица Градишник, Милена и Зора Шишић). Кујунџић је с њима имао контакт као теозоф, али је ово интересантно у масонском контексту, ако знамо да је он био у регуларној масонерији а оне у LDH.¹⁶⁴ На конгрес европске федерације теозофских друштава у Загребу 1938. дошли су чланови «Истока» у већем броју, заједно са члановима «Огња», о чему је Кујунџић и писао у свом крематистичком гласилу. Том приликом је Кујунџић упитао Џорџа Арундејла да ли даје предност сахрани или кремацији, а овај је, на Кујунџићево задовољство, препоручио кремацију.¹⁶⁵ Као адреса «Истока» наводи се Краља Петра 50, где је била Кујунџићева ординација.¹⁶⁶ Према другим сведочанствима, ту је било и седиште «Огња». Неки од интернационалних контаката су након посете загребачком седишту ишли и у Београд, у круг «Исток»: белгијска теозофкиња и књижевница Серж Бриси или бискуп ЛКЦ А.Г. Вреде.¹⁶⁷ «Исток» је

157 Огањ, 7. 11-12 (1940).

158 Огањ 4. 4-5 (1937), 32.

159 Огањ 9. 1-2 (1946).

160 Огањ 6. 5-6 (1939), 36.

161 Теозофија 2. 1 (1928), 21.

162 Теозофија 1929, 3. 1-2, 28.

163 Изјава Антонија Шокорца, АЈ 100, ф. 15-53.

164 Један извештај о масонима и теозофима из Министарства иностраних дела сачуван у фонду В. Јовановића Марамбоа помиње и ово: »Интересантно је нагласити да загребачка теозофска ложа је била везана испочетка за месне загребачке масонске ложе, које су под заштитом ВЕЛИКЕ ЛОЖЕ у Београду, што на први поглед стоји у супротности с односима Д-ра Кујунџића и ВЕЛИКЕ ЛОЖЕ, али како се дознало, загребачка теозофска ложа тек од времена измирења Кујунџића и Вајферта постала централном организацијом, а пре тога је била самостална и није се сматрала као теозофски центар у нашој држави» (АЈ 335, ф.19-14, с. 4).

165 «Огњено питање теозор(!)ском друштву», Огањ 5. 9-10 (1938), 66. Вид. и Из теозофског свијета 1. 10-11 (1938), 3.

166 Институт за дијагностику и приватну праксу који је држао заједно са др Радивојем Вукадиновићем. Кућа Кујунџића била је у Ђуре Јакшића (где је била друга ложа), мада се у литератури ове адресе некад мешају (Ракоњац, Епоха вечне ватре, 46).

167 Из теозофског свијета 2. 4 (1939).

посетио и Јохан ван дер Сток, масон из LDH и свештеник ЛКЦ.¹⁶⁸ У Београду је деловала и руска теозофска ложа «Јарослав Мудри» која није била део ЈТД већ је имала центар у Швајцарској; српска и руска група имале су и заједничке састанке. Изгледа да и међу руским теозофима имамо барем једног масона: судију Владимира Курилова. (примљен у «Побратим» 1927).¹⁶⁹

Постоји преклапање чланства у крематистичким удружењима са теозофским и комасонским. Бруно Херцл, аутор неколико књига о здравој исхрани и дугом животу, држао је у «Огњу» предавање «Теозофија и спаљивање», где је «нагласио и учврстио мишљење Арундејла да су теозофи крематисти».¹⁷⁰ Јелисава Вавра послала им је поздравни телеграм.¹⁷¹ У загребачком крематистичком друштву «Пламен» налазимо име Антуна Гуерата, који је био и у LDH.¹⁷²

Однос масонерије и крематизма излази из оквира овог рада, али поменућемо само неколико детаља. Још 1910. у «Побратим» је стигао проспект крематистичког друштва *Die Flamme*, али није заузет неки заједнички став према кремацији већ је сваком остављено «на вољу».¹⁷³ Касније, међутим, сем Станоја Станојевића као чланове „Огња“ налазимо и друге масоне: Вајферт, који се учланио одмах по оснивању,¹⁷⁴ Јован Алексијевић, Павле Хорстиг, Манојло Клидис, Срета Стојковић, Пера Шрепловић, Пера Манојловић, Ђока Миловановић.¹⁷⁵ У часопису Огањ налазимо и песме масона Грге Богића¹⁷⁶ и Милана Марјановића.¹⁷⁷ Однос српског слободног зидарства и крематистичког покрета још није довољно испитан, али упада у очи да, за разлику од Италије, на пример, где је настао модерни крематизам, позивање на спаљивање мртваца није било у служби агресивног лаицизма. Прецизније говорећи, однос „Огња“ према црквама није био једнак. Док су се са Католичком црквом отворено конфронтирали,¹⁷⁸ Православној су се препоручивали и једино јој замерали на неразумевању. Београдско друштво инсистирало је на слављењу славе и након што је Синод забранио учешће свештеника, а патријарху Варнави објављен је некролог на насловној страни. Овакав однос према Источној и Западној цркви суштински се подудара са ставом југословенске масонерије. Исто важи и за позитиван однос према Старокатоличкој цркви, која је допустила кремацију, а која је за масоне и за власт била нека врста југословенског пројекта. Заглавље Огња са геслом „Огњени је покрет изван политике и изван религије“ уједно је темељни став слободних зидара. На једном месту, поводом извесног народног мистика, користи се и израз „највећи немар свих светова“¹⁷⁹.

168 Теозофија 8. 2–3 (1935), 29.

169 Окружница 168 од 2.2.1927, АЈ 100, ф.4-18; разговор са Владимиром Куриловим АЈ 100, ф. 17-56. Успомена на руску ложу «Јарослав Мудри» помиње Курилова, али без имена. https://www.teozofija.info/Teozofsko_gibanje/Jaroslav_Mudri_en.htm

170 Огањ 6. 4-5 (1939), 28.

171 Исто, с. 29.

172 Огањ 6. 5-6 (1939, 36; АЈ 100, ф. 20-307 и 308 (картони А. Гуерата).

173 Архитектонска табла ложе Побратим 8.2.1910, АЈ 100, ф.7. И писмо од истог удружења (1910, ф. 12-38)

174 Огањ 4. 3 (1937), 21.

175 Ракоњац, Епоха вечне ватре, 28-34.

176 Огањ 5. 11-12 (1938), 70

177 Огањ 6. 5-6 (1939), 46. Објављена и у збирци Ми будале.

178 Уз општа места латинског антиклерикализма, као што је подсећање на инквизицију - чак се позива на гледање филма о Борџијама.

179 Огањ 4. 2 (1937).

У једном тренутку је Кујунџић ушао у полемику око кремације с архимандритом Симеоном Станковићем (касније владиком), професором Богословског факултета.¹⁸⁰ Станковић је прозвао слободне зидаре као присталице кремације (позивајући се на италијански пример, не српски), па се Кујунџић у одговору подухватио одбране обе своје активности. Кујунџић наглашава религиозну страну масонерије (и успутно и њену древност «од Соломонова храма, вавилонске куле и мисирских пирамида»),¹⁸¹ као и своју личну веру. Међутим, неке ствари које он каже тешко да се уклапају у правоверно хришћанство, а једна изјава открива универзалистичке тонове, делом масонске, делом теозофске: «Што се мене тиче, ја изјављујем: да верујем у једног свемоћног, свезнајућег и свемилостивијег Бога, великог створитеља свих светова. Све остало је дивна песма, испевана друкче код хришћана, друкче код Јевреја а друкче код Муслимана. Бог је у свима нама, и ми смо сви створови по обличју Божјем, ко више, ко мање, има по делић искре божанске моћи. Уколико је у нама та искра већа, утолико смо ближи Богу».¹⁸²

Нема података да је у Београду било комасонерије или женских ложа. Ипак, из дневника Ксеније Атанасијевић видимо да се договарала 1940. да она и Зора Станковић буду инициране у Загребу.¹⁸³ Од тога није било ништа, али је 1940, кад белешка настаје, масонерија ионако успавана. Атанасијевићева и Станковићева постале су чланице Теозофског друштва 1934.¹⁸⁴ Према дневнику видимо и да се договарала са Вавром да уђе у езотеричну секцију ТД. К. Атанасијевић и З. Станковић припадале су београдском огранку Поларног братства.

Што се антропозофа тиче, на једном од спискова масона (из 1940), чија поузданост није неупитна, налази се и «др Јован Карамата, доцент универзитета».¹⁸⁵

Када је о другим обредима реч треба поменути да је према извештају Жана Брикоа, старешине Мемфис-Мисрајима, ова обедијенција имала «симболични атеље» у Скопљу (ложа Вардар, бр. 12).¹⁸⁶ О њој нам више није познато.

Оно што упада у очи јесте подударане топле и хладне струје са хрватском, односно српском масонеријом унутар јединствене југословенске. Изгледа да објашњење овој појави треба тражити ван уско масонске историје, у ширим културним историјама Срба и Хрвата у новијем добу, односно у разликама у њиховим друштвима и културама. Како је поменуто, српска масонерија деловала је као нека врста друштвеног клуба, удружења, паралелне дипломатије. У периоду до Првог светског рата ложе су окупирале питањем ослобођења и уједињења српских земаља. Чак Велика симболичка ложа Угарске једном приликом опомиње ложу „Побратим“ да се мање баве политиком, а да говор

180 Полемика вођена у штампи пренета у: Рад XI ред. Годишње скупштине друштва «Огањ» за спаљивање умрлих у Београду 27.априла 1930, Београд, Огањ, 1930.

181 Рад XI ред. Годишње скупштине, 29-30.

182 Рад XI ред. Годишње скупштине, 41-42.

183 Радуловић, Поларно братство, 630-631.

184 Обе су примљене 18.06.1934; као ложа наводи се «Склад» у Загребу. Архив ТД, Адјар, Централни регистар књига 14 а(1933-1935), стр. 55

185 АЈ 100, ф. 14-50.

186 J. Bricaud, *Notes Historiques sur le Rite Ancien et primitif Memphis-Misraïm*, Lyon, Nouvelle edition aux annales initiatiques, 1938, 14. На овај податак први је скренуо пажњу Гордан Ђурђевић у свом прегледу окултизма у некадашњој Југославији (Gordan Djurdjević, „Hidden wisdom in the ill-ordered house: a short survey of occultism in Former Yugoslavia“, *Occultism in A Global Perspective*, Eds. Henrik Bogdan, Gordan Djurdjević, Oxon, New York, Routledge, 2014, 84).

о другим балканским народима примере масонском тону.¹⁸⁷ Када је о религији реч, међутим, приступање краљевској уметности није подразумевало прекид са Црквом. У римокатоличким срединама, како је познато, приступање ложи често је везано са раскидом са црквеним хришћанским учењем. Ово очигледно важи и за хрватске масоне: иницијација је многим значила и напуштање хришћанства, барем традиционално схваћеног. И то не треба схватити у смислу да је са пријемом у масонерију настао такав прекид, већ пре да је духовни пут ка ложи као претходну етапу имао напуштање црквене догме. Ипак, ни ово опште запажање није довољно за разумевање конкретне историјске ситуације хрватских масона. Они међу њима који су најистакнутији у топлој струји управо припадају антиклерикалној генерацији с краја 19. - почетка 20. в. Хинковић је нешто старији, али он се са антиклерикализмом срео већ у Хрватској странци права. Марјановић и Томић припадају генерацији хрватске модерне. Томић је 1916. објавио збирку песама која није само изразито антиклерикална и антихришћанска («посежемо за задњим плодом дрвета знања», «ломе се врата старог Едена»), већ у неким песмама и неопаганска. Он последњу молитву упућује «Сварогу, Ладу, Љељу, силном Перуну», а не Јехови, «мрком побједнику». «Пророци мржње» срушили су стара божанства с «наших олтара» и трују већ хиљаду година. Није то сецесијски, декоративни паганизам као код Королије или Назора, већ паганизам мобилисан против хришћанства. С тим иде и нешто што је између монизма и хуманизма: «ја сам бесмртни човјек, ја свемирској души сам билом». Ново поколење одбацило је самозадовољни позитивизам претходне генерације, па је, као и другде у Европи с почетка века, тражило нови идеализам. Чланак Марјановића «Назоризам и модернизам» описује духовна трагања у књижевности краја 19.-почетка 20.-в. гласом подједнако антисцијентистичким, као и антиклерикалним.¹⁸⁸ Та жеља за идеалистичком обновом одвела је неке у езотеризам. Конкретан облик езотеризма била је теозофија, а потом аутор чије смо име већ неколико пута срели – Едуар Шире, врло популаран почетком 20.-в. Његова дела Еволуција божанства и Велики посвећеници, излажу макроисторију по којој «посвећеници» Рама, Буда, Хермес, Питагора, Мојсије, Кришна, Христос и други деле заједничко посвећеничко учење древне мудрости којој је колевка Индија. Ова дела утицала су и на писце и сликаре периода. Ксенија Атанасијевић у дневнику помиње да ради на преводу Ширеа за Гецу Кона, али дело није изашло. У том контексту много објашњава једно писмо В. Томића (објављено у полемичкој брошури) да се уместо политике у масонерији враћају ритуалима, а за тај повратак заслужан је утицај теозофског покрета, «који је и масонерији открио њезин прави смисао и заборављени циљ, а то је култивирање људске душе у правцу спиритуализма», што је у ложама било дуго потискивано позитивизмом. (Томић не одбацује ни Библију већ је тумачи као спремиште езотеричне истине о човековој еволуцији од прачовека до Христа, од материјалног човека до духовног Бога).¹⁸⁹ У једном говору на главној скупштини ТД дело Блавацке описао је као «васкрсавање гнозе и старе езотерике», односно мистерија.¹⁹⁰ Теозофија је само пример, очигледно најутицајнији, чиме је могло да се испуни оно што се осећало као празнина у светоназору. Речит је и некролог из Шестара Тонију Шлегелу, ког су убили праваши 1929: «Азија му је била близа још од његових студија... Кад је изгубио своју вјеру, њему су, како је код куће и у школи био врло религијно одгојен,

187 Писмо Символичке велике ложе Угарске ложи Побратим 14.04.1903, АЈ 100, ф.1-1

188 Марјановић, «Назоризам и модернизам», Хрватска књижевна критика 3, прир. Петар Ласта, Загреб, Матица хрватска, 1950, 53-62. (настао 1914, објављен касније)

189 Ложа Прометеј о суспензији, Загреб 1927, 27-28.

190 Теозофија 6. 1 (1933), 7-12.

азијске религије са својим мистицизмом и мистеријама надомјестиле вјеру и дале филозофију о животу. Био је мистик, донекле фаталиста, деиста, вјеровало је у живот после смрти, а ближе су му биле идеје о сидеричким циклусима и реинкарнацији».¹⁹¹ Слика постаје још оштрија ако имамо у виду да је Шлегел био католички свештеник, који је напустио ред и прешао на протестантизам. Уједно, на примеру Шлегела, Хинковића и Марјановића видимо да интерес за езотеризам није значио неки квијетизам, већ је ишао упоредо са непрекидном политичком активношћу. Шлегел се од другог распопа Ђуре Виловића разликује само по тражењу алтернативног духовног модуса. Други пример куда је све духовно трагање водило хрватске интелектуалце одвојене од католичке вере даје сведочанство масона Јована Алексијевића о супрузи Хинка Хинковића, коју, како смо видели, монсињор Белухан описује као антиклерикалку. Г. 1910, након што је Хинковић наступао као адвокат одбране на велеиздајничком процесу, она је била гошћа београдских масона. Том приликом је рекла да би за Хрвате решење било да пређу у православље и тако стекну националну цркву. Срби су срећан народ јер имају своју цркву, док је Хрватима католичанство натурено. «Требали би, рекла је, да пређемо сви ми Хрвати у православље, јер кад смо већ ббр... по крви треба да будемо и по вери».¹⁹² Чак и ако је то био само комплимент домаћинима, Алексијевић је сматрао да га вреди забележити за архитектонску таблу.

Ако нам је јаснији контекст формирања топле струје, морамо се вратити одсуству таквог прелома код српских. Без обзира на хуманитаризам и трезвен однос према пореклу организације, ми на основу ове грађе не видимо преиспитивање односа према религији, а нарочито не према Цркви. (Ни политика не може бити критеријум разликовања јер су и хрватски проезотерични масони такође били политички активни). Улогу је вероватно одиграло и то што се Православна црква видела – историјски потпуно оправдано – и као национална институција. (Овде би се могло размишљати да ли виђење Цркве као идентитетске, националне институције, односно стављање национално-историјског карактера испред мистичног управо открива секуларизовани дух модерне, што би био продор мишљења карактеристичног за «хладну» струју. Али, какав год био претпостављени општи оквир, остаје питање индивидуалних ставова српских масона према религији, где би се вероватно могли открити варијетети).

На крају, као засебну подтему, треба поменути место окултизма у антимасонској полемици. По аналогiji са поделом на хладну и топлу струју, могуће је раздвојити и антимасонизам. Један његов тип напада слободно зидарство са политичко-друштвеног гледишта (као либерално, буржоаско, јеврејско, конзервативно, зависи већ од кога критика долази). Други је заинтересован за ритуално-симболички аспект. Радикалнији међу оваквим ауторима писали су о слободном зидарству као о окултној, сатанистичкој или манихејској секти. Други су трезвеније расправљали о проблемима као што је спознајни и етички релативизам или деизам, који са теолошке тачке гледишта проблематизују јединственост откровења. Неки су доводили у питање масонску тврдњу да *Craft* није религија указивањем на елементе који, према њима, показују и обредне и космолошке мотиве карактеристичне за религије, а синкретичког карактера. Католичка црква је, на пример, крајем 19. в. слободно зидарство нападала не само као јерес, већ управо као сатанизам. Након скандалозног разоткривања афере Леа Таксила католички аутори су прешли на озбиљније критике масонске идеологије, попут релативизма и антропоцентризма.

191 Шестар 8. 5 (1929), 78.

192 Архитектонска табла ложе Побратим 18.11.1910, АЈ 100, ф. 7-24.

За разлику од Католичке цркве, која се огласила већ 1738. булом *In eminenti*, Православна црква дуго се није званично изјашњавала о масонима.¹⁹³ Тек тридесетих година, отприлике у исто време, јављају се осудама Руска загранична црква (1932), Црква Грчке (1933) и Румунска црква (1937). Црква Грчке масонерију је описала као наставак паганских култова. Посланицу су пренела и православна гласила у Југославији.¹⁹⁴ Оглашавање Руске цркве је за нас важније јер је њено седиште било у Сремским Карловцима. Посланица осуђује слободно зидарство истовремено са теозофијом и антропозофијом, чак се у првом делу посланице поводом масонерије наводе Блавацка и Безантова. Упадљиво је да се Српска црква није придружила овим осудама. Додуше, када су за време окупације Немци саслушавали епископе да би сазнали да ли је неко од црквених људи масон, митрополит Јосиф Цвијовић (који је замењивао патријарха Гаврила) изјавио је да је Црква против масонерије и да је Синод на седницама расправљао о масонерији, о чему је састављен и писани реферат.¹⁹⁵ Интересантно је и да Руска црква осуђује Хришћанску заједницу младих људи, с којом тад СПЦ, преко својих англиканских веза, има добру сарадњу. Ни у претходном периоду није било много теолошких критика масонерије. (Због обима узимамо у обзир само монографске публикације, не и периодику). Издваја се књига Стевана Веселиновића Слободно зидарство пред Јеванђељем (1893). Мада настала као јавно предавање, она је нивоом изнад популарног. Слободно зидарство је према њему аналогон савременог позитивизма и еволуционизма у моралу и он посебан нагласак ставља на етику. Поређењем новозаветних пасажа са масонском литературом (Стојковићем првенствено, ком иначе пребацује плагирање) он закључује да је масонски морал еудемонистички и на један шири начин себичан, док је хришћанска етика она несебичног жртвовања. Чак и када оставимо на страну да је то време Таксиловог утицаја у католичком свету, када се пише да се у ложама материјализује ђаво,¹⁹⁶ Веселиновићева књига оставља утисак не само одмерености већ и аналитичке промишљености.¹⁹⁷ Ни он не говори о окултној страни, штавише види у масонерији савремену појаву, док, рецимо, коју годину пре Штросмајер у посланици осуђује масоне као настављаче гностика и манихејаца.¹⁹⁸ То није само

193 Вид. Jean-François Var, „Freemasonry and the Orthodox Churches” *Handbook of Freemasonry*, Edited by Henrik Bogdan and Jan A.M. Snoek, Leiden-Boston, Brill, 2014, 155-161.

194 Радован Пилиповић, Српска православна црква, Руска православна загранична црква, Московска патријаршија (1920-1940)-узајамне везе, утицаји и односи, докторска дисертација, Филозофски факултет БУ, 2017, 289-295. Уз наводе руских аутора даје се и осврт на чланке о масонима у српској црквеној периодици. Милош Парента и Дионисије Миливојевић дотакли су се езотеричне масонерије у критикама. Можемо додати отворено писмо Нику Бартуловићу које у Хришћанској мисли («Антимасонске тезе» 1937, г. 3, бр. 1) потписује Н.Д (вероватно Димитрије Најдановић), где се масонерија назива религијом, езотериком и окултизмом.

195 Митрополит Јосиф, Мемоари, Цетиње, Светигора, 2006, 151.

196 Према Таксиловом сараднику Батају материјализује се као крокодил и свира клавир.

197 Још више упада у очи да је један каснији текст о масонерији писан потпуно неутрално (Марковић, Један век, 41).

198 *Korizmena poslanica* (1885), у: Lav XIII-J.J. Strossmayer, *O sekti masona*, prir. Ivan Mužić, Split, Matica Hrvatska, 1999, 80. У преписци Штросмајер редовно помиње заједно масоне и Јевреје (*Korespondencija Strossmayer-Vanutelli 1881-1887*, prir. J. Balabanić, J. Kolarević, Zagreb, Hrvatski državni arhiv (Monumenta vaticana Croatica), 1999, 361; 375; 399; 615. Вид. Василије Крестић, Бискуп Штросмајер. Хрват, Великохрват или Југословен, Јагодина, Гам-

реторика, већ хересиолошки начин мишљења који у новим појавама види старе јереси. Какве су разлике српских и хрватских масона, такве су и разлике њихових критичара. На антимасонском конгресу у Триденту 1896. учествовала су и два хрватска представника, са овлашћењем Штротсмајера. Керубин Шегвић у извештају са скупа позива се на Таксилу у тврдњи да се на вишим степенима масонерије одржава физички контакт са Сатаном.¹⁹⁹

На снажније антимасонство у српској средини утицала је појава оних руских емиграната који су масоне сматрали организаторима Октобарске револуције. Овде посебно место има Григориј Бостунич, који се од једног тренутка почео потписивати као Шварц-Бостунич. Мада је итекако допринео емигрантском антимасонизму и антисемитизму, Бостунич није типичан аутор такве врсте. Он сам је био дубоко уроњен у окултизам, тако да га можемо узети и за пример једне подгрупе антимасона топле струје - окултиста који нападају масонерију са својих позиција. Срео је бугарског езотеристу Петра Данова, можда и Гурђијева; био је једно време и теозоф и антропозоф док се није одвојио и написао памфлет о Штајнеру. Тридесетих година срећемо га на страницама часописа Окултизам и јога (први број). У Немачкој је врло брзо постао близак национал-социјализму, као и ариозофији. Члан NSDAP од 1931, кратко време сарађивао је и са Хајдриховом SD, као експерт за масонерију. Био је Химлеров штићеник, што му је помогло да заобиђе отпоре на које је повремено наилазио међу нацистима – на интервенцију Reichsführera, чији је интерес за окултизам добро познат, Бостунич је постао SS Standartenführer. Траг му се губи негде крајем рата – последњи документ који наводи његово име јесте совјетски списак заробљених есесоваца из 1946.²⁰⁰ Током боравка у Краљевини СХС (1920-1922) овај иначе плодни аутор објавио је неколико књига, а запамћен је и по «својим ватреним говорима у првом прихватилишту за руске избеглице-трамвајском депоу «Код Ђерма».²⁰¹ Једна је посвећена Протоколима сионских мудраца (Правда о сионских протоколах, 1921), а друга (Чшто будеџ с Россіеи, 1922) доноси пророчанства о паду большевизма и будућој историји света до 1972). Масонима је посветио две књиге. У Масонство и руская революція : правда мистическая и правда реальная, објављеној 1921, Бостунич објашњава да је окултизам метод који може бити бели и црни. Јасно је да је масонерија црни, а да он наступа као бели окултни истраживач. Мада је велик део књиге тумачење политичке улоге масонерије, има и разматрања о симболици. Бостунич јеврејске и масонско-сатанске знаке проналази на многим местима – чак је и знак који носе фудбалери новосадске Војводине знак масонске инфилтрације, јер је то звезда са два крака нагоре, «обрнути пентаграм». Прерађена и обимнија верзија је Масонство въ своей сущности и проявлениях (1928. код М. Ковалева, познатог издавача десничарске и окултне литературе), коју је објавио и на немачком (српских превода није било, мада су све објављене овде). Ту се Бостунич бави и политичком улогом и јеврејским ритуалним убиством, а подухватио се и детаљније анализе обреда, симбола и митова. Најбољи пример јесте анализа легенде трећег степена. Према њему, она представља

бит, 2006, 307-308.

199 Lav XIII-J.J. Strossmayer, *O sekti masona*, 97.

200 Биографски подаци према: Konstantin Burmistrov, „Russian Emigration of the 1920s-1930s...“, 145-150. Rafail Ganelin, „Das Leben des Gregor Schwarz Bostunitsch“, Teil 1, *Russische Emigration in Deutschland 1918 bis 1941. Leben im europäischer Bürgerkrieg*, hggb. Von Karl Schlögel, Berlin, Akademie Verlag, 1995, 201-208; Michael Hagemeister, „Das Leben des Gregor Schwarz Bostunitsch“, Teil,2, *ibid*, 209-2218.

201 Јован Качаки. Руске избеглице у Краљевини СХС/Југославији. Библиографија радова 1920-1944, Београд, Жагор-УБ Светозар Марковић, 2003, 88.

негацију Христовог васкрсења. За разлику од Христа, Хирам не устаје из мртвих; победу смрти и труљења потврђује и лозинка мак бенак (месо се одваја од костију). Оспоравање Христовог васкрсења открива веровања јудаизма скривена иза слободнозидарских ритуала. Међутим, према самој масонској митологији убијени Хирам васкрсава у новоуздигнутом мајстору. Легенда о Хираму значајна је на првом месту као илустрација самог обреда уздизања мајстора. Антрополошки посматрано, она, као наративна потка ритуала, одговара општој схеми иницијације као обреда прелаза: смрт-лиминално стање-реинтеграција, повратак у живот у новом статусу. Уместо разних примера из списка масонских аутора, наводим предавање М. Лукића који управо прави паралелу смрти и васкрсења Хирама и Христа: Хирам је умро али васкрсава у новим мајсторима у којима вечито живи.²⁰² Бостунич даје и наводно скривени масонски мит, легендарну генеалогију Адонирама, изједначеног овде са Хирамом. Према њему, приликом покушаја убиства Адонирам је потонуо у подземље где је срео свог праоца Тубалкаина. Тубалкаин открива потомку да они потичу од везе Еве са Иблисом-Луцифером. То је раса деце ватре која носе у себи искру, а остали су обични смртници, деца земље, поклоници Адонаја, који ће на крају бити поражени. Адонирама убијају по заповести краља Соломона, љубоморног на његов успех код краљице од Сабе. Али Соломон не зна да краљица од Сабе носи Хирамово дете - сина удовице. У овим егзегезама Бостунич није оригиналан. Живописна легенда, која наизглед показује сатанско порекло масонерије, није уопште званична легенда трећег степена, већ поетска творевина Жерара де Нервала. Нервалова Легенда о Солиману и Краљици од Сабе, из Путовања на Исток, утицала је на антимасонске писце који су је преузимали као аутентичну масонску (али и на један део окултиста и масона топле струје). Из француске литературе преузео ју је Сергеј Нилус. Мада је Нилус данас можда највише запамћен по Протоколима, они су само део његове обимне књиге где је писао о масонерији и присуству Сатане у свету. Од Нилуса ју је преузео Бостунич, који своје изворе уосталом и саопштава.

Каснији српски антимасонски писци највише су говорили о политичкој улози ложа. Антимасонски гласови постали су јачи крајем тридесетих година, под утицајем нацизма, нарочито након Аншлуса. Ипак повремено су укључивали и понешто од ових тема. Пратећи текст за познату антимасонску изложбу масонерију представља и као култ Бафомета који су у Европу пренели темплари. Пропраћен је на насловној страни сликом из Догми и ритуала високе магије којом је Елифас Леви увео иконографију Бафомета у модерну културу. Преноси се и овде Адонирамова луциферијанска генеалогија. Извори на које се аутори позивају или су руски (Нилус) или француски, али и ови су, судећи према руској транскрипцији (Гиљом, де Моље, Лекутељ), дошли преко руских обрада.²⁰³ Антимасонска изложба је суштински била немачки подухват, који се заклањао иза домаћих организатора да би боље одјекнуо код публике.²⁰⁴ Треба утврдити у којој је мери присуство окултне конспирологије већ било део нацистичког сценарија, а колико допринос домаћих аутора, српских или руских.

Озбиљније је замишљена књига Под шестокраком звездом Георгија Павловића, објављена са предговором Димитрија Љотића. Пуно име аутора је Георгиј (Јуриј) Павлович Грабе. Пореклом из руске аристократске породице, у Београду је студирао

202 Предавање М. Лукића (1930), АЈ 100, ф. 12-41, с. 332-335.

203 Ко су они? Београд, Алма, 2013 (прво издање Београд, 1941).

204 Вид. Надежда Јовановић, исто; Александар Стојановић, «Антимасонска изложба у Београду 19141. У контексту нацистичке антимасонске активности у окупираној Европи 1939-1945», *Војно-историјски гласник* 1 (2015): 93-122.

на Богословском факултету. Био је секретар Синода Руске заграничне цркве. За време окупације био је активан колаборациониста; срео је и генерала Власова. Успео је да напусти Србију пре доласка Совјета. Касније је постао епископ вашингтонски РПЗЦ а умро је у дубокој старости 1995. Љотића је знао још од пре рата а и доста након 1945. њега и Недића помињао је с поштовањем.²⁰⁵ За Павловића-Грабеа суштина слободног зидарства је јеврејска, али не у уобичајеном значењу масонерије као јеврејског оруђа, већ на дубљем религијском плану. Постоји старо гностичко и кабалистичко учење, које су са Истока пренели темплари, наставили розенкројцери а за њима масони модерног доба. И Грабе даје два тумачења легенде о Хираму која смо већ навели: Нервалову творевину о родослову Адонирама као и тезу да је легенда јеврејски протест против хришћанске догме о васкрсењу. Имена на која се аутор позива као и библиографија на крају показују интересантно познавање окултне и конспиролошке литературе, било из прве или друге руке. Ту су и Сент Ив д' Алведр, Чалрс Хекертон, аутор популарне и обимне историје тајних друштава, помиње се и Алберт Пајк, незаобилазан и код окултиста и код антимасона, али доминира руска литература - Нилус, Бостунич, Философов и други, као што се и западни аутори дају према руским преводима. На теолошко образовање и руски контекст указује и што се поводом розенкројцера осврће на софијанску контроверзу око С. Булгакова и Института «Св. Сергије» у Паризу. О истој теми је још 1927. у Београду објавио књижицу Корни Церковной смуты. Парижское Братство Св. Софии и розенкрейцеры. Мада је Грабеу важан политички аспект, који је опседао руске антимасонске ауторе у емиграцији, његова теолошка формација упућује га и на дубље истраживање симболике, које је ипак компилација.

Домаћи антимасонизам топле струје или је руски или је под руским утицајем. Питање је колики је био одјек Бостуничеве књиге ван руског читањства (да су је масони читали знамо).²⁰⁶ Грабеова књига на српском, са Љотићевом препоруком, покушај је да се руски конспирационизам приближи српском читаоцу, на шта упућује и посрбљено име аутора. Национал-социјализам је био заинтересован за политички утицај масонерије; аутори формирани под руским утицајем траже и религијску подлогу. Руска конспиролошка литература опет се великим делом ослања на француску, католичку из 19.в. Преко руских аутора струја западне конспиролошке литературе стигла је и до српске средине. Књиге као што су Бостуничева и Павловићева/Грабеова, изведене из Нилуса, пружају генеалогiju масонерије која није ништа друго него преокренута, огледалска верзија легендарне историје коју дају сами масони: древно порекло, стара тајна учења, темплари - све је ту, само превредновано. Као и езотерична струја у домаћој масонерији, тако је и окултно антимасонство у православним срединама појава која још није довољно проучена.

Скраћенице

AJ – Архив Југославије

Архив САНУ – Архив српске академије наука и уметности

205 Алексеј Ј. Тимофејев, Руси и Други светски рат у Југославији, Београд, Институт за новију историју Србије, 2011, 94, 96, 100-101, 104.

206 О њој је (прва верзија, 1921) у ложи «Драшковић» реферисао Вељко Томић где је аутора описао као «беспослено» а књигу као «скроз луду»-«цијело је предавање било пропраћено опћом веселошћу» (Шестар 2. 4 (1922), 35.

Протојереј мр Игор Ивковић

ЖИВОТОПИС СЕДМОГ ЕПИСКОПА ТИМОЧКОГ Г. ДР ЕМИЛИЈАНА ПИПЕРКОВИЋА

Један од досадашњих једанаест епископа тимочких, у своје време, управљао је повереном му епархијом скоро пола века. Емилијан Пиперковић, у свету Недељко, рођен је 23. августа 1886. године. Родио се у Липљану, тадашњем селу великог Османског царства, 16 км јужно од Приштине на Косову. Његово село налазило се близу рушевина античког града Улпијане на римском путу, који је повезивао Скопље са Нишем. Овај град је обновио византијски цар, градитељ и законодавац Јустинијан I Велики (527-565) под именом *Iustiana Secunda*. Да ли је ова света и мудра личност била небески заштитник и надахнитељ потоњег епископа тимочког? Највероватније, што се и види из његовог потоњег живота.

Родитетељи су му били Риста Пиперковић и Магда рођена Грбић. Пиперковићи су били пореклом из Црне Горе, а како владика Емилијан каже у својој Аутобиографији, били су имућнија фамилија придошла из околине пећске најпре у село Сврчин. После Српско-турског рата 1876-1878. су се раселили широм Косова (Црвена Водница, Неродимље и Липљан), због насталог зулума од пребеглих мухаџира из Србије. У дому Пиперковића славила се крсна слава – Никољдан. Недељка је крстио поп Акса Поповић, највероватније у липљанској цркви Ваведења Превете Богородице. Врло рано је остао сироче, јер му је прво умрла мајка, које се није сећао. По његовим речима није се сећао ни материнске љубави, што је у његовој души оставило једну болну и дубоку празнину. Отац му се други пут оженио и убрзо умро, те га се помало сећао „као кроз сан“. Стриц га је усвојио, а деда му је највише пружао љубав и подршку.

У родном Липљану завршио је основну школу, једну од најстаријих школа на Косову, а која се налазила у самој црквеној порти. Учитељ му је био Дена Дебељковић, свештеник, добар, озбиљан и строг учитељ. Овај писац, сакупљач народних умотворина и национални борац за слободу Српског народа на Косову, упутио га је на даље школовање. Владика Емилијан га је сматрао својим великим добротвором. Уписује Богословију на острву Халки код Цариграда 1903. године. Завршава је седам година касније и постаје писар Духовног Суда при Српској митрополији у Скопљу, као и вероучитељ у српској гимназији у Скопљу.

Фотографија јерођаконa Емилијана на његовом дипломатском пасошу из 1916.

Митрополит скопски Г. Вићентије Крџић га је замонашио 14. августа 1911. у манастиру Св. арханђела Михаила у Кучевишту (Скопска Црна Гора), а дан касније га рукоположио у чин јерођакона у цркви Св. Спаса у Скопљу. Као питомац Св. архијерејског сабора Српске цркве (Митрополије) у Краљевини Србији 1913. године је упућен на Богословски факултет у Атину. Дипломирао је 1918. године, а већ наредне 1919. положио је докторски испит из богословља, на грчком језику, одбранивши тезу „Илирик и права Римске и Цариградске цркве над њим“. После завршених студија постао је секретар Митрополита српског Г. Димитрија на Крфу, а после ослобођења Србије је, као члан делегације, преговарао са Цариградском патријаршијом о канонском присаједињењу ослобођених крајева Српској православној цркви и васпостављању Српске патријаршије (август 1919 – април 1920). У чин јеромонаха рукоположио га је Митрополит српски Г. Димитрије 29. јуна 1920. Те године постављен је за суплента – вероучитеља Београдске реалке, а убрзо за наставника Богословије Св. Саве у Сремским Карловцима. Св. архијерејски сабор СПЦ га је 11. септембра 1921. изабрао за Епископа тимочког, а хиротонисан је 5. фебруара 1922. за Епископа тимочког у Саборној цркви у Сремским Карловцима. Свечано је устоличен у Саборној цркви у Зајечару 12. априла 1922. године. Становао је у епископском двору, преко пута западног улаза у Саборну цркву.

Фотографија Епископа Емилијана из двадесетих година 20. века

Као нови Епископ тимочки прионуо је обнови епархије која се још није опоравила ни од турског ропства, а ни од последица Првог светског рата. Требало је саградити и обновити храмове, па је тако у периоду између 1927. и 1940. освештао новоподигнуте цркве у Браћевцу, Краљевом Селу, Орешцу, Шарбановцу и Луки код Бора, на зајечарском гробљу, Копривници, Јаковцу, Самариновцу, Кожељу, Горњем Зуничу, Врбовцу код Сокобање, Валевцу, Шаркамену, Алдинцу, Корбову, Бору, као и обновљене цркве у Зајечару, Трнавцу, манастиру Вратни и на зајечарском гробљу. Године 1923. покреће стручни лист „Летопис Тимочке епархије“, који је излазио у десет бројева до 1932. године. На његову иницијативу 1924. основан је Женски хришћански покрет са дужношћу да шири Православље, помаже Цркву у својој унутрашњој мисији, да васпитава децу и омладину и материјално помаже сиротињу. Исте године, одлуком Патријарха Димитрија био је администратор Нишке епархије, због одласка Епископа нишког Г. Доситеја у мисију у Чехословачку. Наредне 1925. био је изасланик СПЦ у Букурешту на свечаности устоличења Патријарха румунског Г. Мирона. Године 1929. образовао је „Фонд за више образовање свештених

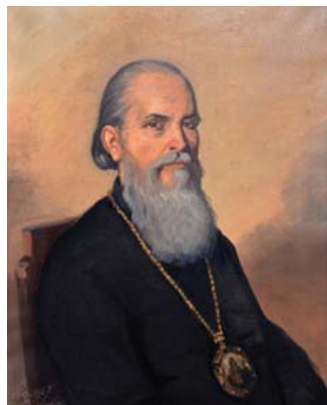
лица“ и „Фонд за више образовање свештено-монашких лица“. Као члан делегације СПЦ учествовао је 1930. на предконференцији Васељенског сабора православних цркава у манастиру Ватопеду на Светој Гори. По повратку, на релацији Скопље-Београд, постао је први наш владика који је летео авионом. Те године је образовао и трећи епархијски фонд – „Сиротињски фонд“. Године 1934. угостио је Патријарха српског Г. Варнаву, поводом стогодишњице Тимочке епархије. Његовим благословом и настојањем појавила се „Споменица Тимочке епархије 1834-1934“. Наредне 1935. покреће „Гласник Епархије тимочке“, који је излазио до 1941. године. Од 1924. до 1940. објављивао је своје научне радове из области црквене историје и црквеног права у нашим црквеним часописима. Своје Пастирске посланице о Божићу и о Васкрсу редовно је објављивао у Летописима Тимочке епархије, Гласницима Тимочке епархије и засебно. Дана 11. новембра 1936. освештао је, по благослову Патријарха српског Г. Варнаве, спомен капелу и костурницу изгинулим српским борцима у Првом светском рату, на српском војничком гробљу на Зејтинлику, у Солуну. Наредне две године, 1937. и 1938, водио је активну борбу против Конкордата између Краљевине Југославије и Папске државе, чијим се одредбама газии Уставом загарантована верска равноправност, а Српска православна црква понижава и ставља у подређени положај у односу на Римокатоличку цркву. Његовим благословом 1938. основано је удружење Светосавског неимарства, чији су чланови били обавезни да сваког месеца дају прилог за подизање спомен-храма Св. Саве у Београду. Овај плодносни, први период епископства донео је владика Емилијану бројна одликовања за заслуге на пољу културе, народне просвете, науке, јавних служби и Цркве, као и за заслуге према Краљу, држави и нацији: Орден Св. Саве II реда, Орден Св. Саве I реда, Орден Румунске Круне I степена, Орден Белог Орла V реда, Орден Југословенске Круне III реда и грчки Орден Крста Спаситељевог реда (Крст великог командира).

Панагија (напрсна икона Пресвете Богородице) Епископа Емилијана

Са Другим светским ратом почиње други, тешки период епископства Епископа тимочког Г. др Емилијана. Године 1941. успева да издејствује, код немачке команде, дозволу за обилазак логора на Црном врху, Брегнецу, Брестовачкој Бањи и Бору, где логорашима дели намирнице и одећу. Немачка војска га је 1943. истерала из Епископије (епископског стана) да би се у њу уселила немачка полиција – Гестапо. Исте године његовом одлуком образован је Одбор при Епископији да би се олакшао положај наших заробљеника у Немачкој и сиромашних радника у Бору. Одбор је слао пакете са намирницама нашим ратним заробљеницима. Од 1942. до 1945. једног свештеника му убијају Бугари, а четрнаест партизани. Револуционарне власти му у ослобођеној земљи две године забрањују било какво кретање и проповедање у Зајечару и ван њега.

Не дозвољавају му повратак у Епископију (епископски стан) све до 1958. године. Био је принуђен да се бори са проблемима који су били производ социјалистичке револуције: економско исцрпљивање поверене му епархије кроз отимачину црквене имовине и матичних књига, обеснажење црквеног судства, укидање литија, диктатура безбоштва у просвети и војсци и др. За комунисте био је реакционар и „онај кога је требало у своје време ликвидирати“. Свештенике му малтретирају, хапсе и воде на робију. Под овом репресијом двадесетак свештеника и монаха напушта свештени чин. Крајем маја 1950, свештеник Ратко Јелић, секретар Савеза удружења православног свештенства, писао је Државној комисији за верске послове о ширењу гласова да је најозбиљнији кандидат за патријарха Емилијан Пиперковић, који је био велики противник Удружења српског православног свештенства НР Србије. Године 1951. био је вођа делегације СПЦ на величанственим свечаностима, поводом прославе 1900. годишњице доласка Св. апостола Павла у Грчку. Деценију касније, 1961. био је члан делегације СПЦ на Свеправославној конференцији на острву Родос, која је имала припремни карактер за будући Васељенски (Свеправославни) сабор. Године 1963. био је у пратњи Патријарха српског Г. Германа на прослави хиљадугодишњице Свете Горе Атонске у Грчкој. На Петровдан 1964. освештао је једину новосаграђену цркву у послератном периоду – цркву Св. Тројице у Сумраковцу. Како је оскудевао са кандидатима за свештенство, 1965. основао је фонд за помагање новорукоположених свештеника. Године 1966. угостио је Патријарха српског Г. Германа у својој епархији. У последње три године свог живота Епископ тимочки Г. др Емилијан освештао је темеље нових цркава у Новом Сипу, Текији, Доњем Милановцу, у Мосни, као и обновљени гробљански храм Св. 40 мученика Севастијских у Зајечару и нови конак манастира Манастирица.

Портрет Епископа Емилијана из 1965.

Упокојио се у Зајечару 10. септембра 1970. године у 85. години живота. Сахрањен у зајечарској Саборној цркви Рођења Пресвете Богородице 12. септембра, уочи саме прославе 50-годишњице васпостављања Српске патријаршије. Опело је извршио Патријарх српски Г. Герман уз саслужење Епископа сремског Г. Макарија и зворничко-тузланског Г. Лонгина, 30 свештеника и 2 ђаконa, а у присуству Митрополита дабробосанског Г. Владислава и Епископа шумадијског Г. Валеријана и бројног народа. Његова Светост се опростио уз речи благодарности за његов дугогодишњи архијерејски рад и уз закључак да је Епископ Емилијан могао рећи заједно са Св. апостолом Павлом: „Добар рат ратовах, трку сврших, веру одржах.“
Вечан спомен и Царство Небеско Епископу Емилијану.

Др Петар Пауновић

ЗДРАВЉЕ У КЊИГАМА

Резиме

У трагању за здрављем, полазећи од претпоставке да у књигама има текстова у којима је описано здравље, аутор предлаже да се књиге читају тако да се делови текста који се односе на здравље посебно акцептирају, па и записују и тако створе залиху цитата о здрављу, којој би се читаоци могли повремено враћати и подсећати се на прочитано.

Аутор сматра да већина писаца чини најинтелигентнији део народа и да су они описујући живот човека, знали да опишу и здравље које је код здравих људи верни пратилац живота, а код оних који су поремећеног здравља, здравље је најснажнија жеља до оздрављења или до краја живота. Као осећање здравља, здравље је много више од онога што осећамо као здравље и што можемо да искажемо и опишемо. Зато су писци у предности, јер поседују машту и интуицију, и ризницу речи које могу вешто да комбинују и искористе у описивању здравља боље од других.

Аутор у свом раду наводи примере текстова писаца у чијим делима има записи о здрављу и описа здравља, показујући тако да трагање за здрављем у књигама, односно у књижевности може да испуни свој циљ. Аутор наводи цитате о здрављу из прозе Тина Ујевића, Иве Андрића, Милована Глишића, Алберта Камија и Данила Пекића и поезије Добрице Ерића, Милутина Бојића, Аугуста Шеное, Бранислава Петровића и Луиса Л. Хаја..

Кључне речи: здравље, књижевност, писци о здрављу, речник здравља

I

И поред свег напретка медицине у XX и XXI веку, још увек, није се дошло до задовољавајуће дефиниције здравља. Прва службена дефиниција здравља постављена је 1946. године. Светска здравствена организација је објавила да је здравље не само одсуство болести и неспособности, већ и потпуно физичко, психичко и социјално благостање. Ова дефиниција здравља која је предмет многих расправа, полемика, оспоравања и негирања, често се користи се као украс у писанијама лекара и лаика без упуштања у само значење дефиниције и садржај појма – здравље

Има и таквих здравствених професионалаца који негирају да постоји. Имајући то у виду оно што пишу писци о здрављу може бити значајан допринос дефиницији и бољег разумевања појма здравље.

II

Тин Ујевић о здрављу

1. Читајући овог писца, трагајући за здрављем, нашао сам у његовим књигама мноштво детаља у вези са здрављем. То је могуће, пре свега, једним другачијим приступом читању. Сам Ујевић каже на једном месту да би желео да „и у врло трагичним околностима наши погледи на свет буду мало ведрији. Тако се код Тина Ујевића могу наћи многе речи и реченице, као атрибути здравља, које доприносе разјашњењу те појаве у човеку и његовом животу.

Тешко је рећи који су мотиви покренули Ујевића да тако размишља и да се бави здрављем у својим књигама, које је предмет његовог интересовања у тој мери изражено да постави и комплетну дефиницију здравља, чак једну деценију пре 1947. године, када је Светска здравствена организација објавила званичну дефиницију здравља, до данас, у сталној званичној употреби..

Ево те дефиниције:

„По мојем мишљењу, детерминантни чинилац, који делује у сваком човјеку као стваралац свих психичких особина и чинова, те одређује човеков усуд у најопћенитијем и у најпојединачније смислу, зове се здравље. Другим речима, здравље сматрам иманентним, али асољутним начелом каузалитета које живи у сваком човјеку. Здравље, дакле, ствара и квалитету човјекове поезије и литературе, оно, и ништа друго. Питате се, да ли је дужина човјекова живота и развој његових надахнућа одређен посредно здрављем, а то је здравље један еквилибриј који није само претходно остварен него се непрекидно бори, кроз разне мијене организма, за своје одржање.“

Здравље је осећање здравља. У пролеће када се појача производња здравља пре свега под здравотворним утицајем сунчевих зракова, песник осећа здравље у свом телу певајући о пролећу.

Не може да под утицајем тог осећања не кликне:

„О Тине,
сине
ведрине,
чврстине,
једрине,
густине,...

Његов опис пролећа обилује атрибутима здравља и поклапа се са свиме оним што у физиолошком погледу, због деловања сунца на тело и лучења тзв. хормона среће ствара у човеку осећања лакоће и полета, који су такође атрибути здравља

Још један песник **Луис Л. Хај**: у својој књизи „Мисли срца“ описује здравље као производ који настаје у сарадњи тела, душе и ума, на следећи начин:

„Наше тело је као и све остало у нашем животу, огледало наших унутрашњих мисли и уверења. Свака ћелија одговара на сваку боговетну мисао коју помислимо и сваку реч коју изустимо. Слушам поруке свога тела:

У овом свету сталних промена, одлучујем да будем флексибилан су сваком погледу. Вољан сам да мења себе и своја уверења да бих унапредио квалитет свог живота и света.

Моје тело ме воли без обзира како поступа са њим.

Моје тело ми шаље поруке које пажљиво слушам. Вољан сам да их примим и да учиним потребне исправке у свом понашању.

Своме телу дајем оно што му треба у сваком погледу да бих му вратио добро здравље. Позиван унутрашњу снагу кад год ми затреба. И тако јесте.

Добро здравље значи одсуство замора, добар апетит, лако падање у сан и буђење, добро памћење, добро расположење, прецизност мисли и делања, као и часност, скромност, захвалност и љубав.

Колико си здрав?

Моје тело, душа и ум здрав су тим: тело нам увек говори шта чинимо. Када нас тело опомиње блажим или јачим болом обично посегнемо за таблетама. Тиме уствари кажемо свом телу: „Умукни! Нећу да те слушам! Не говори ми ништа! Тако се не воли своје тело.

Када се јави бол или када осетите да нешто није у реду, седите мирно, затворите очи и пажљиво се запитајте: „Шта овим желиш да кажеш“? Сачекајте одговор неколико минута. Он може бити једноставан, као: „Иди спавај“. А може биси и јачи.

Ако желите да ваше тело буде здраво, неопходне је да будете део исцелитељског тима тела, душе и ума“.

Дидактика здравља **Добрице Ерића**

Без упоређивања нема учења. Крећући се по свету ђовек учи упоређујући познато са непознатим. Тако се учи и о здрављу. Као пример чудесне дидактике здравља може да послужи поезија Добрице Ерића у целини. Овде, је такав пример песма: “Бели голуб плућа” из збирке “Река с ружом римована”.

БЕЛИ ГОЛУБ ПЛУЋА

Бели голуб плућа гуче
у расцветалој крошњи груди

Где један цврчак радосно суче
бескрајни кончић крви што руди.

То гледаш сунце које изгрева
Ти гледаш дрво услед листања

А бели голуб теби пева
песму живота, песму дисања.

Ти идеш, пливаш, греш изнад кућа
И гледаш свет очима чарним

А бели голуб твојих плућа
маше крилима животодарним.

Та нежна крила твој живот носе
по живописној градини света

Кроз поља пуна сунца и росе
кроз доба снега и сунцокрета.

Да ти није плућних крила
Био би риба, био би стена

Био би дрво жељно априла
био би биљка безимена.

Овако ти си жив човек, соко
сам не можеш себи да се надивиш

Диши дубоко, диши високо
колико дишеш, толико живиш.

Здравље је природност човека и манифестује се чудесно великим бројем појава током живота. Манифестације здравља су: кретање, размножавање, сан, снага, ведрина и полет, радозналост и жеља за учењем и радом; склоност организма да ствара мисли и идеје, да ствара крв, телесне течности, кости и мишиће, да замењује новим изумрли епител... Једна од таквих природности и појава која значи здравље је дисање помоћу плућа и ткива. Ту основну природност, на којој почива живот човека описао је Добрица Ерић у својој песми: "Бели голуб плућа".

Свако ко трага за здрављем, ко жели да упорна ту тајну човековог организма, његово свакодневно стварање, одржање и унапређивање, нека се нагне над песмама Дорбице Ерића. Чак није потребно да се дубоко над њима замисли да би га пронашао, да би открио пут ка здрављу у лабиринту песникових мисли и стихова. Здравље се у песмама Добрице Ерића открива тако лако, као бисери од росе у трави која блиста на сунцу, као сјајне звезде на ведром небу, као жар на огњишту, испод одуваног пепела.

У поређењима, песник налази сличности између белог голуба и плућа, метафором још у самом наслову. На почетку песме, у првим стиховима, повезује плућа и срце у једно "бескрајним кончићем крви што руди" због животодавног кисеоника узетим из ваздуха у плућима, упоређујући плућа са голубом који гуче и лепета крлима и срце са цврчком који "радосно суче". Он је истовремено и Везалијус(2) И Гајтон(2).

Манифестација здравља какво је дисање песник назива "песмом живота". Живот се одвија у ритму махања крилима "белог голуба" која носе човека кроз свет до краја. Живот траје онолико дуго колико човек дубље дише. Таквим "дубоким и високим" дисањем организам се пуни кисеоником који је једна од основних сировина за производњу здравља, па се због тога осећа самопузданим толико да се сам себи диви...

Објашњење:

1. Везалијус: Андреас Везалиус (1514 – 1564), фламански анатом
2. Гајтон: савремени амерички физиолог

ШЕНОИНО ПРИВАТНО И ЈАВНО ЗДРАВЉЕ

Трагајући за здрављем стигох до песама Аугуст Шеное, познатог јужнословенског писца. Мало је људи који знају да је Аугуст Шеноа писао песме. Углавном је познат као писац романтичне прозе и историјског романа. Као представник романтизма, не само да добро опажа оно што описује, већ зна, порживљавајући свој и туђи живот, да опише и посебне ситуације, оне које се не уочавају, ненаметљиве и обичне као што је здравље. У овом случају, занимљиви су описи приватног и јавног живота и њихов значај за човека. Аугуст Шеноа, уз помоћ атрибута јавног и приватног живота, разјашњава појам јавног и приватног здравља. Њему је јасно где се у где се у свакодневном животу ствара здравље.

У економији живота, чија је основна сврха производња живота и здравља постоји низ могућност које треба искористити. Све је као разнобојно клупко околности и догађаја приватног и јавног живота. Када се мало боље размислиш, утисак је да се здравље ствара у теби, под утицајем околности и догађаја у два круга око тебе. Постоји мали и велики круг, као мали и велики свет: твоја породица и ти, мали су свет и свеколики свет око ње, као велики свет.

Модерне теорије промоције здравља, стварање здравља у појединцу и породици доводи се у везу са утицајем околине било да се из ње користе сировине за производњу здравља (храна, вода, ваздух, сунчева светлост), било да је реч о другим физичким, хемијским, биолошким и социјалним утицајима околине. У теорији здравља Створен је тзв. социо-еколошки модел здравља као објашњење које је од користи и лаицима и професионалцима да га искористе за одржање и унапређење здравља.

У њему, унутрашњи круг је оно што ти називаш – приватно, само твоје, лично, а спољашњи, око тог личног, у чијем средишту си ти, представља ужу и ширу околину, другим речима јавно, јавни простор, јавност. Унутрашњи круг испуњен је твојим животом и здрављем – посебно у оквиру породице када је имаш. Сваки човек има своје, лично здравље у оквиру свега оног што сматра својим, личним. Зато да би се боље снашао у вези с тим, замисли се и одреди шта је приватно, а шта јавно у твом животу, и где се јавно и приватно сусрећу и прожимају. На самом почетку, пођи од чињенице да је твоје здравље твоја приватна ствар. Чудно је једино, што си, када је здравље у питању, опуштен и равнодушан према њему, све док не почне да копни и да нестаје.

Као што поменух, приватно значи нешто што се само тебе тиче, лично, што само теби припада, или што сам, у оквиру сопствених могућности, производиш само за себе. Приватно је нешто што је најдрагоценије, јер припада само теби и што се себично чува од других. Такво је здравље и твој приватни живот. Приватно значи и домаће кућно, брак, породица, жена и деца, кућа и имање. Када је реч о здрављу, оно може бити и одбрана и заштита од јавног, и броба супротности између мужа и жене, родитеља и деце, старих или младих, религиозног и атеизма, неверства и оданости. Приватни живот је твоја тајна када је он у супротности са јавношћу, коју чуваш брижљиво до гроба и не повераваш је ни најближем. Твоја душа је твоја приватна ствар, непоновљива и јединствена, само теби својствена.

Све што је побројано и још много тога што није побројано, у кључујући у све то и тебе, испуњава, на почетку поменути, унутрешњи круг у коме се непрекидно ствара живот и здравље. А ја бих, да би било јасније, позвао у помоћ песника и његову идеју о приватном и јавном. Он је тако одделио приватно о јавног да је за њега приватно – рај, а јавно – пакао.

**

У својој песми „Рај и пакао“ Аугуст Шеноа описује свет око себе који поистовећује са јавношћу, осећајући га као опасност, непријатељска и ђаволска, који га спутава и ограничава и из којег сваког дана бежи својој кући милој деци и њиховом загрљају.

У песми са сличном темом „Мој штит“ песник појашњава разлику између приватног и јавног, певајући:

Широм света, брате драги,
Пуне трња наћ ћеш путе,
А крај пута вребају те
Засједнице змије љуте.

Широм света, брате драги,
Бјесни бура, брује громи,
Смјелу орлу изненада
С неба стрела крила ломи.

Песме које поменух су пуне метафора. Посустајући на том путу, где је осетио отров змије, где је био изложен громовима и олуји, разним догађајима јавног који га узмениравају, нервирају и убијају му вољу на живот, жури у окриље своје породице, „у месташце мило“, тихо, где му се смеше жена и рођена ћерка и синчић. Песник осећа да му од јавног прети опасност по живот и здравље, па излаз и спас тражи и налази подмећући штит приватног живота у своме дому окружен најмилијима.

Многи мушкарци, посебно запошљени, скоро да немају приватни живот или га запостављају задобијајући поремећаје здравља због неудобног живота. Песник, уверен у успех у борби противу штених утицаја ђаволског јавног, на крају песме „Мој штит“ пева о улози породице у производњи живота и здравља као о рецепту са драгоценим леком.

Ту је мени силан запис
Проти змији, грома, стријели,
То су моје златне звезде,
То ми ране срца цјели.

А када прође дан и песник крене на починак и када му се „к санку веће сложе“, он се свему што му се догодило током даа јавном животу смеје – и моли „штити штит мој, добри Боже“.

Тако уз помоћ песника, када је реч о приватном, где у економији живота и здравља највећи значај имају породица, брак и деца, долазимо до идеје да је то штит, од свега што нам прети у јавном, који морамо пажљиво чувати, неговати и ојачавати сваког дана до краја.

Милитин Бојић

У детињству деца желе да се осећају као одрасли, у пубертету започињу да се тако и понашају, па тако започињу и са пушењем дувана, употребом алкохолних пића па и дроге имитирајући своје родитеље.

Када упитате пубертетлију колико има година он увек каже да има више, јер му се чини да је тако компетентнији за живот, као да је одрасли. Другим речима све што виде и чују у својој околини, пубертетлије би хтеле да испробају.

То је њихова природа.

Постоје многи професионалци који су склони да појаве у пубертету дечака и девојчица проглашавају нездрављем – болестима. Изузимајући неке појаве, организам младића и девојке у пубертету је моћан генератор здравља из кога здравље врца као милиони светлих искрица. Посебно је велики потенцијал менталног и душевног здравља на коме почива свеукупни развој и здравствени напредак младића и девојке.

Најбоље је природу младости одсликао Милутин Бојић у свој песми „Младост“.

Ево како он о њој пева:

„Ја знам само хоћу, али не знам шта хоћу,
Стотину бих ствари у један мах хтео,
Бежао бих у свет тражио самоћу
И кад бих могао на небо бих се пео

.....

Та младост што буја неког циља тражи,
Хтела би из душе, из срца, из груди,
Чак и бол би хтела, кад је бол раздражи
Да се троши, крши, и бесни и луди.

Полазећи од овакве психолошке анализе младости, родитељи и наставници требало би да добро упознају душу и младалачку природу како би енергију младих, огромну енергију која настаје у њиховом развоју окрену у сврсисходном смеру.

Млади траже, налазе, пробају и бирају и изабраће у животу оно што им је најпривлачније. У већини случајева то ће бити оно, што су и њихови одрасли, родитељи у кући и наставници у школи бирали и одабрали. У таквом случају придиковање, забране одраслих и моралисање наставника у школи неће допринети добру, већ доследно понашање одраслих сходно ономе шта траже од својих потомака.

Песник **Бранислав Петровић** каже да је задивљен људским телом, посебно говором, који је такође манифестација здрављу и могућности да речима даје поруке другима, обичним људима који га окружују. Бавећи се обичним стварима у свакодневици, пева о здрављу - срца..

Дивећи се животу, песник наслућује да дуг живот не може бити без здравог срца. Песник је задивљен толиком ревношћу, одговорношћу и издржљивошћу срца..

У својој песми "Срце" он овако пева:

"Мени је све јасно у вези са Срцем сем једног малог оволицког питања: Шта је то што њега гони на праћакање без одмора, каква то сила командује његовим ритмичким покретима

тика така тика така, није ли то нека његова властита свест неки његов властити циљ који је завештан негде дубоко дубоко много дубље од човека?"

И завршава такву упитаност тако што тера и читаоце да се над тим питањем замисле и истражују срце, откривајући колико оно може, шта воли и шта му смета.

Дали ви можете дати одговор на ту упитаност песника који тражи истину о живота и његове основе. Ја бих се усудио да кажем да је та "сила која командује ...ритмичким покретима" и тера срце да тиктакће - ЗДРАВЉЕ.

То ја та енергија, самостварајућа, генетским програмом усађена и дубоко закопана у генима протоплазме живих бића која претходише човеку, у генима у којима постоји запис о дужини живота и који командују производњом живота и здравља у свакодневици.

У неким индијским књигама записано је да живот траје онолико дуго колико дуго срце куца. Равно броју срчаних откуцаја и ни трен више. Ако се не може тај број повећати немојте га смањивати, ни случајно ни намерно. Не заустављајте срце, помогните животу да траје.

Једна од могућности да продужите живот је да разредите откуцаје срца. Тако би се створиле могућности да срце предахне, да се његов продужи, а тако и дужина живота. Спортским активностима се може успорити рад срца.

Идеје о здрављу у приповетци

"Прва бразда" **Милована Глишића**

У трагању за здрављем прелиставање и читање књига открива како су писци идеју о здрављу описивали у њима. Зато би било најбоље, за почетак, узети књиге писаца реалиста и који најбоље пишу српским језиком, јер идеју о здрављу јасно и разумљиво описују и приказују. Има таквих писаца реалиста код нас који су посебну пажњу поклонили описивању живота људи на селу. На селу се јдноставније живи па су у животу сељака многе идеје и појаве у животу јасније уочавају и испољавају. А и идеје о здрављу су присутније у свакодневици, јер од здравља сељака умногоме зависи економија сеоског домаћинства.

Када се сељак разболи и постане неспособан за рад наступи криза у економији његовог живота и живота његове породице. Зато је погодно да се у таквој литератури траже и проналазе идеје о здрављу. Таква литература је приповетка "Прва бразда" Милована Глишића писца, творца српске реалистичке приповетке.

Када се праве анализе здравственог стања становништва пажљиви аналитичари настоје да уоче разлике у здравственом стању између сељака и грађана. И често се дођу до закључка да је становништво на селу крепкије, посебно када се ради о менталном здрављу, иако живи у неповољнијим условима живота. Када је реч о идеји о здрављу у приповеткама Милована Глишића, у којима се описује живот српског сељака у последњим деценијама XIX века, она се може у њима открити и због једне важне чињенице да је, како је писао Јован Скерлић о Миловану Глишићу он "човек са села и од села. Варош му се није допадала, изгледала му је као једна јама где гамижу бирократи и зеленаши, као паучина где пауци вребају мушице са села". Могао је због тога Милован Глишић бити и пристрасан у описивању живота сељака и предности живота на селу у односу на живот грађана, али то не умањује могућност да у његовим приповеткама трагамо за идејама о здрављу.

Када је реч о трагању за идејама здравља у књигама треба узети у обзир и време у којем су оне писане. Сходно променама друштвених прилика, и стању културе и опште просвећености, нарочито писмености, мењала се и идеја о здрављу код народа. Милован Глишић је писао у време када су се Србијом шириле идеје Светозара Марковића. Основни смисао тих идеја, или боље рећи једног социјалистичког покрета у Србији састојао се у томе да напредак народа треба тражити у будућности а не у прошлости која почива на уздрманим темељима традиција и заосталости, јер оне су тег који вуче српски народ уназад. У таквом времену је настала приповетка "Прва бразда" која је предмет овог разматрања.

Када је реч о времену у којем је настала приповетка Милована Глишића "Прва бразда" оно је било тешко, посебно на селу. Било је то време ратова у коме су многи мушкарци прерано губули животе остављајући имање, кућу и децу жени која је морала да се бори за опстанак и преживљање. Опстанак и преживљавање српског народа у таквим ситуацијама зависили су од жилавости и отпорности према свему што би га снашло. А шта су жилавост и отпроност, ако нису манифестације здравља. У таквој ситуацији, инокосна жена се морала уздати у бога, здравље и солидарност других људи у селу, пре свега родбине, али и комшија. Биле су то основе на којима је почивала економија српског домаћинства сеамдесетих, осамдесетих година XIX века, социјални капитал многобројних и бројних српских породичних задруга по селима широм Србије.

Када је реч о идејама о здрављу и приповетци "Прва бразда" Милована Глишића, у њој се налазе идеје о неколико димензија здравља, посебно димензије духовног и социјалног здравља.

У првом делу приповетке Глишић описује једну крепку и поштену сељанку Миону која живи у својој кући сама као удовица. Њен муж Сибин о чијој се куражи и јунаштву причало по селу погинуо је у рату. "Сеоску кућу не може задесити грђа несрећа него кад остане без мушке главе", описује Милован Глишић ситуацију у којој се нашла Миона и њено домаћинство које су сачињавали, поред ње и троје сирочади: "два синчића и једна кћи", сви једно другом до увета. Иако у тешкој ситуацији Миона је остала одана Сибину и породичним дужностима, рекло би се оданија и од Пенелопе, јер јој се чинило да ће однекуда наићи покојни Сибин и да би она тада требало да му положи рачуне о свему што се догађа у у кући. Зато је радила најтеже послове на имању не хтевши да се преуда, како су то многе удовице у селу учиниле.

Једино је рачунала на помоћ Сибинове браће и братанаца који су сви били вредни, отресити, добродушни људи. Уз лични самопрегор и њихову несебичну помоћ она је успевала да подиже децу и да спречи да кућа остане пуста.

У другом делу приповетке "Прва бразда" Милован Глишић описује живот у Миониној кући. Молећи се богу и уздајући су увек у њега и у здравље она чува кућу, подиже децу и ради на имању. Деца су јој здрава, весела, разборита и вредна. И поред свега што постиже у животу она је незадовољна и хоће више, зато планира шта ће даље. Пред њом је амбициозан животни план: школоваће децу желећи тако да оствари жељу покојног Сибина. Она напредак види у знању када каже: "Нећу да ми деца буду слепа код очију", иако школовањем деце ризикује да остане сама у кући и на имању. Све то време њу не напушта нада у успешан подухват нејног подухвата.

У послењем делу приповетке "Прва бразда" Милован Глишић описује Мионину срећу. Њој полазе на очи сузе радоснице "и смеје јој се" док гледа како јој је најстарији син Огњен већ толико одрастао да може сам орати њиву. Чак се не усуђује да му придржи плуг, јер осећа да би га повредила у његовој толикој осамостаљености да може да ради и најтеже послове. Нада, и вера у бога и здравље је на напушта никако и она допушта себи да планира да ће Огњена, зрелог момка "Још годину, две...оженити - ако бога да!" па ће тако и њена кућа пропевати, јер ће после толико година опет имати у њој мушку главу.

Имајући у виду циљ постављен на почетку да се трагањем за здрављем открије идеја о здрављу у приповетци "Прва бразда" Милована Глишића, он је у потпуности остварен. Анализом појмова у штиву о коме је реч, који су посебно обележени, поменути приповетка обилује различитим манифестацијама здравља, како духовног (поштење, кураж, јунаштво, вредноћа, добродушност, сампрегорност, несебичност, молитва, нада, вера) тако и социјалног(осамостаљеност, сарадња са другима у околини,), менталног(разборитост, отреситост), емоционалног(срећа, сузе радоснице, веселост, смех, пропевати) и физичког(жилавост, отпорност, крепкост, зрелост и снага).

У економији сеоског живота, сучељеног са осујећењима и оскудицама сваке врсте, могуће је уз помоћ здравља живети лакше и остварити животне планове. Ако се узме у обзир да је у приповетки "Прва бразда" описан мукотрпни живот сеоске удовице у склопу онога што се зове мукотрпни живот сељака онда се долази до закључка да се здравље може остварити и у тешким условима живота када је оно главни ослонац и покретач живота. Стога је, у народним обичајима и молитвама оно увек спрегнуто са животом као услов како преживљавања и опстанка тако и сваког напретка и животне среће.

Трагање за здрављем ишло би у погрешном правцу ако не би било усмерено на књижевност **Иве Андрића**. У својој књизи „Ex ponto“ Иво Андрић је посветио пажњу здрављу имајући у виду, поред осталог, да је оно трајна појава у човеку.

Ево како он описује здравље у себи:

„Тједни, мјесеци су ми прошли свијетли и мирни.

Једноставан живот мо је чинио весеље, а само гibaње мишића, тетива и зглобова испуњавало ме задовољством. Лежао сам сате и сате го на врелом пијеску, осјећао сам како мој пут мирише оним неодређеним мирисом који даје здраво људско тијело на сунцу.

Тада сам ходио свјеж, крепак и бесан, газећи сјене пред собом, док се душа у мени разљевала као сјајне, мирне воде у ноћи. (Божанствене су насмијане снаге, линије и ритми човечијег тијела!). Све је у мени било јасно, једноставно и велико као што је сјај неба, хук вјетра и пу облака; без сумња, без сврхе, без гласа, питања“.

Његов опис здравља садржи реч и синтагме који могу бизи допринос речнику здравља. Да их побројим:

- свитле и мирне недеље и месеци,
- веселе,
- кретање (мишића, тетива и зглобова),
- задовољство,
- неодређен (мирис пути здарвог људског тела),
- свежина,

- крепкост,
- бесан (стање супротно сањивости),
- мирноћа душе (попут мирне воде),
- божанствене су насмијане снаге, линије и ритми човечијег тијела (здравље је божанствено, савршно осећање доброг у телу),
- јасновидост.
- једноставност,
- велико (здравље је највеће као космос и природа),
- тело се не осећа (нез сумње, сврхе, гласа и питања).

Борислав Пекић се бави здрављем у једном контроверзном запису у свом дневнику: „Среда, 16. септембар 1983. године“, и то на следећи начин:

„БЕСНИЛО“ КАО СИМПТОМ ЗДРАВЉА

„Беснило је природна последица силаска са Арга духа, напуштање пловидбе по право златно руно. Беснило је болест нашег „пута“, дакле уопште није болест већ усавршени облик нашег здравља, где је непознато једино докле ћемо у том усавршавању отићи. (Претпостављам наиме да ће нас неко у међувремену убити). Његови други симптоми, дакле симптоми нашег здравља су Кафкина отуђеност, Марксова отуђеност, Камијева апсурдност, Лајбницов космички оптимизам, астронаутички утопизам, материјалистички футуризам, итд. Изабрали смо беснило и сад дабогме не остаје ништа друго него да беснимо. Напуштање природе (у себи, и ван себе, клиничка је слика, анамнеза нашег наопаког здравља. А моја књига Беснило ... слика је то и мог властитог беснила, мог здравља“.

Алберт Ками, у својој књизи „Први човек“ такође се бави здрављем као осећањем снаге и ликовања, које су у њему произвели снажни чиниоци споља – бучни поамни ветар. Ево одломка из поменутог дела са описом здравља:

„Али највеличанственији дани били су ветровити дани... У такве дане децачи би потрчали ка најближим палмама, под којим је увек лежало дугачко сасушено грање. Састругали би са доњег краја гране све што боде да би је молгли држати двома рукама. Онда би се вукући гране за собом трком вратили на терасу... Требало је попети се на терасу усправити палмино грање и окренути леђа ветру. Ухватили би чврсто, суве, шуштаве гране, телом их заклањајући од вбетра, па ни се нагло окренули. Гране би се одједном приљубиле уз њих, па су удисали прашњав, сламнат мирис. Игра се сатојала у томе да се напредује насупрот ветру, дижући гране све више и више. Победник би био онај који би успео да стигне до краја терасе а да му ветар не истргне грану из руке, па да остане на ногама, с граном сасвим подигнутом у вис, тела ослоњеног на напред иструрену ногу, што дуже се победоносно опирајући поамној силини ветра. Усправљен тако над парком и шумом умаласаног дрвећа, под небом којим су пуном брзином пролетали огромни облаци. Жак је тада осећао како му се ветар сто долеће с другог краја земље слива низ грану у руке и испуњава га неком снагом и ликовањем, те је непрестано кликтао све док му руке и рамена не би клонули од напора, па би најпосле испунио грану, коју би ветар намах однео заједно сњеговим кликтањем. А увече, када би изнемогао легао, у тишини собе у којој му је мати спавала тихим својим лаким сном, у себи слушао брфујање бучног, поамног ветра, који ће волети целог живота“.

III

Велика је могућност учења о здрављу удубљивањем у књижевност. Маштовитост, интуиција и креативност писаца омогућавају да се дође до речника здравља и да се уз помоћ појмова здравље боље објасни и разуме. У крајњем случају да се квалитетније одреди и дефинише здравље.

У Рајцу, маја месеца 11. године Др Петар Пауновић, учитељ здравља

Литература:

1. Тин Ујевић: Опојност ума, стр. 451., Аугуст Цесарец, Загреб 1986.
2. Тин Ујевић, Пјесме, стр. 14. Аугуст Цесарец, Загреб 1986.
3. Борислав Пекић: Дневник, Среда, 16. септембар 1983. године
4. Бранислав Петровић: Предосећање будућности, Београд 1973.
5. Милован Глишић: Глава шећера, Политика, Београд 2005.
6. Јован Скерлић: Милован Глишић, Епоха реализма, Нолит, Београд 1966.
7. Јован Скерлић: Историја нове српске књижевности, Просвета Београд 1967.
8. Алберт Ками: Први човек, Матица Српска, Нови Сад 1994. године
9. Иво Андрић: Ех ponto, Београд, 1981.

ПРЕДВОРЈЕ

Проф. др Небојша Ранђеловић

Редовни професор Правног факултета универзитета у Нишу

НЕГАТИВНО СЕЋАЊЕ ИЛИ СКРИВАНЕ И ЗАБОРАВЉЕНЕ ИСТИНЕ

Када се помене аутор Владимир Вучковић из Ниша, уобичајена асоцијација нас води ка приповедачу српског југа у збиркама прича од којих је једна, „Турски аманет“ награђена скромном наградом Светосавски печат на Светосавском сајму књига у Нишу. Касније, две нове збирке, „Нишке приче“ и „Заплањске приче“ враћају сећање на заборављене ликове или догађаје стално запостављаног и потцењиваног југа Србије. А сећање је можда и најважније за народ који је изгубио духовну вертикалу, запоставио прошлост и напустио традицију.

Управо о томе говори и роман Владимира Вучковића „Врана у пауновом перју“ (издање Службеног гласника), који слика Ниш и југ Србије у време славних ослободилачких ратова 1878. године које је водила, тада још увек нејака Војска Кнежевине Србије. Роман доноси и другачију слику краља Милана Обреновића у вртлогу догађаја и односа са великим силама, посебно Русије, чији је утицај на Балкану увек био пресудан. Кнез, а касније и краљ Милан, представљен је као владар и државник, али и као човек који се заљубљује у једну раскошну лепотицу која се појавила из тек ослобођеног Ниша, као да је доспела из непрегледних прашума људских страхова.

Владимир Вучковић је још 2014. године објавио књигу „Стара Србија и Македонија – ослобођење и уређење“, у којој је објаснио главне, можда и суштинске разлоге губљења правног суверенитета Србије над тим најстаријим немањинским просторима. У сложеним односима великих сила, у чијим се интересним мрежама Србија слабо сналазила, приказан је период од ослобођења 1912. године, преко објашњавања разлога стварања албанске државе, па до уклапања ових крајева у нову државу Срба, Хрвата и Словенаца, што је практично значило губљење државног идентитета Краљевине Србије и поништавања Старе Србије као географског појма.

Скоро неопажено је промакла и монографска студија Владимира Вучковића „Ниш у Другом светском рату – из тајних архива УДБ“. На посебно питање откуд суптилни писац у заборављеној историји Ниша, одговор је да се ради и о плодном писцу из области историје државе и права (доктору правних наука и доценту на Академији за националну безбедност у Београду).

У монографској студији „Ниш у Другом светском рату“, аутор даје слику Ниша у Другом светском рату кроз анализу широког спектра докумената, до сада недоступних, поткрепљених и необјављеним документима из приватних архива потомака главних представника ЈНП „Збор“ Димитрија Љотића који је у Нишу био изузетно јак током окупације 1941-1944. године. Као снажна подршка у овом раду послужили су и „Мемоари“ Мирка Живановића, управника Специјалне полиције у Нишу за време Другог светског рата. Управо је једна од порука ове монографске студије и указивање на штетне последице рехабилитације Мирка Живановића који је био део нацистичког војно-полицијског управног апарата у Нишу, директно повезаног са Миланом Недићем. Монографска студија је и скроман доказ учешћа Недићевог апарата у холокаусту, односно, ликвидацији целокупне јеврејске заједнице Ниша. Специјална полиција која је била под директним контролом Милана Недића заједно са нацистичком војском извршила је овај сраман злочин у Нишу. У последње време, Мирко Живановић се представља као велики

интелектуалац, сликар и борац за опстанак српског народа на југу Србије. Монографска студија даје праву истину о томе.

У документима се, уз стање у окупираном граду и околини, даје и слика односа окупационих власти и домаће администрације према покретима отпора (Равногорском и комунистичко-партизанском), као и стање у овом делу Србије од окупације 1941. године, па до ослобођења од стране совјетске комунистичке армије. На дискретан начин, отвара се и тема каснијих, неистражених злочина југословенских комуниста-партизана, спровођених по револуционарној правди, без суда и пресуда према животима и имовини целокупног грађанског друштва у тадашњем Нишу.

У монографској студији може се наћи и мало другачија слика о деловању комуниста-партизана и Равногорског покрета у Нишу, као два покрета отпора против којих је био усмерен цео немачки и бугарски окупациони војно-полицијски апарат, потпомогнут Недићевом и Љотићевом административно-војном управом. Монографска студија је доживела и издање на енглеском језику.

БРАК

Иса је стално живела у Нишкој тврђави. У зрелим годинама, када се некадашња њена лепота само назирала, испуштала је крике очаја, налик птичуринама из мрака. Мувала се по остацима турских барутана или запуштеним римским и византијским подземним просторијама. Ту је и спавала, умотана у стару и поцепану ћебад или остатке изношених, а заборављених капута и војничких шињела. Тешко је говорила, али није била потпуно глувонема. Када се човек напрегне, могао је да разуме шта је хтела да каже.

Прешла је у Тврђаву некако неприметно, слично гоњеној животињи која је успела да завара потеру бесних ловаца и чопора ухрањених паса и склони се без икаквих трагова. Некада је живела на Палилули у срећној породици.

Никако није разумела то изненадно време, када се у људима све сломи, постану безбожне душе хладног срца, окренуте себи, сурове за околину и своје најближе, када их потпуно обузме и савлада безумље, па изгазе све оно што их је до тада чинило људима.

Њен отац је био један од таквих, рано је постао пијаница и време је проводио око Железничке станице. Нико није могао да објасни како се толико предао алкохолу. Спавао је у старим вагонима или на клупама, одакле су га терали и тукли. Мајка је најпре чистила по богатијим кућама, али је касније нестала без трага. Никоме се није јављала. Отац је говорио да је отишла у Немачку да ради и још више се пропио. Закрвављених очију, називао је курвом, која је због другог мушкарца све оставила и побегла. Почео је да краде, па су га испребијаног проналазили по граду.

Иси је време пролазило у ништавилу и празнини.

На крају, њен отац је продао и малу уџерицу са великим плацем на Палилули неком набуситом и злокобном младом човеку који је ту намеравао да гради зграде за становање. Возио је велики, црни џип из кога је трештала музика Светлане Цеце Ражнатовић. „Злокобни“ је певушио и прстима додиривао ланац са огромним златним крстом око дебелог, истетовираног врата.

Тако је нестала још једна кућа старог Ниша, само се угасила, као и породица која је ту вековима живела.

„Јелисавета, добићемо стан, велики и простран, живећемо лепше“, једва је изговарао Исин отац, изнемогао и смежуран од алкохола. До његове свести уопште није допирало да је она имала троје деце и да су сва морала у Дом за сирочад.

После тога, Иса их никада и нигде није помињала, као да нису ни постојала.

„Ко им је отац?“, питао је сликар, код кога је стално долазила у атеље у Тврђави. Тај атеље представљао је оазу културе у граду који је полако тонуо у језиви примитивизам. Почињале су деведесете, ломови у људима, породицама, друштву и држави.

Иса је сликару руком показивала да пође за њом. Он је послушно кретао. Долазила је до мравињака, брзо подизала сукњу и без размишљања, голотињом седала на мраве.

„Да ли знаш који ме је мрав ујео?“, питала је, тешко изговарајући речи. Сликар је посматрао, прилично зачуђен. Одмахивао је главом.

„Е, тако не знам и за децу“, дуго јој је требало да каже.

Иса је давала свима. Само је узимала стари новац и трпала у набијени новчаник. Хвалила се и показивала новац који ништа није вредео. Осећај пуног новчаника за њу је био врхунски. Отварала га је важно, као да је нешто тражила, док су јој очи сијале.

Целог живота, око ње су се вртили пропали и несрећни људи.

Један од њих, Апић, био је редован. Привремено пуштен из Психијатријске болнице у Топоници, веровао је да је био излечен. Тако је говорио Иси, пратећи је по Тврђави као пас, очекујући мрвице од њеног оронулог тела.

Једног дана, Апић се појавио у плавом оделу, са плавим ципелама.

„Одакле ти, Апићу?“, питали су га из друштва које се окупљало код сликара. Веровали су да неће бити део гомиле која је урлала по митинзима ако слушају Хаустор, Прљаво Казалиште, Азру, Галију, Кербер, Влатка Стефановског, Арсена Дедића и Рибљу Чорбу. Дорис Драговић су слушали у еротском заносу, а Акија Рахимовског сматрали својим, Нишлијом. Тада су искључиво пили бело вино „Клисура“, из подрума Сићево. У почетку чисто, а касније су додавали соду из сифона. Када много попију, пуштали су Guns&Roses и Gery Moore. Тада су нагло прелазили на нишко црвено вино „Калча“. Апић их је посматрао зачуђено као да нису нормални. Невољно, подизао је плави сако и поносно показивао чак и плави каиш.

„Све у истој боји“, одговарао је задовољно. Касније, када је и он попио, причао је о својим повременим одласцима код једне младе удовице на Пантелеју. На крају, из ормана је узео одело њеног покојног супруга, пробао и одушевио се. А она је плакала од среће и грлила Апића, мислећи да је њен муж васкрсао.

Апић је из принципа пио само Нишко пиво.

Као млађи био је познати боксер, тренирао је и такмичио се у „Радничком“, али се пропио и све прокоцкао. Сада је свакога дана, увек изнервиран и напет, ударао песницом у зид, показујући некадашњу боксерску вештину.

„Раднички је био првак Југославије у боксу. Мене је тренирао највећи од свих, Томислав Келава из Осијека“, задихан, брзо је изговарао у паузама удараца.

„Када је дошао у Ниш, Келаву су носили на раменима кроз цео град, а иза њега шпорет који су му купили да се не смрзне“, објашњавао је, мало смиреније као да се то јуче дешавало.

Друштво га је заинтересовано посматрало, а сликар му је наливао ракију. Није било више ниједне флаше Нишког пива. Апић је испијао и сав ознојен скидао сако и кошуљу, остајући само у боксерској мајици.

„Као мали, гледао сам како је Драгиша Станковић „Челик“ претукао Мату Парлова, на чувеном мечу, овде, на Летњој позорници у Тврђави. На крају, Парлов је проглашен победником, али је то била неправда. Неправдааааа!“, истрчавао је из атељеа и јурио по Тврђави, млатарајући рукама.

Враћао се сав мокар од зноја, црвен у лицу и седао уз чашицу.

Нагло је устајао и рецитовао као на часу у школи.

„Миша Миливојевић, Љуба Јанковић, Бошко Станковић, Павловић, Живадиновић, Лазаревић – Пицика, Јане Бахтијаревић, Муса Циганин, Шемси Азири и Ћамиљ Пајазити, то је био тим Радничког, непобедив“, настављао је као да уопште није ни прекидао.

„Највише ме је тукао Љуба Бандоглави, њему нисам могао ништа“, испрекидано је додавао Апић, уплашен, као да ће се однекуд појавити Бандоглави. Док је говорио, стално се окретао, не би ли угледао Ису која је одавно отишла у град. Причала је да јој је највише недостајало купање. Волела је да се купа само када је била у циклусу, тада јој се вода сливала и односила крв која је из ње излазила. Користила је само прашак „Биљана“, нико није знао зашто. А она је тај прашак тражила по граду и чекала редове.

„Лековит је“, одговарала је када би је питали.

Апић је некада радио у Електронској индустрији и догурао до места пословође. Крајем осамдесетих, прочуо се и по томе што је организовао синдикалне одласке

жена у куповину у Истанбул. Шушкало се да су се те куповине претварале у отворену проституцију поштених жена, али се о томе у почетку ћутало. Али, као што вода процури и кроз камен, тако се и речи споро крећу, па се прочуло и за ове Апићеве акције. Жене су почеле да долазе из Истанбула са много више новца него што су понеле. Апић је умало био ухапшен, али се провукао само са отказом. Када је ово причао сликару, овај је замишљено ћутао. Размишљао је о тим Апићевим пословним идејама. Набораног чела, после неколико чашица, сликар је изговарао нешто што Апић није разумео.

„Нико у Србији није умео да препозна промене у свету после пада Берлинског зида, а ми смо требали први то да увидимо и прилагодимо се, имамо најстарију демократску традицију и државничку идеју, требало је да учимо друге како се то ради. Изгледа да су се власти дочепали погрешни људи и одвели народ и земљу у погрешном правцу. То што си ти, Апићу, водио жене у Истанбул, то је само требало да буде почетак културне, духовне, економске и политичке револуције коју је тада, почетком деведесетих, требало до краја извести у Србији“, завршавао је сликар.

Апић је почињао да се осмехује и сетио се својих речи на посебном састанку „Радничког савета“ Електронске индустрије.

„Људи, па то је одличан посао, сви задовољни, и жене и Турци! Видите да нам се земља распада, овакви послови су будућност!“, причао је Апић, док су га на састанку посматрали хладним или уплашеним погледима.

Када је истеран с посла, толико се пропио да је завршио у Психијатријској болници.

„Алкохол и боксерски ударци у главу, уништили су Апића“, говорили су остали болесници, сажаљиво посматрајући пропалог боксера.

Од тада, прошло је много времена. Апић је живео само за алкохол и стално су га враћали у Болницу.

Када је пронашао Ису није се више одвајао од ње. Све више времена проводио је у Тврђави.

Највише код сликара.

У паузама рада, сликар их је лечио. Лењиром им је мерио длан, обележавао линијом површину и ту цртао разне фигурице. Преко тога је увијао крпу.

„Недељу дана немој да скидаш“, говорио је озбиљним, лекарским гласом. Они су га слушали и веровали да су излечени.

Тог лета, Апић је стално држао Ису за руку.

„Од сада је само моја, ко је додирне, проћи ће овако“, претио је и безумно трескао песницом у зид. Сви су се склањали, плашили се Апића, само се Иса задивљено церила. Никога више није хтела. Бежала је и од својих најближих пријатељица, Мицке и Јеце, које су је тражиле по Тврђави, покушавајући да је наговоре да се врати на стари посао. Крила се у римским подземним ходницима или код сликара у атељеу.

Почетком деведесетих, када је криза била најтежа, хлеб коштао неколико милијарди динара, сликар их је венчао.

Одлучио је да то учини сам, убедио их је да им није требала ни црква, нити општина.

„Да ли ти, Апићу, узимаш Ису за жену?“, питао је важно сликар. Апић је ћутао као заливен. Сликара је поновио. Иса је почињала да плаче, а Апић је вриштао, да је цела Тврђава одјекивала.

„Дааа!“.

Излазио је из атељеа и мутних очију трчао око великог стабла липе. Једва су га смиривали.

„Да ли ти, Иса, узимаш овог Апића за мужа?“

„Да!“, крштала је искиданим и болним гласом.

Сликар је износио ракију, пио и говорио да уметност више нема никаквог смисла. Раздирало га је што је признања добијао одасвуд, а само не из свог града, где су га сматрали неозбиљним, будалом и алкохоличарем. А он је завршио Академију у класи Љубице Сокић, учио сликање у Италији и Француској, био познат по сликању мртве природе, пејзажа, а посебно уметничких портрета. Незадовољног израза, театрално је отварао Нишко пиво и додавао Апићу.

„Једна слика кошта неколико милијарди динара, а тај новац већ увече ништа не вреди“, чуо се његов глас, док је покушавао да извади чеп из нове боце вина „Калча“.

„Суштина живота је само у браку, а доказ за то су Иса и Апић“, изговарао је сликар после дуже паузе, клањајући се младенцима.

„Не обраћајте пажњу на друге људе, нити водите рачуна о томе шта вам кажу, живите свој живот, како најбоље умете и знате! Макар и овде, у Тврђави. Пратите себе и у себи волите оно што јесте, без обзира на било чије мишљење. То је суштинска слобода човековог постојања. Ови што вас проклињу или мрзе, оговарају, нека за вас буду само случајни људи, предмети који заузимају простор!“, говорио је сликар, не обраћајући пажњу да ли га уопште разумеју.

„То куме!“, драо се Апић и најаче ударао песницом у зид.

Са Исом је пио данима, а тог лета спавали су на клупама у Тврђави. Време никада није било лепше и пријатније.

„Ово је можда најтоплије лето од рођења цара Константина до данас“, чули су сликарев глас.

Касније, када је већ и топла јесен пролазила, уселили су се у стару турску барутану, близу византијског лагуна, недалеко од споменика краљу Милану Обреновићу. Ту им се највише свиђало. Смењивале су се дубока помрачина и одсјаји месечине.

Заједно су спавали и пили. Брзо их је хватало пиће, као канџама, остајали су укочени од само неколико чашица.

Следеће зиме, заједно су се смрзли, потпуно пијани.

Умрли су загрљени, увијени у стари, поцепани јорган.

Поред њих, остала је нераспакована кутија прашка „Биљана“ и неколико флаша Нишког пива.

На зиду, између прастарих, глатких каменова које су постављали Келти, сређивали Римљани, српскословенска, варварска племена рушила, а поново дограђивали Византинци, Турци, па чак и Немци, остала је да виси слика. Свadbени поклон. То је била једина слика која се Апићу и Иси свиђала у целом атељеу. На платну су се лепо виделе две бубамаре како воде љубав. Увек су запањено посматрали то платно, као да гледају најужбудљивији филм.

„Нису то две бубамаре, Апићу! То су бубамарац и бубамара, запамти!“, објашњавао је сликар сваки пут.

„Волим идеју на сликама“, понављао је Апић нечију реченицу коју је чуо ко зна где.

БЕСМИСЛЕНИ ЉУДИ

Усхићење наших нада сувише обично убије,
црна меланхолија бесмислених људи.
Топле осмехе претварају у таму,
не знајући да духовна пустош
гаси укочене погледе
некадашње узаврелости безбрижних душа,
што и не сањају крик безнађа.
Непомућена ништавост влада нама,
опијеност осенченом радошћу,
природни занос нестаје
у неумитној судбини свирепих осмеха,
бесмислених људи.
Неозлеђени смо заувек,
безначајни за свет око нас,
унутрашња ватра је угашена,
ропска душа растопљена,
узвишено преображење одавно чека беспомоћне.
Суштина наше стварности је
зверски сатанизам моћних,
прекрасна игра њихове бестидности нема краја.
Отменост, умилност и љупкост
привлачи и узбуђује слабе,
надмоћ чулности привремено прија.
Неухватљивост мисли може победити
незамисливост наших бледих страхова,
постаћемо несавршеност људске повезаности
све до коначне побуна савести.

НЕПОТРЕБНА ЉУБАВ

Унутрашња узнемиреност је бог душе,
смирује се у немоћном разуму,
умире у напуштености замишљених сенки,
бесмислено уроњена у бесконачност твојих руку.
Узаврелост таквог бића рађа подсмех умирању,
док бескрајна напетост погледа
убија незадрживу енергију
бледе свести о животу.

Затворен у кавез сопствених страсти,
осећам буђење бунила бола.
Провиђење из најдубљег дна бића
уноси мисао о замршеном постојању
непотребне љубави.
Неограничена патња притиска ум,
нестају радост и ведрина,
овладава унутрашња пустиња,
језивог постојања између неба и земље.
Једина полетна мисао је да си
коначна испред моје бесконачности.
Постајем празнина патње,
а за такве свет нема смисла.
Потребно је велико чишћење душе,
стравично мучење разума,
да свака непотребна љубав
постане само трзај живота,
претворена у бездан
вечито усхићеног заноса.

ТАЛАСИ

Незаменљиви творци времена,
освежавају озарену истину,
обнављају унутрашње сенке,
чисте помисао на савршену лепоту,
закупљају прозирно мирну
и дубоко мрачну душу.
Узбуркају ме и претворе у
месечара што хода по твојој коси,
док се мирно таласа у вечности одсјаја.

Очекујем крепост из смисла таласа,
дах божанственог ваздуха који носе,
кап бесмртне снаге истрајности,
што у сваком тајно преживљава.

Заносно исијавају стварност,
нуде бесконачну осећајност,
кроз суптилно знојење духа,
постају израз суочавања нашег постојања,
бескрајне љубави и вечите туге.

КЉУЧ НЕБА

Постајем живи знак мрака,
слично теби, мојој вечној похвали.
Само блистави осмех полумрака
чује наше ћутање грешних погледа.
Широко је време између тебе и месеца,
сенке нам се спајају,
осећам како једино твоја светлост гаси моју,
претварамо се у живо вино и вечну воду.
Све наше тајне окачене су на месецу,
обавијене истином да
јединим животом ловим твоју косу
у дубокој помрачини,
што те открива део по део.
Мирише време, растерећено ватрама,
уморни сан почива у свитању,
сопствени страх ми је предах
од погледа гладне животиње.
Подрхтава твоја непокорена снага,
блистају непомичне очи,
смирују се осећања,
док празан месец, разапетим осмехом,
купа наше душе.

С ДРУГЕ СТРАНЕ

БИОГРАФИЈА ЈЕДНОГ ОДБЕГЛОГ РОБА

Да ми је све јасно у животу, па и није. Све то што ти је у вези са природом, то ти је за мене доста нејасно, све то у вези са боговима још и више. Богови изазивају појаве које видимо, које ја видим, па ти је позитивно да су постојали, да постоје. Они су хировити, тек да се зна, а све мора да буде по њиховом, па то ти је. Зато се овде и десило толико тога. Сећам се да раније, у време ропства, ја сам ти живот проводио тако што сам гледао нагоре, јер ми се небо одувек веома допада, све ти је тамо разнобојно. Једном је небо постало као угашена воштаница а суша је после била страшна. Други пут се десило помрачење сунца. Почело је у четири поподне и захватило је цело Острво. Било је као да се месец преганга са сунцем. И ја сам схватио да је све кренуло наопако. Постајало је све мрачније и мрачније а после је постало све светлије и светлије. Кокоши су се попеле на гране. Од претрпљеног страха људи нису могли да проговоре. Некога је срце издало, неко је дибидус занемео.

То сам ти исто ја виђао и на другим местима, али се нипошто нисам питао зашто је то тако. Ионако већ знам да све зависи од природе, природа је све. Чак и оно што се не види. А ми људи не можемо то да постигнемо јер смо подређени једном Богу, Исусу Христу, та о њему се највише и говори. Исус није рођен у Африци, тај ти је дошао из саме природе јер је Девица Марија била госпођица.

Најјачи богови су ипак из Африке. Тврдим да је позитивно да су летели. И радили су шта им је воља, и то са све враџбинама, наравно. Не знам само како су дозволили ропство. Тако ти је то кад почнем да мислим, никако да схватим. Али као да је све почело од црвених марама. Древан је био бедем у Африци дуж читаве обале. Прављен је од палминих влакана и сићушних штеточина чији ујед пече као сам ђаво. Годинама су одвраћали белце који су покушавали да уђу у Африку. Али црвена боја би их све побркала. И краљеви и сви остали око њих час посла би се предали. А краљеви, они тамо, кад би видели да белци, ја мислим да су Португалци били први, кад би видели да ваде црвене мараме као ради поздрава, одмах би рекли Црнцима: „Иди по те црвене мараме, дедерпожури“. А Црнци, залуђени црвеном марамом, ко муве без главе би потрчали пут бродова па би тамо били ухваћени. Црнац много воли црвену мараму. Због те проклете боје ставише им ланце и отпремише за Кубу. Кад су Енглези прокљували ову раду нису дозволили да дође више Црнаца и онда је завршено ропство па је почео други део, почела је слобода. То ти је било тамо осамдесетих и кусур година.

Мени се ништа од тога не брише. Све сам то проживео. Чак се сећам да су ми кумови рекли датум мог рођења. На дан Светог Стефана, онога са календара, 27. децембра 1860. Зато се зовем Естебан. Прво презиме ми је Монтехо, по мајци, она је била робиња француског порекла. Друго је Мера. Али то готово нико и не зна. Уосталом, што бих га наводио кад и није право. Право је Меса, него су ми га погрешно завели тамо у архивама а ја сам то пустио тако, ионако сам хтео да имам два презимена као и сав нормалан свет, само да ми не кажу да је манигва родила, да сам дете из шуме, далеко било, па сам задржао и то презиме, него! Меса је било презиме извесног Панча Месе из Родрига. Тај господин ме је подигао након што сам се родио. Он је био власник моје мајке. Наравно да ја никад нисам видео тог човека, али знам да је позитивна ова прича јер су ми је кумови испричали. А ја ништа не заборављам што су ми они испричали.

Кум ми се звао Хин Конго а кума Сузана. Дошао сам да их упознам негде

деведесетих година, док је још трајао рат. Пропусницу ми даде стари Црнац који је био у њиховој шећерани а који је мене познавао. Он ме је и повео до њих. Постепено сам се навикао да их обилазим у Чинчиљи, тамо где су они живели, близу Велике Сагуе. Пошто нисам познавао родитеље најпре сам питао за њих. Тада сам сазнао њихова имена и још неке појединости. Чак су ми рекли у којој сам шећерани рођен. Отац ми се звао Насарио и био је Лукумијац из Ојоа. Моја мати, Емилија Монтехо. Такође су ми рекли да су они умрли у Сагуи. Истина је да сам волео да их упознам, али нисам успео, да сам их видео не знам како бих извукао живу главу. Да сам се одмакао од брда одмах би ме шчепали.

Нисам родитеље упознао јер сам одбегли роб. Нисам их чак ни видео. Али то није тужно јер је истина.

Као и сва деца ропства, Креолчићи како су нас звали, рођен сам у диспанзеру камо су водили носеће Црнкиње да се породе. Рекао бих да је то било у шећерани Свете Терезе мада нисам сасвим сигуран. Али се зато тачно сећам да су ми кумови пуно говорили о тој шећерани и о њеним газдама, некој господи по презимену Ла Ронда. Моји кумови су дуго носили то презиме, све док ропство није отишло са Кубе.

Црнци су се продавали као прасићи а мене су одмах продали. Због тога се уопште не сећам места. Знам да је шећерана била ту негде где сам се родио, а то је све оно изнад Лас Виљаса, Сулетера, Ремедиоса, Кајбарена, сва она насеља док се не избије на море. Потом ми на ум долази приказ једне друге шећеране: Сагуајски цвет. Не зам да ли сам баш тамо први пут и почео да радим. Знам да сам отуда једном побегао; све ми се скупило, мајко мила, па сам побегао. Ко да ради тако! Али су ме час посла ухватили и ставили такве окове, да ако боље размислим, опет их осећан на свом месу. Јако их стегоше и отераше ме сместа на посао, све са тим оковима. Човек то сада прича а људи му не верују. Али ја сам осетио и морам да кажем.

Газда те шећеране имао је чудно презиме, од оних дугачких а спојених. Био је милион поганих ствари: љигав, прзничав, надмен... Возикао се отвореним кочијама са пајдашима и госпођом по свим шећерним пољима. Махао је марамом али ни у бунилу не би пришао. Газде никад не залазе у поље. Овај случај је био необичан, сећам се да је са собом водио углађеног Црнца, правог кочијаша, са алком на увету и све. Сви ти кочијаши су се додворавали газдама и цинкарошима. Били су, да кажемо, обојени господичићи.

У Сагуајском цвету почео сам да радим на колима за одношење багасе. Седим ти јанапред и терам мазгу. Ако су кола препуна мазга вуче назад, онда ја силазим и вучем је за узде. Мазге су много недоказане и човек мора својски да запне. Леђа да цепаш. Пола тог народа који наоколо иде погрбљен тако иде због мазги. А отпаду никад краја. Кола су полазила дупке пуна. Увек су се празнила код батеја, у кругу шећеране, и требало је заливати остатке да би се ваљано осушили. Отпад се повлачи куком. После се у комаду и сасвим сув носи у пећи. То се ради да се добије водена пара. Мислим да ми је то био први посао. Барем ми тако говори памћење.

Сви делови шећеране изнутра су били примитивни. Не као данас када има светла и брзинских машина. Звали смо их каћимбос јер та реч означава малу шећерану. У тим каћимбама прерађује се шећер. Неки нису правили шећер него мед и нерафинисане коцке. Малтене све је припадало једном власнику. То се звало трапиће. У каћимбамаси имао три канте. Канте су биле велике, од бакра, са широким кљуном. У једној се кувао гварапо, у другој се мутила каћаса а у трећој је меладуре стизала до тачне тачке. Ми називамо каћасом оно што остаје од гварапа. То ти је као неки јако тврд слој који је веома здрав за свиње.

Кад у гавети буде свеж шећер треба тамо ући босоног са лопатом и пијуком и

носилима. Увек су постављали једног Црнца напред и једног позади. Носила су служила за утовар до бокоја у дугачком магацину са два даскама на којима се та бурад стављада би се шећер исцедио. Мед који излази из бокоја иде у батеј за овнове и прасиће. Да знаш да су одмах добјали на тежину!

Е, а да би се направио турбинисани шећер, ту су ти били велики левци у које се сипао мусквадо да се рафинише даље. Тај ти је шећер личио на данашњи, то ти је бели шећер. Левци су били познати као обућарски калуп, ето ти.

Знам тај део о шећеру боље него многи други који су трску упознали само напољу, у пољу. Ако ћемо право, више волим унутрашњи део, удобније је. У Сагуајском цвету радио сам на гавети каћимба. Али то је дошло касније, пошто сам већ био стекао искуство са багасом. Тамо је све било до пијука и лопата. Како ја то разумем, било је чак и боље него сећа трске. Тада ми је ваљда било неких десет година па ме због тога нису послали на њиву. Али десет година, тада, то ти је као тридесет година сада јер су деца диринчила као марве.

Као би мали Црнац био сладан и умиљат слали би га у кућу. У кућу газде. Тамо би га зашећерили и... шта ти ја знам! Ствар је у томе што је мали Црнац морао да проведе свој живот растерујући муве јер су газде много јеле. Малог Црнца би посадили на челу стола док они једу. Давали би му велику, дугу лепезуод јареја. Говорили би: „Ево ти, само да муве не упадну у храну!“. Ако би нека мува и упала у тањир оштро би га изгрдили па би га понекад чак и ишибали. Ја нисам никад то радио јер нисам волео да се слижем са газдама. Био сам одбегли роб од рођења.

Сви робови живели су у баракама. Њих више нема па нико не може да их види. Али ја сам их видео и никакво мишљење немам о њима, о тим баракама. Газде су говориле да су оне права премија. Робови нису волели да живе у таквим условима јер су се унутра напросто гушили. Неке бараке су ипак биле велике али у неким шећеранама биле су мање; то је зависило од броја робова у једној партији. У Сагуајском цвету живело је неких двестотина робова свих боја. Унутра је било пуно стеница и свакојаких напасти које су свакој партији преносиле силне болештине, заразе и проклетства. Јер неке мушице су у ствари биле вештице. Једва да их се човек може ослободити уз врући лој, а понекад ни тако. Газде су тражиле да бараке буду чисте споља. Онда би их окречили. Црнци су их у ствари кречили. Газда би им рекао: „креч у руке и да га уједначено наносите“. Креч се припремао у великим лименим посудама у самој бараци.

У бараке би се увукле и варалице. Преварили би Црнце продајући им најскупље лозове и када би један лоз извукао награду више се не би уопште појавили. Сељаци би дошли да размене сушено месо за млеко. Боца се продавала за четири центи. Црнци су пазарили јер газда не даје млеко. Млеко лечи инфекције и прочишћава. Зато га треба пити.

Али мале парцеле су те које су спасле многе робове. Оно што их је позитивно прехрањивало. Готово сви робови су имали такве парцеле. То су биле сићушне оранице. Биле су близу барака, малтене иза њих. Тамо се сејао батат, бундева, кимбомбомбо, кукуруз, гандул, витешка боранија, што ће рећи без конаца, али и јука и кикирики. Такође су гајили своје прасиће. Понешто би продавали сељацима који би дошли право из насеља. Црнци су били поштени. Пошто још нису много знали, једноставно су били поштени, природно поштени. Своју робу су јефтино продавали.

Можда звучи чудно, али Црнцима је у баракама било забавно. Имали су своје игре и забаве. Игара је било и у тавернама али Кинези су се слабо играли. Они су велики

сепаратисти, кад ти лепо кажем. Али Црнци су ишли у таверне по ракију. Пуно су пили да би сачували снагу. Чаша ракије често је коштала као Светог Петра кајгана. Ни власници нису били од раскисда па би се свако мало десила неописива тарапана. Ти власници су били остарели Шпанци које је војска отпустила те би овим послом допунили своје пензионерске цркавице.

Таверне су несносно смрделе. Из њихових пукотина на таваници избијао је оштар мирис кобасица и црвене мортаделе, као и пршуте на сушењу. Али се тамо свеједно човек опуштао. Људи су се тако проводили. Црнци су били добри такмичари. Сећам се једне игре која се звала „кекс“. На дрвеном пулту или преко било какве даске треба ставити четири или пет слана кекса а мушким ударом треба јако ударати по кексу да се види ко ће да га сломи. Победник је онај који га сломи. То је било пропраћено опкладама и пићем. Једнако су се играли Црнци као и белци.

Најбучније у шећеранама било је недељом. Није ми јасно како би робови догурали дотле, одакле им енергија. Највећа весеља ропства правила би се тог дана. У неким шећеранама бубањ би почео у дванаест или у један. У Сагуајском цвету почињао је врло рано. Чим би сунце освануло а децаодмах ударају у грају. Барака би прорадила насабајле, ко да ће смак света. Надзорник и његовпомоћник одмах би се бацили на Црнкиње. Ја сам лепо могао да видим како су Кинези најповућенији. Ти шмокљани нису имале слуха за бубањ. Сами би се повукли. То је зато што су много мислили. Рекао бих да су мислили више него Црнци. Нико се није обазирао на њих. Људи би наставили да играју, да плешу.

Како било, позитивно се највише сећам јуке. Ту ти се свира у три добоша: у каху, у мулу и у маћимбо, а то ти је најмањи бубањ. Позади се свирало са два штапа на две шупље гране кедре. Сами робови су их правили и мислим да су их звали ката. Јука се играла у пару, уз силовите покрете. Понекад би се парови вртили као птице, и то тако брзо, као да ће да полете. Скакутали су држећи руке на струку. Сви су певали како биплесачи већ једном узлетели.

----ooOoo----

ОСЛОБОЂЕНИ РОБ REVISITED

Откад су, заслепљени оригиналношћу и етнолошком и поетском снагом Биографије ослобођеног роба, Грејем Грин и Алехо Карпентјер проценили да је ово дело јединствени и по свој прилици непоновљиви случај у светској књижевности, тај став је постао врста аксиома па чак и општег места у потоњим и, очигледно, незаустављивим истраживањима о њој.

Грин и Карпентјер имали су чврсте темеље да би изнели тако категоричму тврдњу. Особеност ове књиге извире, пре свега, из универзалности њеног предмета, а то је Естебан Монтехо. Не човек од крви и меса кога је аутор Мигел Барнет затекао, срећним сплетом околности, како седи на хоклици једног заборављеног старачког дома, него симбол културног и, надасве, етичког отпора спрам сваке врсте подјармљености међу људима.

Нема тако снажних универзалних људских вредности као оне које отеловљују изузетни појединци, а нарочито такви појединци који нису свесни своје изузетности или који те вредности барем не отеловљују ради историје, ради књижевности, ради онога што ће се Писати или што ће се Рећи; укратко, ради онога што ће да потхрани сопствено самољубље.

Естебан Монтехо је живи идеал: није оличење врлине коју машта уме да претпостави порочној стварности а још мање је досегнуто, безмало божанско савршенство спремно за опонашање или обожавање, већ је конкретан историјски облик реалног решавања, у области мишљења и у области делања, оних противречности што их историја урезује у свако доба, а што човеку завезују ноге и осећања стављајући га пред избором да се преда, да одустане, да покуша какву смицалицу, да се довије и некако извуче, или да се с друге стране определи за побуну, за креативну акцију и за достојанство. Нема сумње да је – као и ми – Естебан разабрао своју универзалност захваљујући стрпљивом и виспреном раду оданог духа који је Барнета водио током оне три године заноса, и то у мери којом је за собом остављао неповерење и подозривост што су код њега свакако побуђивали беспрекорна техника младог истраживача који је испрва могао да му делује као истанчани лопов који му присваја интиму и отима живљења, сећања, приче, маштања, мисли, табу и стид, да би поступно схватио да то што је украдено неће да заврши у џепу лопова, него у колективном памћењу нације чијем је стварању он допринео достојанством упоредивим са оним које је одликовало вође и одважне прваке које скамењене на својим коњима сада виђа по парковима и авенијама читаве земље.

Међутим, аутентична јединственост Естебана Монтеха не би ишла даље од хладног архетипа или од неког од оних апстрактних и јалових образаца који се од неког времена наоვაмо склапају преко конкретне историје човечанства кад би у Естебану живео само идеал културне побуне и општих етичких вредности. Биографија одбеглог роба не своди се на отпор, етику или стваралаштво уопште, него се односи на отпор, етику и стваралаштво као на посебне атрибуте кубанске културе, на неуобичајено интензиван процес историјског настанка виђеног – а то је оно дефинитивно – преко једног од својих легитимних а дакако и најзначајнијих носилаца: црни, домаћи човек, бивши роб, цимаррон, мамби, радник и родољуб. Неке кратковиде историје подложне предрасудама и даље ће га пренебрегнути, или ће га претварати у фолклорну лутку оптерећену егзотиком или/и изанђалим мотивима. Но ту ће се поставити Естебан да предупреди све те приче, да потврди оснивачко калемљење своје лозе у кубанску бит, у кубанство, да би својим животом и својим виђењем света заокружио големи захват транскултурације – што ће рећи декултурације, акултурације, неокултурације – која је омогућила ову заједницу што је називамо кубанском нацијом. Естебан Монтехо је човек за кога Африка је само митолошки репер причвршечен за древни бедем „направљен од палминих влакана и сићушних штеточина чији ујед пече као сам ђаво“, а чија је једина стварност била ропство, бекство из ропства, шећерана, рат и тешко рмбачење за шаку пишљивих новчаница. То је кубански човек од корена до највиших грана, човек који је уједно и без премца због специфичних, готово легендарних аватара свог живота, преваљеног сопственим ногама, да би својим рукама изградио историјску путању освојеног националног идентитета.

По мом мишљењу, још нешто даје за право виђењу Грејама Грина и Алеха Карпентјера у вези са јединством елемената Биографије одбеглог роба: начин писања, одиста изван сваке класификације, барем на основу аристотеловских модела наше западњачке науке. „Етнографска скаска“ и „роман сведочанство“ етикете су које је, за дивно чудо, сам аутор изабрао. Нека га. Вероватно је био принуђен да некако назове оно што се не да именовати, тек да не остане нем као онај Хераклитов ученик који, обесхрабрен непомишношћу појмова а пред неумољивом дијалектиком ствари, уместо да их именује, радије би на њих указао прстом. Именовали или прстом показивали, тек,

чињеница је да је дело које разматрамо побудило напад нескривене зависти немалом броју постмодерних писаца који свакојаким досеткама али и уз озбиљне порођајне болове настоје да постигну оно што се Мигелу Барнету дало сасвим природно: брисање постојећих граница међу жанровима; брисање које није растурање самих жанрова, њихово произвољно мешање и мућкање, приринач са мангом, него складно, спонтано, једноставно уклапање које је, заправо, дубоко промишљено а уједно и суздржано.

Рубен Сардоја Лоуреда, аутор уводне напомене

----oo0oo----

Мигел Барнет: УВОД

Средином 1963. године у кубанској штампи појавила се страница посвећена неколицини Кубанки и Кубанаца којима је тада било преко сто година. Страница је доносила низ разговора око небитних, анегдотских тема. Двоје интервјуисаних привукло је нашу пажњу. Једна је била стогодишња жена, други мушкарац од сто четири године. Жена је провела добар део живота као робиња. Уз то се бавила враџбинама и спиритизмом. Мушкарац, иако се није непосредно освртао на верска питања, својим речима је указивао на склоност ка сујеверју и народним предањима. Његов живот је био већ по себи више него чудесан. Захватао је видове ропства и Рата за независност. Али оно што је на нама оставило највећи утисак јесте његова изјава да је у ствари био одбегли роб, симарон, у брдима Лас Виљаса.

На старицу смо заборавили, али неколико дана касније опет смо се упутили у дом за старија лица у којем је био смештен Естебан Монтехо. Био је веома озбиљан, сасвим здрав, потпуно беле косе. Дуго смо разговарали с њим иако током тог првог сусрета није уопште био отворен.

Временом смо придобили његово поверење, али и пријатељство, а ми смо са своје стране у највећој могућој мери сачували његова начин изражавања, његову лексику, зачине његовог проживљеног говора.

----oo0oo--

На крају изворне књиге ИСБН 959-10-1137-7, први пут објављене 1980. године, приложен је својеврсни азбучник, а Преводаца овог мозаичног одломка на српски слободан је да дода како је Мигел Барнет, песник, прозни писац, етнолог и кубански политичар, рођен 1930. у Хавани, а и како је ропство на Куби укинута 1880. године, дакле пре свега четрдесет година.

са шпанског превела Силвија Монрос Стојаковић

СЦЕНА

Вероника Мурек

ФАЈНВАЈНБЛАЈН

Превела с пољског Мила Гавриловић

Први чин

ПРВА СЦЕНА

Мрачно. Шум радија: неко окреће дугме тражећи одговарајући програм. Глупава мелодија, као у циркусу или лунапарку.

ДЕЧЈИ ГЛАС

Постоји један лек за смрт: лист женске боквице.

ЖЕНСКИ ГЛАС 1

Благо навлажити, а онда трљати, трљати.

Глупава мелодија: циркус или лунапарк.

ЖЕНСКИ ГЛАС 2

Тачно је четири сата: време уживања.

Штрцање: спреј или бочица.

ЖЕНСКИ ГЛАС 2

Колоњска вода, својевремено у свакој кући.

Глупава мелодија: циркус или лунапарк.

МУШКИ ГЛАС 1

Управо смо одслушали Шебалинов Уздах.

МУШКИ ГЛАС 2

А сада се враћамо на наш разговор.

МУШКИ ГЛАС 1

Питање које свака од вас понекад себи поставља. Да ли је ред да се муж сахрани у плитким ципелама и вуненој капи? Одговор је: зависи какве су ципеле и зависи каква је капа.

МУШКИ ГЛАС 2

Ако можемо то да приуштимо, била би то својеврсна почаст, ако је тело, јелда, још у добром стању, репрезентативно, ако је ковчег отворен. Ако је ковчег затворен, онда штета ципела, можда само накратко, а после да их скинете.

МУШКИ ГЛАС 1

Осим ако је реч о ратном хероју.

МУШКИ ГЛАС 2

Е, ако је погинуо, онда јесте ратни херој, дабоме.

МУШКИ ГЛАС 1

И онда у ципелама.

МУШКИ ГЛАС 2

Онда обавезно у ципелама.

МУШКИ ГЛАС 1

И онда обавезно у ципелама, јер другачије није ред.

МУШКИ ГЛАС 2

Велики број слушатељки нам се јавља у вези са овим питањем Враћамо се након предаха: Шуманов Уздах.

Мелодија „Шумски призори“; прекинута после неколико секунди. Глупава мелодија: циркус или лунапарк.

ДЕЧЈИ ГЛАС

Постоји један лек за смрт: лист женске боквице.

ЖЕНСКИ ГЛАС 1

Најпре благо навлажити, па трљати, трљати.

Глупава мелодија: циркус или лунапарк.

МУШКИ ГЛАС 1

Враћајући се на тему наше поподневне емисије, неко из Хинденбурга пита у чему би требало саханити блиске, а у чему даље покојнике.

МУШКИ ГЛАС 2

Ко је близак, а ко је даљи, и то је питање.

МУШКИ ГЛАС 1

Томе треба приступити темељно: све исцртати. Прво један круг, па кружић, кружић, па редом прстенове. Онда лепо израчунати шта је за кога испало. Од четвртог прстена почињу даљи.

МУШКИ ГЛАС 2

Није то увек отац.

МУШКИ ГЛАС 1

Није увек отац, али често се дешава.

Глупава мелодија.

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Имам једно питање: у чему се сахрањују ближи, а у чему даљи покојници?

МУШКИ ГЛАС 2

Па блиски, наравно, у штофаним ципелама и са крзеном капом, ако имамо.

МУШКИ ГЛАС 1

А ако немамо, можемо ваљда да позајмимо,

МУШКИ ГЛАС 2

Увек можемо да скокнемо до комшије и кажемо му како стоје ствари.

МУШКИ ГЛАС 1

Можемо му рећи да ћемо касније вратити.

Глупава мелодија.

ДЕЧЈИ ГЛАС

Постоји један лек за смрт: лист женске боквице.

ЖЕНСКИ ГЛАС 1

Трљати, навлажити и трљати, трљати, трљати.

Глупава мелодија.

МУШКИ ГЛАС 1

Даље покојнике можемо сахрањивати по слободном нахођењу.

МУШКИ ГЛАС 2

Што не значи како било.

МУШКИ ГЛАС 1

Не како било, него по свом нахођењу.

МУШКИ ГЛАС 2

Можемо да извучемо из ормара неке прње, нешто што смо мислили да више нећемо обући.

МУШКИ ГЛАС 1

Таман фино, ништа се не баца.

МУШКИ ГЛАС 2

Легани, чврсти материјали.

МУШКИ ГЛАС 1

А празне тањире омажемо хлебом.

МУШКИ ГЛАС 2

Сада, ето, знамо како се сахрањују ближи и даљи покојници.

Глупава мелодија, после шум, као

да се изгубио сигнал.
Пали се светло.

ДРУГА СЦЕНА

Мала соба, бели прозор, на парапету мали радио, поред радија омања слика. Столица привучена до прозора, мало даље кревет прекривен јорганима, изнад кревета везена куварица: детеза тањиром чорбе држи кашику окренуту дршком ка тањиру.

На сцену излази старији мушкарац. Шум радија се утишава, али не престаје.

КНАУЕР
Бројала си кнедле?

Јоргани се померају.

КНАУЕР
Пребројавала си кнедле?

КНАУЕРКА
одговара му испод јоргана
Да.

Кнауер седа на столицу код прозора и крсти се.

КНАУЕР
Зашто?

КНАУЕРКА
Вероватно сам хтела да знам.

КНАУЕР
Зашто?

КНАУЕРКА
израња из јоргана
Увек је боље знати.

КНАУЕР
Кад их бројиш, после се лепе за лонац!

КНАУЕРКА
Е?

тражи нешто испод кревета, вади умотане чарапе
Слушала сам неку емисију, рекли су име харинге.

КНАУЕР
Право име харинге.
изува ципеле
Какво име харинге?
даје јој
Није било папира.

КНАУЕРКА
Па на радију су рекли.

КНАУЕР
Обуј моје, хоћеш?

КНАУЕРКА
Па рекли су на радију.

КНАУЕР
Имали су жућкасти папир и папир за паковање харинге.

КНАУЕРКА
О, дабогда имали толико харинге, па да је пакујемо.

КНАУЕР
Или поштански папир?

КНАУЕРКА
Може да буде на било ком папиру.
Слушала сам радио, онај наш, у сеоском дому културе...

КНАУЕР
Сигурно много траже?

КНАУЕРКА
Данас је било само кратко. Опет се сигнал губи и...

КНАУЕР
Е?

КНАУЕРКА
Е.

КНАУЕР
Де продрмај.

Седе непомично у тишини.

КНАУЕР
Де дрмни га!

КНАУЕРКА
Али јуче сам га дрмала!

КНАУЕР
Ама дрмни га, кад ти кажем!
прилази и подиже радио, дрмуса га

КНАУЕРКА
Ишла сам некуд путем, знаш?

КНАУЕР
Е.

тресе јаче
КНАУЕРКА
Јутрос сам ишла некуд путем, знаш?

Шум се појачава.

КНАУЕРКА
Ишла сам некуд путем.

Шум се прекида и настаје потпуна
тишина.

КНАУЕР
Е!

КНАУЕРКА
И тако сам ти ја ишла путем.

Кнауер још јаче дрмуса радио.

КНАУЕРКА
Неки дим, нешто.

КНАУЕР
А што си онда пребројавала оне кнедле?

КНАУЕРКА
Неки дим, ал' није од хране.

КНАУЕР
Зашто си их пребројавала?

КНАУЕРКА
Па кад правим рупу у њима нехотице их
бројим. А ишла сам путем, знаш? Ишла
сам путем.

Кнауер дрмуса радио.

КНАУЕРКА
Да је нама умро син, ти би ишао на челу
поворке. Ишао би као најважнији.

КНАУЕР
Е.

КНАУЕРКА
Међу виђенијим грађанима.

Кнауер дрмуса радио и удара њиме
неколико пута о парапет.

КНАУЕР
О.

КНАУЕРКА
Бог даје, бог узима.

КНАУЕР
А што си ти онда пребројавала кнедле?

Шум радија се појачава, прилазе
ближе. Глупава мелодија.

ДЕЧЈИ ГЛАС
Постоји само један лек за смрт: лист

женске боквице.

Други чин

ПРВА СЦЕНА

Затамњење. Шум радија, као да неко тражи одговарајући програм; испрекидани гласови и фрагменти мелодије.

Глупава мелодија.

МУШКИ ГЛАС 3

Употреба авиона у сеоском домаћинству, и даље актуелна тема у многим нашим домовима.

МУШКИ ГЛАС 4

Природњачки аспект.

МУШКИ ГЛАС 3

Живе рибе, јагоде, може се набрајати до миле воље.

МУШКИ ГЛАС 4

Биље да се узгаја уз помоћ педагога, а не Бога.

МУШКИ ГЛАС 3

Имамо ли прва сведочанства?

СЛУШАТЕЉ КОЈИ СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

А после рата смо се вратили углавном у нове куће. На коју сад страну у тој новој туђој својој кући треба да окренеш отирач како би се у тој нечијој кући осећао као код своје куће?

МУШКИ ГЛАС 3

Обичну крпару или онај плетени?

МУШКИ ГЛАС 4

И крпару, и онај плетени.

МУШКИ ГЛАС 3

Јер веома је важно од каквог је материјала

и на коју страну се костреши.

МУШКИ ГЛАС 4

Да вам није можда улаз у кућу на северној страни?

Тренутак тишине.

МУШКИ ГЛАС 3

Господин нам се изгубио.

Глупава мелодија.

ДРУГА СЦЕНА

Сеоски дом културе: канцеларијски сто, три столице, жути зидови, врата, код довратка водоравна тамна мрља. Изнад врата мали крст, на зиду ХТЗ плакат са упутством за правилну израду кавеза за куниће. Поред плаката бели порцелански тањир с народним мотивима.

Улазе двојица мушкараца: један од њих носи наочаре и вунени прслук – Управник дома.

УПРАВНИК

Већ сам вам објаснио. Запослено лице не може да се упише на курс за два музичка инструмента. То мора некако другачије, другачије то мора.

СТРАНКА

Али други је усна хармоника. Кад човек размисли, шта ја знам, зар је то па неки инструмент?

УПРАВНИК

Шта?

СТРАНКА

Па да ли се рачуна и усна хармоника?

УПРАВНИК

То је већ ствар ваше одлуке.

СТРАНКА

А да ћу је често користити, ни то не могу да кажем.

Прилазе столу, седају. Управник вади оловку и оштри је не скидајући поглед са Странке.

СТРАНКА

Јер шта је то инструмент?

Управник узима празан лист папира и удара по њему врхом оловке неколико пута.

СТРАНКА

Шта је то инструмент?

Седе у тишини.

СТРАНКА

Не могу да кажем ни да је то свирка. Два-трипут запишти. Зар је то нека свирка? За то би морале да постоје неке квалификације, да би човек то...

УПРАВНИК

А да вас питам, шта ће вама то?

Странка га не гледа.

УПРАВНИК

Поштено ми кажите.

Тишина.

УПРАВНИК

Је ли реч о Аденауеру?

Овај не реагује, па Управник понавља гласније.

УПРАВНИК

Је ли реч о Аденауеру ?

СТРАНКА

Али не из пакости.

тражи нешто у јакни

Не из пакости, нисам пакостан, нисам пакостан него ми само није симпатична Аденауерова њушка, њушка му је некако несимпатична, ова из новина, на овој страни, чак и на слици, једна врло несимпатична њушка.

УПРАВНИК

Да вам кажем, тако се томе неће стати на пут.

СТРАНКА

А зашто?

грозничаво тражи

Та несимпатична њушка, Аденауерова њушка, једна њушка, та Аденауерова њушка.

УПРАВНИК

Знате, можемо ми дојаву за дојавом, они ионако...

СТРАНКА

вади лист папира

Не читају.

УПРАВНИК

Не читају.

СТРАНКА

пружа му папир изнад стола

А ово, значи ли ово ишта?

УПРАВНИК

чита

Свакодневни Аденауерови одласци.

приноси ближе лицу

Ови трагови оловке...

СТРАНКА

Моји. Да не мисли како нико не примећује. Да се не осети, знате већ.

УПРАВНИК

Али нема више дојава.

СТРАНКА
Шта?

УПРАВНИК

Нећу да пишем дојаву због тога што сваки дан одлази некуд колима од куће. За то постоје фотографије, о томе пишу у новинама.

СТРАНКА

Не, не. Не, не знају они истину. То је тако, ја сам разговарао... Али да остане међу нама? Међу нама, у реду?

УПРАВНИК

удара се песницом у грудни кош

СТРАНКА

Рећи ћу вам. Причао сам једном с једним паметним човеком. Казао ми је: господине, ви сте имбецил, толико се борите против њега, толико се борите, а не видите најпростију ствар.

УПРАВНИК

Не видите?

СТРАНКА

Сви виде, само ви не видите, свега ми, тако ми је казао. Оно што се тиче мене.

тише

Нисам ја почео. Нисам ја отворио тему, највише два-три израза дубоке разочараности у Аденауерову личност, ништа више.

ћути

Ништа ви не видите, тако ми је речено. Показали ми слику и показали ко је ко. Све су ми их показали, целу њихову администрацију.

нагиње се над столом

Ја сам овде на овој слици све обележио, како су ме инструисали. Танком оловком шпијуне и непријатеље отаџбине, дебљом оловком шпијуне и непријатеље отаџбине, али оне скривене, притајене.

Управник се нагиње над фотографијом.

СТРАНКА

Прва ствар: порибљавање језера.

УПРАВНИК

И Аденауер?

СТРАНКА

Не кажем да је он лично. Кажем: нечијим рукама. Јер како објаснити то што је језеро данас празно, а сутрадан пуно ових, како се каже, риба? И после лете, господине, лете авиони, совјетски авиони, они што сад, знате, с велике висине могу да открију рибе у језеру.

УПРАВНИК

Ове слике овде.

СТРАНКА

Не кажем да је Аденауер. Али овај овде, ово лице што је овако тамно...

показује

Та одбојна лица.

УПРАВНИК

А знате ли што су таква?

СТРАНКА

Они су прикривена опција. И те рибе у језеру, слушајте. Нек се прочује, молим лепо, да ја имам рибе у језеру. Нек се прочује и да сам железничар. Нек се прочује да имам рибу у језеру. Имам торбу, имам и шапку.

УПРАВНИК

узима оловку

Рецимо, Аденауер

СТРАНКА

Али прво оно „драга редакцијо“ и тако даље.

УПРАВНИК

Рецимо, Аденауер.

СТРАНКА

Драга редакцијо и тако даље. Да молим да се објави ова слика из новина и да се истакне све што је означено овом, како се каже, оловком што је означено.

УПРАВНИК

Али полако, чекајте.

СТРАНКА

Та несимпатична њушка, врло несимпатична, Аденауерова њушка.

УПРАВНИК

Ама смирите се.

СТРАНКА

Та несимпатична њушка, Аденауерова њушка.

УПРАВНИК

пише

Већ шести пут вам се у поверењу обраћам званично разочаран Аденауеровом политиком.

СТРАНКА

А наслов нека буде исти као прошли пут, оно да сам дубоко разочаран.

УПРАВНИК

Постоје индиције, докази да...

СТРАНКА

Што сви, додуше, само претпостављамо.

Тишина, Управник записује.

СТРАНКА

Напишите само једно: рибе у језеру.

УПРАВНИК

Да није мало претерано одмах тако?

СТРАНКА

Али постоје докази.

показује на слици

Ова двојица овде, овај трећи...

УПРАВНИК

Да неко има наочаре?

СТРАНКА

А то што им се не виде руке? Што сакривају руке на слици? Ко нормалан крије руке, нарочито кад се слика? Слика и служи томе да се човек покаже у пуном сјају.

УПРАВНИК

записује

Објективно гледано...

СТРАНКА

И о оном језеру. Да има риба и да више неће моћи тако.

Управник записује. Тишина. Отварају се врата, улази жена са чинијом јабука, за њом улазе Кнауерови, стају уза зид, Кнауер скида капу.

ТРЕЋА СЦЕНА

Радио. Шум.

МУШКИ ГЛАС 1

Поподневни програм: начини поступања с клот дететом, карираним дететом и пругастим дететом.

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Нама је такво запало, мислим да га сад нећемо враћати. Муж и ја смо горели од жеље да га одгајамо, у нама је ватра горела, међутим добисмо карирано дете, с неким остацима сна, с неким његовим слатким малим кошмарићем, такво дете добисмо – чиме да га хранимо?

МУШКИ ГЛАС 1

Дететова душа жели да изађе из инстинктивног мрака, те ако је дете, дакле, карирано —

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Карирано, карирано.

МУШКИ ГЛАС 1

Душа хоће да изађе, јелда, да пусти страстима на вољу, али на шта нам указују симптоми тих такозваних дечјих кошмарића, указују нам на име — на болести зуба, карирано дете...

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Наше дете је карирано.

МУШКИ ГЛАС 1

Јасно је да дечји кошмари произлазе пре свега из небриге о зубима, јер може ли дете ишта да памти — требало би се то запитати, може ли дете уопште да памти било шта? Да памте могу зуби, вода.

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

А ово наше карирано детенце, може ли карирано дете да памти?

МУШКИ ГЛАС 1

Небитно да ли је карирано или клот, какве то има везе? Зар ћете га изводити међу људе?

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Али оно је карирано, није нормално. Комшије имају клот, нежни су према њему; и ја бих волела да имам клот дете и да будем нежна према њему.

МУШКИ ГЛАС 1

Треба да му прегледате зубе, и ви и лекар. Зубе му погледајте. Проверите да му

није нешто запало међу кутњаке, међу секутиће. Терајте га да их пере, мотивишите га својим примером. Треба водити рачуна о памћењу зуба, а не о памћењу главе — миран сан ће на крају сам доћи — и код клот детета, и код карираног детета, и код пругастог детета, нарочито код пругастог детета.

ЧЕТВРТА СЦЕНА

Дом културе

СТРАНКА

Та несимпатична њушка, Аденауерова њушка.

УПРАВНИКОВИЦА

Телефонирала бих мало у престоницу.

УПРАВНИК

Телефонирај.

УПРАВНИКОВИЦА

Чујеш? Телефонирала бих мало у престоницу.

УПРАВНИК

Телефонирај, кажем.

не престаје да пише

Никог тамо не познајемо.

УПРАВНИКОВИЦА

Ја бих ипак телефонирала, можда се неко јави и онда бих неког познавала?

спушта чинију на сто

Били бисмо важни, онда би и они нас звали, па бисмо и ми могли да разговарамо телефоном. Телефон би стално звонио, били бисмо срећни.

УПРАВНИК

Срећан је онај коме никад не звони телефон.

СТРАНКА

Мени су једном јавили да је мама умрла.
Отад не дижем слушалицу, а и што бих? Да
опет чујем нешто слично? Ја више никог
немам, страх ме и да помислим шта би
овај пут могло да буде.

Тишина.

СТРАНКА

Или они Аденауерови!

тражи нешто у јакни, вади велики,
изгужван лист папира
И још само ово, ако може.

УПРАВНИК

Ове жене?

гледа, чита наглас
Прилажем списак људи, чија бих лица
волео евентуално да видим у вашем
часопису. То су неки глумци.

СТРАНКА

Али жене. Пишу о Аденауеру, каче
Аденауерове слике, слике оне његове
несимпатичне њушке.

УПРАВНИКОВИЦА

Могоао би да изађе и чланак о мени. О било
чему у принципу. О томе како радим за
машином. Један кратак чланак, али који
даје наду. Може то да буде један наменски
чланак. Да рад за машином није тежак и да
уз такав посао можеш чак и да певаш. И ја
певам док радим за машином.

СТРАНКА

И слика где се види лик.

УПРАВНИК

Шта то значи? Ионако јој личи чак и да
је лице у лице с машином, лице у лице с
трамвајем, лице у лице с комбајном.

Улази Дете.

УПРАВНИКОВИЦА

Ево, синко, одмах ћу.

УПРАВНИК

А ви тамо? Ви код зида?

КНАУЕР

Ми ћемо сачекати.

УПРАВНИК

Брзо ћу.

Странци

Ускоро завршавамо, јелда?

СТРАНКА

Кад би то тако могло.

Кнауерови прилазе ближе. Странка прави
Кнауеровој место за столом, Кнауеру
показује фотографију коју је донео.

СТРАНКА

Аденауерово лице.

Кнауер узима фотографију.

СТРАНКА

Погледајте.

КНАУЕР

Све је јасно.

СТРАНКА

Све је јасно, ништа се не види.

ДЕТЕ

Мама, види моју звиждаљку.

УПРАВНИКОВИЦА

помера сто и столице

Сад ће доћи воћари.

Детету

Одакле ти?

ДЕТЕ

Дали нам у школи.

СТРАНКА

А кад је био рат, све јабуке су нестале.

КНАУЕР

Нестале, дабоме, кад нису водили рачуна.

УПРАВНИК

А нама је војник донео једну јабуку у капи.

УПРАВНИКОВИЦА

Мени је донео.

УПРАВНИК

Донео у капи.

ДЕТЕ

Мама, смем мало да дувам?

УПРАВНИКОВИЦА

Ако ћете да се задржавате, онда скините капуте.

Детету.

Али само тихо.

Дете дува.

УПРАВНИКОВИЦА

Нисмо вас имали у роковнику.

ДЕТЕ

Мало ћу да дувам! Дуваћу тихо!

УПРАВНИКОВИЦА

Али само тихо!

Кнауеровима

Сад важи нови правилник.

Пружају јој капуте. Кнауерова чита
окачен лист папира.

УПРАВНИКОВИЦА

Погледајте ме, да ли ми личи?

КНАУЕР

Шта?

УПРАВНИКОВИЦА

Да ли ми личи да радим на гардероби у

престоници?

КНАУЕР

Не знам ја то да вам кажем, госпођо.

УПРАВНИКОВИЦА

Али погледајте ме.

КНАУЕР

Заиста.

УПРАВНИКОВИЦА

Причали су ми о тамошњим позориштима,
Боже мили! Ала су то велике ствари! То
што се дешава у представи не може човек
ни да замисли. Шест њих, еј! На сцени!
Истовремено њих шест, и сви у ципелама!
Сви у ципелама истовремено.

УПРАВНИК

Тамо човека намерно залуђују.

КНАУЕР

Е.

СТРАНКА

Обувају им ципеле да их залуде.

УПРАВНИК

Прост човек гледа, па и он хоће исто.

СТРАНКА

Да има ципеле, да их носи.

Управник завршава писање, пружа
Странци папир.

УПРАВНИК

А ми? Зар ми оскудевамо у ципелама?

УПРАВНИКОВИЦА

Али немамо за шесторо у исто време.

Дете дува у звиждаљку.

УПРАВНИКОВИЦА

Сад ће да дође Фајнвајнблајн! Ја бих могла

да радим на гардероби чак и у престоници.
Ја бих тамо увела посебан правилник.

КНАУЕР
Погледајте.

ДЕТЕ
Фајнвајнблајн! Фајнвајнблајн!

УПРАВНИК
Штрчи.

УПРАВНИК
Странци
Де потпишите.

СТРАНКА
Федер.

КНАУЕРОВА
Ала је дугачак овај правилник.

КНАУЕР
А кад га убацим унутра, опет испада.

УПРАВНИКОВИЦА
Посебан за обучене и посебан за голе.

КНАУЕРОВА
Чак и кад га прстима угураш.

СТРАНКА
А шта, голи долазе?

КНАУЕР
Сад се покварио.

УПРАВНИКОВИЦА
Могу, у сваком тренутку.

КНАУЕРОВА
А радио је током целог рата.

УПРАВНИК
Сада постоје могућности чак и за голе.
Кнауеровима
Седите.

КНАУЕР
Цео рат нас је служио, јелда?

КНАУЕРОВА
Тек однедавно крчи.
Управник гледа радио, куцка.

ДЕТЕ
Фајнвајнблајн! Фајнвајнблајн!

КНАУЕР
Добили смо га, што се каже.

КНАУЕР
Нестало нам папира за писма и сад не знам
шта ћу. Не зна човек увек шта да напише.

КНАУЕРКА
Можда постоји могућност да га заменимо?

УПРАВНИКОВИЦА
Он изврсно пише.

УПРАВНИК
За неки други?

СТРАНКА
убацује писмо у јакну
И чита!

КНАУЕРКА
За неки који ради.

УПРАВНИКОВИЦА
И притом још и чита.

КНАУЕР
Или да нам дају за сина!

Кнауер вади из торбе радио, из
њега штрчи федер.

СТРАНКА
Ја лично нисам никад, али чуо сам за људе
који су слушали радио.

ДЕТЕ

дува у звиждаљку

УПРАВНИКОВИЦА

Детету

А што се не играш нечим?

КНАУЕРКА

Кад смо им већ дали сина.

КНАУЕР

Јединог сина.

ДЕТЕ

Странци

Чико, знате ли да играте човече не љути се?

КНАУЕРКА

Не кривим ја радио, ја кривим државу што је овај радио такав.

ДЕТЕ

А знате да се играте бешења Јеше?

Управник окреће дугме: шум.

ДЕТЕ

Или вешала?

КНАУЕРКА

О, сад је добро.

КНАУЕР

Као што је било.

СТРАНКА

Тако мало дете, а свашта зна.

КНАУЕРКА

Као из даљине, рецимо.

Шум се појачава.

СТРАНКА

Детету

А зашто вешала?

УПРАВНИК

Идемо редом, држимо се теме.

КНАУЕР

Некад ми се чини да се ништа није променило. Да радио свира као што је свирао и пре, него да човек више не чује.

СТРАНКА

Чујеш, мали? Зашто вешала?

КНАУЕР

Управнику

Да ли сте ви отац деце?

УПРАВНИК

Али шта то треба да значи?

СТРАНКА

Еј, мали?

Управниковици

Како се зове мали?

КНАУЕР

Немојте да вртите на тренутак.

Шум се појачава.

КНАУЕРКА

Шта да не врти?

СТРАНКА

Мали, зашто вешала? Зашто не омча?

КНАУЕР

Престаните да вртите то дугме на тренутак.

ПЕТА СЦЕНА

Мрачно, шум радија.

Глупава мелодија.

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

А данас желим да вам причам о свом првом искуству са струјом у животу. Било је лето, лети је то било. Ређали смо месо за сушење, и то какво: блиставо. Блиставо суво месо јели смо зором, јели смо у подне и јели смо га ноћу, а било је лето, јер је то било лети. Имали смо у кући једну малу машину за млевење меса с дрвеном ручком и вртела сам је зором, вртела сам увече, вртела сам у подне и вртела ујутру, тада нисмо спавали него бисмо стајали поред прозора и чекали нешто, нешто смо чекали и вртили, вртили ујутру, вртили увече. А то? Да ли је неко тада ишао стазом? Са запада.

ГЛАС У ПОЗАДИНИ
Са истока.

СЛУШАТЕЉКА

А пре него што опишем своје прво искуство са струјом у животу, хтела бих да питам чему су нашим храбрим слепцима служиле оне светиљке, куда су ишли, на који то песак? Неко ми је тада рекао – а ја сам вртела ручку, вртела сам је ујутру, увече, вртела сам у подне и ноћу – ко води следе змије на бели песак мора да понесе са собом ватру, ко ми је то рекао, где сам то прочитала? Вртела сам зором, вртела сам у подне, вртела сам је ноћу и вртела ујутру, што ли смо ми то месо млели и млели? Зашто сам, уместо да се удам, изабрала дрво?

МУШКИ ГЛАС 5
Дивно сведочанство, Уздах Чајковског.

Мелодија: „Шумски призори“.

ШЕСТА СЦЕНА

Сеоски дом културе, Странка је већ изашла, на сцени су четири мушкарца у идентичној црној одећи, са пљоснатим шеширима – играју карте. Управник дома приводи крају

оштрење оловака. Управниковица качи тешке зелене мантиле.

ВОЂАР 1

Четворком треф се не игра, јер то весели ђавола.

Сви се крсте, Управниковица испушта из руку мантил.

ВОЂАР 2

Ма не разликујем треф и пик, стално их мешам.

баца карту

И један и други су црни.

ВОЂАР 3

Запамти да личи на огрозд.

ВОЂАР 2

баца карту

И четири.

ВОЂАР 4

Нисте издржали психички.

ВОЂАР 2

Нисам.

баца карту

А и што бих?

ВОЂАР 3

Снагу карактера треба сачувати за ручак.

ВОЂАР 2

О.

баца карту

ВОЂАР 3

Четворком треф се не игра.

УПРАВНИКОВИЦА

Кад би се заратило, опет бих писала писма.

ВОЂАР 2

Зашто?

баца карту

Па можете и сад.

ВОЂАР 1

А коме писма?

УПРАВНИКОВИЦА

Било коме.

ВОЂАР 3

Е.

УПРАВНИКОВИЦА

Свеједно је, ионако нико није одговорио.

ВОЂАР 1

Неће ни сад одговорити.

ВОЂАР 2

Неће.

баца карту

У чему је разлика да ли је рат или није?

УПРАВНИКОВИЦА

Па тад сам мислила да не пишу јер нису живи, а сад не би било објашњења. Можда бих се плашила да не пишу јер не маре да ли је тамо негде неко још жив.

ВОЂАР 3

Онда немојте да пишете.

УПРАВНИК

Поновите мало гласније.

Кнауер се савија над столом и нешто му шапуће.

УПРАВНИКОВИЦА

Да на свету има неко место где о мени не мисле.

КНАУЕРКА

Док нисмо схватили да има разних дугмића које можеш да вртиш на ову и на ону страну, слушали смо тај радио врло, врло тихо.

КНАУЕР

Шта ја знам? Отприлике тако. Као неки шум.

КНАУЕРКА

Као кад слушате срце.

КНАУЕР

Кад прислоните уво.

КНАУЕРКА

Узмете у руке и притиснете на уво.

КНАУЕР

Човек мора да се на време запита хоће ли радије да се навикне или да научи.

КНАУЕРКА

У подне је био рецепт за чорбу од лана, а увече, за жене којима је рат досадио, емисија о цвећу с навођењем боја и величина.

Тишина.

КНАУЕРКА

Боже, чега све тамо није било, каквог предивног цвећа! Каранфила, гербера, свега. А једном су биле и руже! Не знам како је дошло до тога да су усред несташице и рата причали о ружама! Боже, ала је мирисало!

ВОЂАР 1

Не можете да баците двојку, морате да баците петицу.

КНАУЕР

Још пре него што је рат све захватио, добили смо писмо да, ако неко зна неко неспособно лице...

КНАУЕРКА

Ако је неко –
врти прстом на слепочници

КНАУЕР

Да им јавимо, јер ће се сада све променити.

КНАУЕРКА

А наш син је био глуп.

КНАУЕР

Хтели су да врше испитивања.

КНАУЕР

Да врше испитивања зашто су људи глупи.

УПРАВНИКОВИЦА

Знаш шта ми се десило? Уснила сам норвешки сан!

ВОЂАР 3

Шта је то норвешки сан?

ВОЂАР 2

Што га сањају Норвежанци.

ВОЂАР 4

Што га сањају Норвежани.

ВОЂАР 2

Значи миран сан.

ВОЂАР 4

Препород цвекле, господо.

ВОЂАР 2

Чујете ли ви, госпођо, нашег колегу?

ВОЂАР 1

Мора да је то, чим су делили бесплатно боршч поводом краја рата.

ВОЂАР 2

Е.

баца карту

ВОЂАР 1

Делили, него.

ВОЂАР 2

Е.

ВОЂАР 1

Ви нам ту сумњате у чињеницу постојања појава.

УПРАВНИК

И шта је било после?

КНАУЕР

Није био способан за рад.

КНАУЕРКА

После је било, шта ја знам? Стигао је допис.

КНАУЕР

Стигла наредба, наредили нам.

КНАУЕРКА

Издали наредбу да такве пријавимо.

УПРАВНИКОВИЦА

Е, кад би се вратио рат, да се опет нешто дешава!

КНАУЕР

Тражили су да пријави свако ко зна.

КНАУЕРКА

Није био способан за рад.

УПРАВНИК

Ко зна?

КНАУЕРКА

Није био способан за рад.

КНАУЕР

Није било једног, на кога си могао да упериш прст.

Управник спушта оловку и гледа Кнауерове.

УПРАВНИК

Само полако.

ВОЂЊАК 2

Покер.

КНАУЕР

Држава није неговатељ, тако су написали.

КНАУЕРКА

Није неговатељ.

Тишина.

КНАУЕРКА

Понудили су нам радио.

КНАУЕР

Све болнице су претворили у касарне.
Такво је било време.

УПРАВНИК

А, тога се сећамо.

КНАУЕРКА

А пошто је дете глупо.

КНАУЕР

Глупо дете.

КНАУЕРКА

Да ли је то наше дете? Може ли се то знати?

КНАУЕР

И давали су радио. Да ли сте ви некад
имали дете, глупо дете?

КНАУЕРКА

Није био способан за рад.

КНАУЕР

Није био способан за рад.

КНАУЕРКА

А давали су радио.

КНАУЕР

Давали су књигу, радио.

ВОЂАР 4

Опет играте четворком треф.

ВОЂАР 2

Е.

КНАУЕР

А на почетку рата богами и пет марака.

КНАУЕРКА

Плашили смо се да ће нам дати књигу, али
ипак смо добили радио.

КНАУЕР

Дали су нам радио за оно глупо дете.

КНАУЕРКА

Нико нам никад ништа није дао, а држава
је дала.

КНАУЕР

А после и они с тавана. Шта нас се па
тицало?

КНАУЕР

Није био способан за рад.

КНАУЕРКА

Молили нас, плаћали нам.

КНАУЕР

И шта сад с тим радиом? Што се покварио?
Што нам је држава обећала? Треба некако
убити тишину. Нећу да будем сам са својим
мислима, хоћу да слушам радио.

КНАУЕРКА

Отишли су на лечење, ми смо давали
допринос. Најпре треба да испитају зашто
је човек тако глуп, а кад нађу лек, онда
ће вратити дете. А у међувремену човек
слуша радио...

КНАУЕР

Радио нам дали за то глупо дете.

КНАУЕРКА

И фунту мяса малтене.

КНАУЕР

Морали смо да будемо практични.

КНАУЕРКА

Јер шта нас се па тицало?

КНАУЕР

Празан кô та љуштура, тако су нам казали.

КНАУЕРКА

Тако су казали лекари.

КНАУЕР

Била су двојица лекара, био је правник, државни службеници.

КНАУЕРКА

Како то да је дете глупо?

КНАУЕР

Није био способан за рад.

КНАУЕРКА

Што значи шта?

КНАУЕР

Што значи шта?

КНАУЕРКА

Тако су казали.

КНАУЕР

Да није радно способан.

КНАУЕРКА

Да нема саосећања тамо где нема осећања.

КНАУЕР

Нема осећања.

ВОЂАР 3

Опет сте се бацили четворку треф.

ВОЂАР 4

Колико он тога има?

ВОЂАР 1

Де престаните више.

КНАУЕРКА

Прегледала га је специјална комисија.

КНАУЕР

Како је то дете испало такво?

СЕДМА СЦЕНА

Мрачно. Спусница је мало нагнута.

Глупава мелодија.

МУШКИ ГЛАС 3

Да би боље радио, ређао је перце на руку све до изнад лакта.

МУШКИ ГЛАС 4

Ма шта кажеш.

МУШКИ ГЛАС 3

И није било тако само с перцама.

МУШКИ ГЛАС 4

Да не поверујеш.

МУШКИ ГЛАС 3

гласније

Али у програму смо, у програму!

МУШКИ ГЛАС 4

Поподневна емисија: усамљенички живот птица.

МУШКИ ГЛАС 3

Тетреби глумани и тетреби ружеви, домаће кокоши.

МУШКИ ГЛАС 4

Иако имају различито перје, мужјаци су увек лепши.

МУШКИ ГЛАС 3

Планински зујавац, остале врсте ћемо само поменути.

МУШКИ ГЛАС 4

И даље добијамо мноштво питања, а пре свега на тему кокошје полигамије. Да ли су оне створене за самачки живот.

МУШКИ ГЛАС 3

У дивљини, у природи...

МУШКИ ГЛАС 4

Први слушаоци.

СЛУШАТЕЉ КОЈИ СЕ УКЉУЧИО У ПРОГРАМ

Сад је касно: ту сам.

МУШКИ ГЛАС 3

Добро дошли у програм. Поделићете с нама неку догодовштину, зар не? Или неко сведочанство?

СЛУШАТЕЉ КОЈИ СЕ УКЉУЧИО У ПРОГРАМ

Сад је касно: ту сам.

МУШКИ ГЛАС 3

Изволите, слушамо вас.

СЛУШАТЕЉ КОЈИ СЕ УКЉУЧИО У ПРОГРАМ

Једна анегдота.

Тишина.

СЛУШАТЕЉ КОЈИ СЕ УКЉУЧИО У ПРОГРАМ

На певалишту тетреба ружеваца у једном тренутку појављују се кокоши и долази до зближавања полова, а поједини парови и одлете.

МУШКИ ГЛАС 3

Занимљиво, кажете: сасвим случајно?

СЛУШАТЕЉ КОЈИ СЕ УКЉУЧИО У ПРОГРАМ

Сасвим случајно. Слично се дешава и код тетреба глувана и нема основе за закључак да један петао живи са стриктно одређеним бројем кокошака.

МУШКИ ГЛАС 3

А паун је полигаман.

Глупава мелодија.

ДЕЧЈИ ГЛАС

Постоји један лек за смрт: лист женске боквице.

ЖЕНСКИ ГЛАС 1

Навлажити и трљати, трљати, трљати.

Глупава мелодија.

ЖЕНСКИ ГЛАС 1

Пролећне маштарије.

ЖЕНСКИ ГЛАС 3

Дал' бих знала да стружем, ако бих негде нашла летву?

ЖЕНСКИ ГЛАС 2

Данас у свакој кући.

ЖЕНСКИ ГЛАС 3

Преслица, дрвени прибор.

ЖЕНСКИ ГЛАС 2

А кад завршимо са стругањем, може се користити и за друге ствари.

ЖЕНСКИ ГЛАС 1

Овај шиљак овде, па овде једна ивица.

ЖЕНСКИ ГЛАС 2

Од тога се може умрети. Од тог дрвеног прибора.

Глупава мелодија.

МУШКИ ГЛАС 3

За тетребе ружевце знам из књига о животима сликара, али да тако живи, то први пут чујем.

МУШКИ ГЛАС 4

Имамо сведочанства других слушалаца која то потврђују.

СЛУШАТЕЉ КОЈИ СЕ УКЉУЧИО У ПРОГРАМ
На певалишту тетреба ружеваца у једном тренутку појављују се кокоши и долази до зближавања полова, а поједини парови и одлете.

МУШКИ ГЛАС 4

Код неких птица брачна верност углавном драје дуго, на пример код рода траје годинама.

МУШКИ ГЛАС 3

Везују се за гнездо, не за партнера.

МУШКИ ГЛАС 4

Нежност, слабост.

МУШКИ ГЛАС 3

Управо тако.

Глупава мелодија.

ОСМА СЦЕНА

Пали се светло.

Сеоски дом културе. Воћари више не играју карте.

ВОЋАР 1

Уосталом, постојаност племке не утиче на постојаност подлоге. Племка умире заједно с подлогом. Ту имамо посла са сложеним проблемом, то јест са проблемом утицаја племке на подлогу. Научна испитивања су довела до тога да је питање међусобних утицаја постало централна тема биологије. Не покрећемо ни питање уврнутих хибрида.

ВОЋАР 3

То за дињу.

ВОЋАР 4

За дињу или авокадо, свеједно.

ВОЋАР 2

Не, на мене то не оставља утисак. Већ сам говорио о ивањдану и о ђаконијама за тај дан. Ја сам у иностранству видео огромне кобасице на празничној трпези, верујте, не оскудевају у доброј храни.

УПРАВНИКОВИЦА

Чула сам, чула сам за то, знам из новина.

ВОЋАР 1

Шта сте чули?

УПРАВНИКОВИЦА

За руже на храсту.

ВОЋАР 1

Не.

УПРАВНИКОВИЦА

Знам из новина.

ВОЋАР 4

Из новина. Има пет година како нисте прочитали свеже новине.

ВОЋАР 3

Којешта.

ВОЋАР 2

Да тиква може са дињом, то разуман човек још и може да разуме.

ВОЋАР 4

Тиква с дињом дабоме.

ВОЋАР 1

Али то је тако, тако...

УПРАВНИКОВИЦА

Из новина, из новина!

ВОЋАР 2

Да смо од оноликих експеримената добили само један успешан резултат.

УПРАВНИКОВИЦА

Саслушајте.

ВОЋАР 3

Један, али вредан!

УПРАВНИКОВИЦА

А да не знате ви неког ко је мало глуп?

ВОЋАР 4

Таквих има кô плевe.

ВОЋАР 2

Чик нађите неког паметног.

УПРАВНИКОВИЦА

Мало глуп, поглуп.

ВОЋАР 3

Мука је наћи неког ко није глуп. Шта ће вам глупак?

УПРАВНИКОВИЦА

Јер глупака можеш да замениш за радио или за пет марака.

ВОЋАР 1

Тако је било у рату.

ВОЋАР 2

У рату су потребни глупаци.

УПРАВНИКОВИЦА

Али знате.

седа поред њега

Не глупи глупак.

ВОЋАР 1

Знам, глупак што није глуп.

УПРАВНИКОВИЦА

Да оцинкаримо неког, можда нам дају радио.

ВОЋАР 4

За време рата су давали.

ВОЋАР 2

Па не знам, можда није људски?

ВОЋАР 3

Да ли ћемо добити то што хоћемо?

ВОЋАР 4

Ево видите: Кнауер. Узео па залужио дете, и пола године му је свирао радио.

ВОЋАР 3

Да ли се то исплати?

УПРАВНИКОВИЦА

Имали бисмо радио, имали бисмо нешто. Могли бисмо и да наставимо. Треба од нечег почети. На радију има новости, кажу ти шта да обучеш ујутру.

ВОЋАР 4

И какво је време.

ВОЋАР 1

Е.

УПРАВНИКОВИЦА

Где се и којим данима може купити кокошка, права, жива?

ВОЋАР 4

А знате ли, знате ли зашто су настали ти радији?

ВОЋАР 1

Знате шта? Мислим да знам једног. Знате?

УПРАВНИКОВИЦА

Једног који није радно способан?

ВОЋАР 3

Знате ли ви колики људи раде да би хранили пољске мишеве?

ВОЋАР 1

Који има благе симптоме падавице.

ВОЋАР 3

Сто седамнаест хиљада само у СССР-у.

УПРАВНИКОВИЦА
Благе, али приметне?

ВОЂАР 1
Па сад, не знам.

ВОЂАР 4
Размотримо сада сове као најмање познате ствари.

ВОЂАР 3
Имате ли код себе те новине?

ВОЂАР 4
Зашто сте лапрдали?

ВОЂАР 3
Питаћу и пробаћу да сазнам. Па ћу вам јавити.

УПРАВНИКОВИЦА
Плашим се да би нам за благу падавицу дали књигу уместо радија.

ВОЂАР 3
Е.

ВОЂАР
Неће ваљда да буду такви.

УПРАВНИКОВИЦА
Не сме да буде способан.

ВОЂАР 4
А где су наши цртежи, дијаграми?

Улази Управник дома културе.

ВОЂАР 2
Добар дан, управниче.

УПРАВНИК
Је ли стигла пошта?

УПРАВНИКОВИЦА
Није, стићи ће.

УПРАВНИК
Шта?

УПРАВНИКОВИЦА
Кажем, тек треба да стигне.

ВОЂАР 1
Написали сте онај допис?

ВОЂАР 4
Оним људима, људима оним?

УПРАВНИКОВИЦА
Написао је? Ниси? Написао си?

УПРАВНИК
Можда и упали.
седа
Али нисмо нашли адресу државе.

ВОЂАР 1
То се више не може утврдити.

УПРАВНИКОВИЦА
А ко је делио те радије? Ко ме су они то пријављивали?

УПРАВНИК
То се више не може утврдити.

УПРАВНИКОВИЦА
Мора да се зна, велика је то била акција.

ВОЂАР 1
То се не може утврдити.

ВОЂАР 2
Ви опет играте четворком треф?

ТРЕЋИ ЧИН

ПРВА СЦЕНА

Шум радија.

качкаваљем.

ЖЕНСКИ ГЛАС 4

Наравно, проблем сирочади након варварског рата.

УПРАВНИКОВИЦА

Може и качкаваљем.

Тишина.

ЖЕНСКИ ГЛАС 5

И за њих има наде.

УПРАВНИКОВИЦА

Наш живот је бедан.

ЖЕНСКИ ГЛАС 4

Увек има наде.

УПРАВНИК

Истина. А онај Кнауер.

ЖЕНСКИ ГЛАС 5

И сирочади, и мајки.

УПРАВНИКОВИЦА

Кад бисмо барем имали радио.

ЖЕНСКИ ГЛАС 6

Дечји паркови и игралишта.

Тишина.

Шум.

УПРАВНИКОВИЦА

Кад већ живимо мимо света, да макар нешто послушамо. Разговарала сам с познаницом, и она је чула за то.

ДРУГА СЦЕНА

Вече, кревет, Управник,
Управниковица

Тишина.

УПРАВНИКОВИЦА

Знаш ли како бих желела да умрем?

УПРАВНИКОВИЦА

Знаш шта? А кад бисмо ми знали неког глупог?

УПРАВНИК

Мм?

УПРАВНИК

За време рата су их узимали, за време рата су давали за њих радио.

УПРАВНИКОВИЦА

Како бих желела да умрем?

УПРАВНИКОВИЦА

Али кад бисмо написали.

Тишина.

УПРАВНИК

Кнауеровима нисам написао.

УПРАВНИКОВИЦА

Да се удавим нечим укусним.

Тишина.

Тишина.

УПРАВНИКОВИЦА

Ниси написао?

УПРАВНИКОВИЦА

Колачима од швапског сира.

УПРАВНИК

На коју адресу? Коме да га упутим?

УПРАВНИК

Прошли пут си желела да се удавиш

УПРАВНИКОВИЦА

А тај Аденауер?

УПРАВНИК

Која си ти глупа глупача!

УПРАВНИКОВИЦА

Понекад се уплашим да нам се ништа неће догодити... Наш живот је, знаш? Живот нам је никакав. Други живе живот, разговарају на радију.

УПРАВНИК

Шта је па ту посебно? Једне те исте глупости.

УПРАВНИКОВИЦА

Али сви тако. Тамо човек бар нешто значи. Има разних емисија.

УПРАВНИК

Боже, спаси ме.

Тишина.

УПРАВНИКОВИЦА

И Аденауеру исто?

УПРАВНИК

Шта?

УПРАВНИКОВИЦА

Она писма.

УПРАВНИК

Писма?

УПРАВНИКОВИЦА

Она са глумицама, или да му је лице несимпатично, оно несимпатично лице, Аденауерово несимпатично лице.

УПРАВНИК

И шта ја сад с тим да радим?

УПРАВНИКОВИЦА

Али написао си.

УПРАВНИК

Па нек избаци то из себе. И Кнауер нек избаци, и Кнауерова нек избаци. Али немам адресу.

УПРАВНИКОВИЦА

Можеш да напишеш било коју, неко ће већ знати.

УПРАВНИК

А шта ако ставиш неку адресу, а то буде напуштена кућа?

УПРАВНИКОВИЦА

Е.

Тишина.

УПРАВНИКОВИЦА

А она моја писма?

УПРАВНИК

Лиди Баровој?

УПРАВНИКОВИЦА

Позоришту у престоници.

УПРАВНИК

Е онда радије тај Аденауер.

УПРАВНИКОВИЦА

Ниси ни послао?

УПРАВНИК

Ништа нисам послао.

Шум. Глупава мелодија.

ТРЕЋА СЦЕНА

ЖЕНСКИ ГЛАС 7

Направила сам у кући сопствени кутак за мишеве.

ЖЕНСКИ ГЛАС 2

Миш је сам дошао?

ЖЕНСКИ ГЛАС 7
Посула сам брашно.

Глупа мелодија.

МУШКИ ГЛАС 4
Емисија четвртом: часови пливања с народним радиом.

МУШКИ ГЛАС 5
Настава се састоји од вежби на сувом и вежби у води. Вежбе на сувом, дакле објашњавање скокова у воду с применом технике, утилитарног значаја скокова у воду, као и демонстрирање и учење елемената скока: прилаз, почетни став, рад рамена пре одраза. Вежбе у води, то је скок у воду.

МУШКИ ГЛАС 4
Рамена напред, став мирно.

МУШКИ ГЛАС 5
Опис положаја тела у ваздуху, односно: пружено тело у ваздуху, склоњено тело у ваздуху, згрчено тело у ваздуху.

МУШКИ ГЛАС 4
Што је скакач више изнад ивице торња или даске, лакше ће и лепше извести скок. Код скокова из места прави се покрет раменима који доводи до подрхтавања даске.

МУШКИ ГЛАС 5
Залет четири до пет корака.

МУШКИ ГЛАС 4
Скок на ноге из места

МУШКИ ГЛАС 5
Рамена напред, став мирно. Труба.

Глува мелодија.

МУШКИ ГЛАС 1
Враћамо се у програм о нашим

свакодневним бригаама. Подизање тегли боровница у пошти често уме да буде проблематично.

МУШКИ ГЛАС 2
Још је проблематичније послати прљаво ћебе, како се чини.

МУШКИ ГЛАС 1
Чекамо ваше успомене везане за најнепријатнију ситуацију у пошти после Другог светског рата.

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧИЛА У ПРОГРАМ
Кажу да по Немачкој и даље има тих мутних радњи, да се од људске крви праве најразличитије ствари – од људске крви.

МУШКИ ГЛАС 2
Има ли то неке везе с поштом?

СЛУШАТЕЉКА
Кажу вам: пошаљите нам крв, а ми ћемо од ваше крви дугмад, дршке за кишобран, тремове.

МУШКИ ГЛАС 2
Ипак – ако се не ради о непријатној ситуацији у пошти после рата, не можемо ... хало?

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ
У страној земљи желе нашу крв, а у Пољској је бацамо. Крв своју бацамо. У страној земљи траже да им шаљемо, а у нашој земљи нашу крв бацамо.

МУШКИ ГЛАС 1
Не бих ја рекао да се у нашој земљи ишта баца, а не, не, с тим се не могу сложити. Можда нисте знали коме треба да понудите, можда је ваша крв била бескорисна, зовите сада радио да се жалите кад сте већ сами криви.

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Они праве дугмад и дршке за кишобране и тремове, галерије.

МУШКИ ГЛАС 2

Ви сте криви, ваша крв је лоша, шта ће вам стране земље?

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Они узимају добру крв, заледе је и прерађују, заледе и прерађују, и кад је толико добра и јака – зашто је у нашој земљи толико крви проливено? Зашто се у нашој земљи баца толико крви?

МУШКИ ГЛАС 1

Не код нас у земљи, не код нас у земљи.

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Зашто они праве дугмад, и галерије праве од наше крви?

МУШКИ ГЛАС 2

Не код нас у земљи, не код нас у земљи.

СЛУШАТЕЉКА КОЈА СЕ УКЉУЧУЈЕ У ПРОГРАМ

Мој муж је претплаћен на новине - ја то знам, јер сам читала.

МУШКИ ГЛАС 1

Е узмите па се том вашом крвљу удавите.

ЧЕТВРТА СЦЕНА

Кревет, Управник, Управниковица.
Неко куца на врата.

УПРАВНИК

У ово доба?

УПРАВНИКОВИЦА

Да се није нешто десило?

КНАУЕР

Господине управниче?

УПРАВНИК

Господине Кнауер?

КНАУЕР

Да ли сте послали оно наше писмо?

УПРАВНИК

Какво писмо?

прилази вратима

Господине Кнауер?

КНАУЕР

Писмо с нашим захтевом да нам дају нови радио.

УПРАВНИК

Јесам, него шта. Послао сам.

Тишина.

КНАУЕР

Нешто сам размишљао...

УПРАВНИК

Не могу да вам отворим јер сам у пижами.
И жена је у пижами.

УПРАВНИКОВИЦА

У пижами смо.

КНАУЕР

Ако бисмо поново?

УПРАВНИК

Поново – шта?

КНАУЕР

Можда би било боље да нам дају два радија?

Тишина

КНАУЕР

Тај један радио је некако, некако...

Тишина

КНАУЕР

Кад би нам дали два радија.

УПРАВНИК

Послао сам. Наравно да сам послао. Зашто не бих послао? Морао сам да пошаљем и послао сам. Наредили су ми и послао сам. Зашто па не бих послао?

КНАУЕР

Да нам не дају само један радио, него два радија.

Тишина.

КНАУЕР

Можда би било боље.

Тишина.

КНАУЕР

Да то буде наук за убудуће.

УПРАВНИК

Кад нам буду одговорили, онда ћемо ми њима...

КНАУЕР

Данас су јавили да је дете умрло.

УПРАВНИК

Молим?

КНАУЕР

Данас су јавили на радију за све у склопу акције.

УПРАВНИК

А?

КНАУЕР

За оне глупе људе, глупаке.

Тишина.

КНАУЕР

Требало је да врше испитивања. Дали смо их на преглед. Да су га прегледали, можда више не би био глуп.

Тишина.

КНАУЕР

Двапут су нас преварили.

Тишина.

КНАУЕР

Кажем, кад би нам дали два радија.

УПРАВНИКОВИЦА

Управнику

Опет им ради радио?

КНАУЕР

Кад би нам дали два радија.
удара песницом у врата

ПЕТА СЦЕНА

Мелодија: труба.

МУШКИ ГЛАС 5

Став мирно, рамена избаци напред.

МУШКИ ГЛАС 4

Став мирно, стопала спојена.

МУШКИ ГЛАС 5

Руке изнад главе, труп савијај у страну покретом клатна. Понови.

МУШКИ ГЛАС 4

Рашири рамена. Замах раменима напред, доле, назад, у получучањ. Труп прав. Увис и истовремено подигни рамена увис према напред, па доле. И кад си високо у ...

МУШКИ ГЛАС 5

И кад си високо у ваздуху док скачеш – онда колена, да.

МУШКИ ГЛАС 4

Скупиш колена.

МУШКИ ГЛАС 5

И још ћемо представити модел вежби за женску групу било ког старосног доба, с висине од једног метра.

Мелодија: труба

ШЕСТА СЦЕНА

Сеоски дом културе. Параван. Поред паравана стоји Странка, све време вири иза њега. Улази жена у бунди, иза ње колона деце, међу њима дечак са звиждаљком.

УЧИТЕЉИЦА

Шта? Сви су већ дошли?

СТРАНКА

Али не можете да уђете.

УЧИТЕЉИЦА

Али они желе да виде.

СТРАНКА

Не можете да уђете.

УЧИТЕЉИЦА

Као да деца већ нису видела смрт.

УЧЕНИК 1

Али то је била наша учитељица.

УЧИТЕЉИЦА

То је била њихова учитељица!

СТРАНКА

А шта се то менетиче? Ми чекамо милицију.

Деци

Данас немате часове, обесила се учитељица.

УЧИТЕЉИЦА

Ако желе да виде...

СТРАНКА

Де, пустите ме више....

УЧИТЕЉИЦА

Шта ти мислиш, да деца нису видела смрт?

УЧЕНИК 2

Ја сам видео пса који је ноћу ишао путем.

УЧИТЕЉИЦА

Можда је то знак. А ти, Лидо, да ли ти знаш

како се све може обесити?

СТРАНКА

Кад будемо нешто сазнали...

УЧИТЕЉИЦА

Да, да?.

СТРАНКА

Могу да дођу у дом културе, вероватно нема наставе.

УЧИТЕЉИЦА

Требало је да буде предавање о државној индустрији, али мислим да ће бити о нечем другом.

СТРАНКА

Треба окупити децу, нек пишу писма.

УЧИТЕЉИЦА

Дошли смо специјално да видимо какав је живот.

СТРАНКА

Нема живота.

УЧИТЕЉИЦА

Специјално смо дошли.

СТРАНКА

Не, не можете да прођете.

УЧИТЕЉИЦА

Нека само вирну. А, децо? Да вирнете.
прилази ближе

СТРАНКА

Кад човек помисли да је још колико јуче била жива.

Тишина

СТРАНКА

Замисли, због радија?

УЧИТЕЉИЦА

Е.

СТРАНКА

Зато што нису поправили?

Тишина. Једно дете кашље.

УЧИТЕЉИЦА

Ово је, децо, живот. Овде се напокон нешто десило.

УЧЕНИК 3

А ако неко није ту?

УЧИТЕЉИЦА

Испричаћете му.

СТРАНКА

Милиција је већ тамо.

УЧИТЕЉИЦА

Човек живи и живи, устаје ујутру, одушевљава се небом, поједе кисело млеко, па и колач од швапског сира, по подне у шетњу, а онда о кваку. То су само деца. Детету браниш?

СТРАНКА

Милиција је већ тамо.

Улази Воћар 3. Шум радија се појачава.

ВОЋАР 3

Аха, пошта, пошта.

СТРАНКА

Стигло је нешто?

ВОЋАР 3

тражи по торби, вади писмо

Из некадашњег комитета за напасне болести.

СТРАНКА

Значи успело је?

ВОЋАР 3

Не знам. Нису нам писали из новина.

СТРАНКА

Што ће рећи?

ВОЋАР 3

У вези са Аденауером, његовом несимпатичном њушком, оном Аденауеровом њушком.

СТРАНКА

Они то разматрају.

ВОЋАР 3

Са Аденауеровом њушком, оном несимпатичном.

Шум радија се појачава. Странка узима писмо.

СТРАНКА

Нека дође тај Кнауер.

ВОЋАР 3

Рецимо, Аденауер...

Стају један поред другог, Странка отвара писмо. Читају. Затамњење. Шум радија се појачава. Глупава мелодија.

ДЕЧЈИ ГЛАС

Постоји један лек за смрт: лист женске боквице.

ЖЕНСКИ ГЛАС 1

Пљунути и размазати, а онда трљати, трљати, трљати, трљати, трљати, трљати.

КРАЈ

Белешка о ауторки

Вероника Мурек (Weronika Murek, 1989) пољска је списатељица, ауторка прича и позоришних комада.

Дипломирала је право на Шлеском универзитету у Катовицама, али, како каже, право јој је досадно.

Прву књижевну награду освојила је 2014. године на конкурс Фласх Европе 28 за причу до 500 речи (тзв. flash fiction) – Подне, ружа, лужина. Њену збирку прича Узгој јужног биља

Мичуриновом методом (коју је у Србији објавила ИК ШТРИК у преводу Миле Гавриловић) и критика и читаоци прогласили су за најзанимљивију књижевни деби 2015. Била је у најужем избору за престижне пољске књижевне награде Политикин пасош, Нике и Гдињска књижевна награда, а 2016. добила је награду „Витолд Гомбровић“. За књигу драма Feinweinblein додељена јој је Гдињска награда, а њене драме се са огромним успехом изводе у Пољској и преведене су на више језика. Живи у Варшави.

Овај број уредио Саша Јеленковић

На корици: Столице, Милош Обреновић
Ликовне илустрације у броју: Милош Обреновић
РАЗВИТАК - Часопис за културу, уметност и друштвена питања
Оснивач: Град Зајечар
Издаје: Народно позориште Тимочке Крајине - Центар за културу
„Зоран Радмиловић” Зајечар, Тимочке буне 16, тел: (019) 425 826
За издавача: Владимир Ђуричић, директор
Главни уредник: Зоран Цвијетићанин
Одговорни уредник: Саша Јеленковић
Оперативни уредник: Милош Петковић
Лектура и коректура: Сања Митић Јеленковић
Техничка редактура: Стефан Симоновић
Штампа: Happy Trend d.o.o 019/427-111

Штампање овог броја омогућио Град Зајечар

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

З+82

РАЗВИТАК : часопис за културу, уметност и
друштвена питања / одговорни уредник Саша
Јеленковић ; главни уредник Зоран Цвијетићанин. -
Год. 1, бр. 1 (1961)- . - Зајечар : Народно позориште
Тимочке Крајине - Центар за културу „Зоран Радмиловић”,
1961- (Зајечар : Happy Trend). - 30 cm

Полугодишње.
ISSN 0034-0278 = Развѣшак (Зајечар)
COBISS.SR-ID 3725570

Дарко Цвијетић Гавра Влашкалин Наташа Андрић Лазар Вељковић
 Милица Буразор Немања Ј. Радуловић Протојереј мр Игор Ивковић
 др Петар Пауновић др Небојша Ранђеловић
 Владимир Вучковић Мигел Барнет Силвија Монрос Стојаковић
 Вероника Мурек Мила Гавриловић

разбуџак